

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
Кафедра психології, логопедії та інклюзивної освіти

РОБОЧИЙ ЗОШИТ З ПСИХОЛОГІЇ

методичний посібник

**для здобувачів першого (бакалаврського) рівня різних спеціальностей
галузі знань 01 Освіта/Педагогіка**

Житомир - 2023

УДК 159.98:378.22(072)

Р 58

Рекомендовано до друку Вченою Радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол №10 від 26.05.2023 р.).

Рецензенти:

БУЛГАКОВА Олена – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри дошкільної педагогіки, декан факультету дошкільної педагогіки та психології ДЗ «Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського».

ГАЙДУКЕВИЧ Геннадій – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології ЖІ ПрАТ «ВНЗ «МАУП».

ЗАГУРСЬКА Інна - кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної та практичної психології Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Р 58

Робочий зошит з психології: методичний посібник / Укладачі: Лариса Бутузова, Світлана Дмитрієва, Світлана Максимець. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2023. 136 с.

Методичний посібник «Робочий зошит з психології» складено за структурно-логічною схемою підготовки бакалаврів педагогічних спеціальностей різних предметних спрямувань. Він охоплює всі змістові модулі, визначені відповідними освітньо-професійними програмами.

Методичні матеріали містять: пояснювальну записку, розподіл навчальних годин, теми лекційно-практичного курсу дисципліни, інструктивно-методичні матеріали до практичних занять, і блок-схеми для створення опорних конспектів. Робочий зошит містить професійно-орієнтовані завдання, ситуаційні задачі, дослідницькі питання для індивідуальної роботи, діагностичний інструментарій з тем, вимоги до підсумкової модульної роботи та заліку, потемний та загальний список рекомендованої літератури. Наведено рекомендації щодо організації самостійної роботи з освітньої компоненти.

УДК 159.98:378.22(072)

© Л. Бутузова, С. Дмитрієва, С. Максимець, 2023

© Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2023

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	4
Розподіл годин з освітньої компоненти	5
Критерії оцінювання та вимоги до заліку	6
Рекомендації з організації самостійної роботи	8
ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	9
Практичне заняття №1	9
Тема: Предмет, будова, завдання і методи сучасної психології	9
Практичне заняття №2	23
Тема: Діяльність. Психологія груп	23
Практичне заняття №3	42
Тема: Спілкування	42
Практичне заняття №4	54
Тема: Особистість	54
Практичне заняття №5	66
Тема: Чуттєве пізнання дійсності (Увага. Відчуття. Сприймання)	66
Практичне заняття №6	80
Тема: Абстрактне пізнання дійсності (Пам'ять. Мислення. Уява)	80
Практичне заняття №7	98
Тема: Емоційно-вольова сфера особистості	98
Практичне заняття №8	108
Тема: Індивідуально-психологічні особливості особистості (Темперамент)	108
Практичне заняття №9	118
Тема: Індивідуально-психологічні особливості особистості (Характер. Здібності)	118
Підсумкова модульна контрольна робота (ПМР)	127
Література з освітньої компоненти «Психологія»	131

Пояснювальна записка

У професійній підготовці майбутніх фахівців галузі знань “01 Освіта/Педагогіка” вагоме місце посідає формування психологічних компетенцій конкурентоздатного педагога сучасності. Ефективність такої підготовки забезпечується не лише формуванням теоретичних уявлень про світ психічних явищ в ході лекційного ознайомлення, але й організацією самостійної роботи та практичних занять з освітньої компоненти “Психологія”. При цьому вагома частка її опанування відводиться саме на самостійну роботу студента.

Цей посібник розроблений на допомогу здобувачам першого (бакалаврського) рівня вищої освіти і має на меті забезпечити ефективну організацію самостійної роботи студента, вироблення практичних навичок застосування психологічних знань у практиці повсякденного життя та у професійній діяльності.

В ньому відображено спектр теоретичних питань, які потрібно засвоїти на кожному практичному занятті, наведено перелік основної та додаткової літератури до кожної теми, запропоновано базовий термінологічний апарат та питання для самоконтролю. Кожне практичне заняття описує його структуру, види робіт, форми та методи контролю знань та вироблення практичних компетенцій. Кожна тема містить блок творчих та професійно орієнтованих завдань, практичних ситуаційних задач, індивідуальні дослідні завдання, які закріплюють практичні психологічні компетенції студентів. Частина з них спрямована на самопізнання, самовиховання та особистісне зростання студента, що є запорукою розвитку їх особистісного потенціалу в майбутній професійній діяльності.

Робочий зошит містить ключові блок-схеми, заповнюючи які студент формує опорний конспект до кожної теми. Крім основних, кожне практичне заняття містить додаткові завдання, які студент може виконувати за власним бажанням задля поглибленого розуміння психології як наукової та практичної дисципліни.

У посібнику чітко описані критерії оцінювання навчальних досягнень, вимоги та перелік завдань до підсумкової модульної контрольної роботи, заліку. Деталізовано рекомендації до виконання різних видів самостійної роботи студента. Окрім списку рекомендованої та використаної літератури, представлені різноманітні інтернет-ресурси, які стануть в нагоді як для удосконалення теоретичної психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів, так і використанні психологічного інструментарію в практиці педагогічної діяльності. Подані матеріали допоможуть студентам як денної, так і заочної форм навчання в організації самостійної роботи, систематизації базового матеріалу загальної психології, підготовці до практичних занять, контрольної роботи та заліку.

Розподіл годин з освітньої компоненти

Назви тем	Кількість годин			
	Денна форма			
	Всього	У тому числі		
		Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота
Модуль І. Загальна психологія				
Тема 1. Предмет, будова, завдання і методи сучасної психології.	12	2	2	8
Тема 2. Діяльність. Психологія груп.	8	-	2	6
Тема 3. Спілкування	11	2	2	7
Тема 4. Особистість	10	2	2	6
Тема 5. Чуттєве пізнання дійсності (Увага. Відчуття. Сприймання)	9	1	2	6
Тема 6. Абстрактне пізнання дійсності (Пам'ять. Мислення. Уява)	11	1	2	8
Тема 7. Емоційно-вольова сфера особистості	11	2	2	7
Тема 8. Індивідуально-психологічні особливості особистості (Темперамент.)	8	1	2	6
Тема 9. Індивідуально-психологічні особливості особистості (Характер. Здібності)	8	1	1	6
Підсумкова модульна контрольна робота (останнє практичне заняття)			1	
Разом за модулем І	90	12	18	60
Усього годин	90	12	18	60

Критерії оцінювання та вимоги до заліку

Оцінювання здобувачів вищої освіти здійснюється відповідно до «Положення про критерії та порядок оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка згідно з Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою» https://zu.edu.ua/offic/ocinjuvannya_zvo.pdf.

На кожному із дев'яти практичних занять відбувається оцінювання досягнень кожного студента за обов'язковими формами самостійної роботи: конспектом, тестовими завданнями, професійно-орієнтованими завданнями.

Кожна перерахована обов'язкова форма самостійної роботи оцінюється певною кількістю балів за 100-бальною шкалою. Бали фіксуються у тематичному плані навчальної дисципліни.

Додатково, за бажанням студента, для підвищення оцінки за конкретну тему можна виконати додаткове творче завдання (створити презентацію, буклет чи кросворд з теми та підготуватися до доповіді-демонстрації на практичному занятті).

Тематичний план засвоєння навчальної дисципліни

Тема	Форма СР	Бали (макс)
	Тестові завдання	50
	Конспект	15
	Професійно-орієнтовані завдання	15
	Додаткове творче завдання	20
ВСЬОГО БАЛІВ		100

Оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти за всіма видами навчальних робіт проводиться за поточним, модульним та підсумковим контролюми. Методами контролю успішності навчання є оцінювання якості виконання здобувачем освіти обов'язкових форм самостійної роботи, поточний тестовий контроль, підсумкова модульна контрольна робота, залік.

Формою підсумкового контролю успішності навчання із освітньої компоненти «Психологія» є залік. Вимоги до заліку:

1. Володіння теоретичним матеріалом з курсу «Психологія».
2. Виконано всі завдання, представлені у робочому зошиті з психології та передбачені навчальною і робочою навчальною програмами.
3. Пройдено перевірку рівня засвоєння знань з тем, що виносились на самостійне опрацювання, на консультації у викладача.
4. Студент має право на автоматичне зарахування заліку, якщо отримав не менше 60 балів за підсумками модуля.

Оцінка за модуль розраховується так:

1. обчислюється сума набраних студентом балів за всі практичні заняття;
2. підраховується середній бал за модуль шляхом поділу даної суми балів на кількість занять (9);
3. до цього середнього балу додається оцінка студента за підсумкову модульну

контрольну роботу;

4. отримана сума балів ділиться на 2.

Це підсумкова оцінка за модуль.

Шкала оцінювання знань здобувачів вищої освіти

Оцінка за університетською шкалою		Оцінка в балах	Оцінка за шкалою ECTS	
Екзамен	Залік		Оцінка	Пояснення
<i>Відмінно</i>	<i>Зараховано</i>	90-100	A	Відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок
<i>Добре</i>	<i>Зараховано</i>	82-89	B	Вище середнього рівня з кількома незначними помилками
		74-81	C	У цілому правильне виконання з певною кількістю суттєвих помилок
<i>Задовільно</i>	<i>Зараховано</i>	64-73	D	Непогано, але зі значною кількістю недоліків
		60-63	E	Виконання задовольняє мінімальним критеріям
<i>Незадовільно</i>	<i>Незараховано</i>	35-59	FX	З можливістю повторного складання
		1-34	F	З обов'язковим повторним курсом

Рекомендації з організації самостійної роботи

Навчальний час, відведений для самостійної роботи студента, визначається навчальним планом і становить 60 годин. Співвідношення обсягів аудиторних занять і самостійної роботи студентів визначається з урахуванням специфіки та змісту конкретної навчальної дисципліни, її місця, значення і дидактичної мети в реалізації освітньо-професійної програми.

На початку семестру студенти мають отримати методичні рекомендації. Для виконання запропонованих завдань необхідно опрацювати лекційний матеріал, а також використати літературу, що наведена у списку рекомендованих джерел.

Рекомендується засвоювати навчальний матеріал кожної теми згідно тематичного плану та перевіряти ступінь засвоєння навчального матеріалу, самостійно виконуючи завдання, наведені у методичних рекомендаціях. А саме:

- ❖ ознайомитись з основними поняттями теми (словникова робота);
- ❖ спираючись на запропоновані блок-схеми, в яких акцентується увага студента на основних проблемних питаннях теми та, використовуючи першоджерела, законспектувати основні питання теми;
- ❖ застосувати питання для самоперевірки для самоконтролю рівня засвоєння теоретичних питань теми;
- ❖ розв'язати професійно-орієнтовані завдання, які спрямовані не тільки на закріплення професійних навичок, а й на особистісний розвиток майбутнього фахівця-педагога. Розгорнуті відповіді на поставлені питання мають містити власні роздуми, що спираються на науково-теоретичні та практичні засади сучасної психологічної науки.
- ❖ за наявності в тематичному плані завдання провести самодослідження за допомогою запропонованих діагностичних процедур виконати це завдання, здійснити кількісний та якісний аналіз отриманих результатів, зробити висновки.
- ❖ додатково, за бажанням студента, для підвищення оцінки за конкретну тему можна виконати додаткове творче завдання (створити презентацію, буклет чи кросворд з теми та підготуватися до доповіді-демонстрації на практичному занятті).

ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Заняття 1

Практичне заняття №1

Тема: Предмет, будова, завдання і методи сучасної психології

Мета: ознайомити студентів із предметом, об'єктом, структурою, завданнями психології, розкрити сутність міжпредметних зв'язків психології, сформувати уявлення про специфіку методів її дослідження. Ознайомити з функціонуванням психіки та діяльністю мозку як її основою, свідомим та несвідомим у психічній активності людини, сформувати наукове уявлення про психіку.

Основні поняття	аксон, амігдала, анімізм, анкетування, безумовний рефлекс, бесіда, біографічний метод, біхевіоризм, генетичний метод, гештальтпсихологія, гіпокамп, гуманістична психологія, детермінізм, душа, експеримент, експертне оцінювання, єдність свідомості й діяльності, інтерв'ю, когнітивна психологія, концепція розвитку інтелекту Ж.Піаже, лабораторний експеримент, лімбічна система, лонгітюдний метод, метод, методика, метод аналізу процесу та продуктів діяльності, нейрогенез, нейрон, неокортекс, неофрейдизм, несвідоме, порівняльний метод, порівняльна психологія, природний експеримент, психіка, психоаналіз, психодіагностичні методики, психологія, рептильний мозок, ретикулярна формація, референтометрія, рефлекторна дуга, самоспостереження (інтроспекція), свідоме, свідомість, синапсис, соціометрія, спостереження, теорія вищих психічних функцій Л.С.Виготського, тестування, транзакційний аналіз, умовний рефлекс, формувальний експеримент, функціональна асиметрія півкуль головного мозку.
------------------------	--

План

1. Визначення психології як науки. Історія психологічних вчень.
2. Поняття про психіку. Свідоме і несвідоме в психічній діяльності людини.
3. Психіка і свідомість. Структура свідомості і її основні психологічні характеристики.
4. Будова і властивості нервової системи. Будова нейрону. Будова центральної нервової системи.
5. Рефлекторна природа психічного.
6. Три блоки людського мозку (Р.Лурія). Рептильний мозок, лімбічна система та неокортекс.
7. Функціональна асиметрія великих півкуль головного мозку.
8. Основні напрямки сучасної психології.
9. Принципи сучасної психології.
10. Структура і завдання сучасної психології, її місце в системі наук.
11. Методи сучасної психології. Конкретні методики психологічних досліджень.

Література (інтернет-ресурси):

Основна:

1. Дмитрієва С.М. Загальна психологія: текст лекцій. Навчально-методичний посібник. Житомир: ЖЦНТЕІ, 2012. 171 с. - С.5-35.

2. Дуткевич Т.В. Загальна психологія. Теоретичний курс. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2017. 388 с. - **С.10-31.**
3. Загальна психологія. Підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Каравела, 2005. 464 с. - **С. 5-23, 50-76.**
4. Загальна психологія. Семінарські та практичні заняття. Методичний посібник. К.: ПП «Дірект Лайн», 2019. Частина 1. 72 с. - **С.5-10.**
5. Максименко С. Д. Загальна психологія: навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2008. – 272 с. - **С.8-37.**
6. Партико Т. Б. Загальна психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 665с. - **С.5-37.**
7. Сергеєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасека О.В. Загальна психологія. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 296 с. - **С.5-33.**

Додаткова література:

1. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] К.: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с. - **С.12-118, 134-149.**
2. Москалець В.П. Загальна психологія: підручник. К.: Ліра, 2020. 564 с. - **С.13-148.**
3. Павелків Р. В. Загальна психологія : підручник. К.: Кондор, 2012. 576 с. - **С.11-50, 68-91.**

Питання для самоконтролю:

1. Розподіліть основні поняття з теми (наведені вище) у відповідності до того, якого питання теми вони стосуються.

1	
2	
3	
4	
5	
6	
7	
8	
9	
10	
11	

2. Що є об'єктом та предметом вивчення психології як науки?
3. Чим наукова психологія відрізняється від буденної (життєвської) психології?

4. Як слід розуміти твердження, що психічні явища є суб'єктивним відображенням об'єктивного світу?
5. В чому полягає різниця у функціональному призначенні фахівців: психолог, психіатр, психотерапевт?
6. Що таке психіка та які її основні функції?
7. Від чого залежить функціонування психіки?
8. Що таке свідомість, які її основні ознаки, структура?
9. Які основні прояви несвідомого у психічній діяльності людини? Як несвідоме пов'язане зі свідомим?
10. Які основні групи психічних явищ вивчає психологія? Назвіть основні форми прояву психіки.
11. Як будова нервової системи пов'язана з функціонуванням психіки?
12. У чому полягає сутність рефлексорної природи психіки?
13. Що таке умовний та безумовний рефлекс?
14. Який функціональний розподіл у різних блоків мозку?
15. Як відображається зв'язок між думками, почуттями, тілесними проявами та поведінкою та різними філогенетично сформованими частинами мозку?
16. В чому полягає функціональна асиметрія головного мозку? За які функції відповідає ліва та права півкулі головного мозку?
17. Які завдання стоять перед сучасною психологією?
18. З якими галузями знання пов'язана психологія як наука?
19. Охарактеризуйте основні напрямки сучасної психології.
20. Назвіть основні принципи наукового вивчення психіки.
21. Які методи наукового дослідження належать до основних, а які до додаткових?
22. Як у класифікації методів психології Б.Г.Ананьєва представлена структура наукового психологічного дослідження?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

- 1. Опрацювати основну та додаткову літературу з теми.**
- 2. Підготувати блок-схеми або конспект основних питань теми.**
- 3. За бажанням студента: створити презентацію, буклет чи кросворд з теми та підготуватися до доповіді-демонстрації на практичному занятті.**

Орієнтовна тематика:

- Наукова психологія в моєму житті.
- Значення психології для педагогічної діяльності.
- Наступність у розумінні природи психіки від давнини до нашо-го часу.
- Функціональна асиметрія великих півкуль головного мозку та її відображення в індивідуальному житті людини.
- Сучасні напрямки практичної психології в Україні та світі.
- Суттєві відмінності психіки людини і тварини.
- Значення психології для оптимізації професійної діяльності.
- Компетенції фахівців з психічного здоров'я людини. Психолог, психіатр, психотерапевт і невролог: до кого і коли доцільно звертатися.

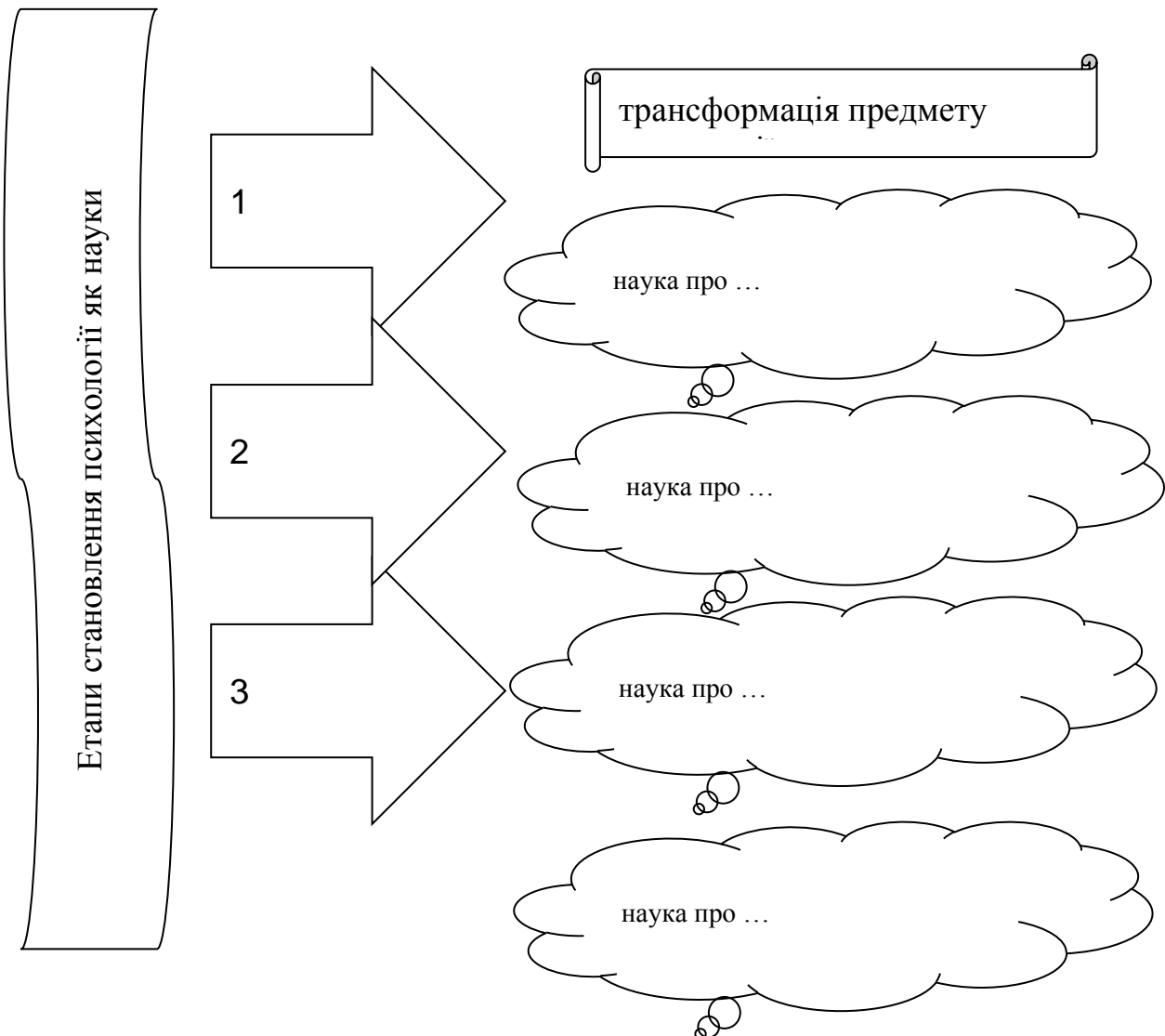
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ З ТЕМИ

1. Визначення психології як науки. Історія психологічних вчень

Психологія, це наука, що вивчає...		

Життєва (буденна) психологія	Наукова психологія

Примітка. У кожній графі таблиці вказати основні відмінності між буденною та науковою психологією.

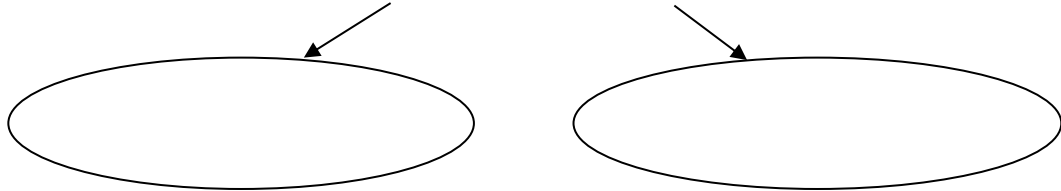

2.

2. Поняття про психіку. Свідоме і несвідоме в психічній діяльності людини

Психіка - це

Основні функції психіки

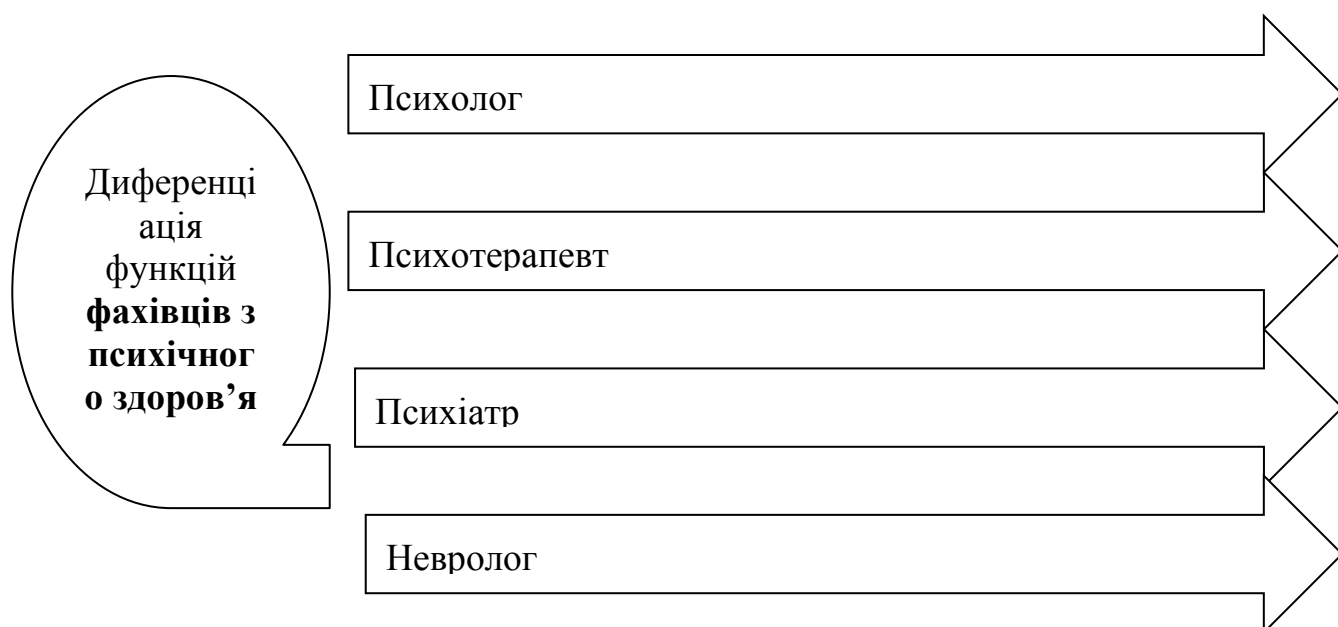

Прояви свідомого	Прояви несвідомого (автор концепції)

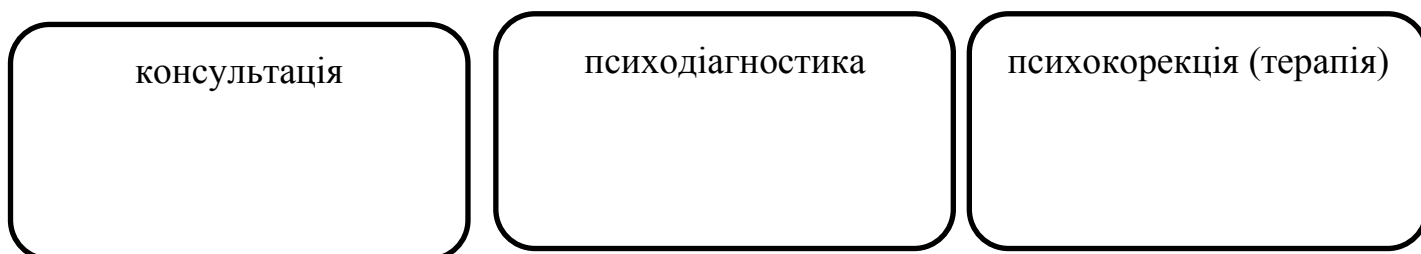
3. Психіка і свідомість. Структура свідомості і її основні психологічні характеристики

Свідомість - це

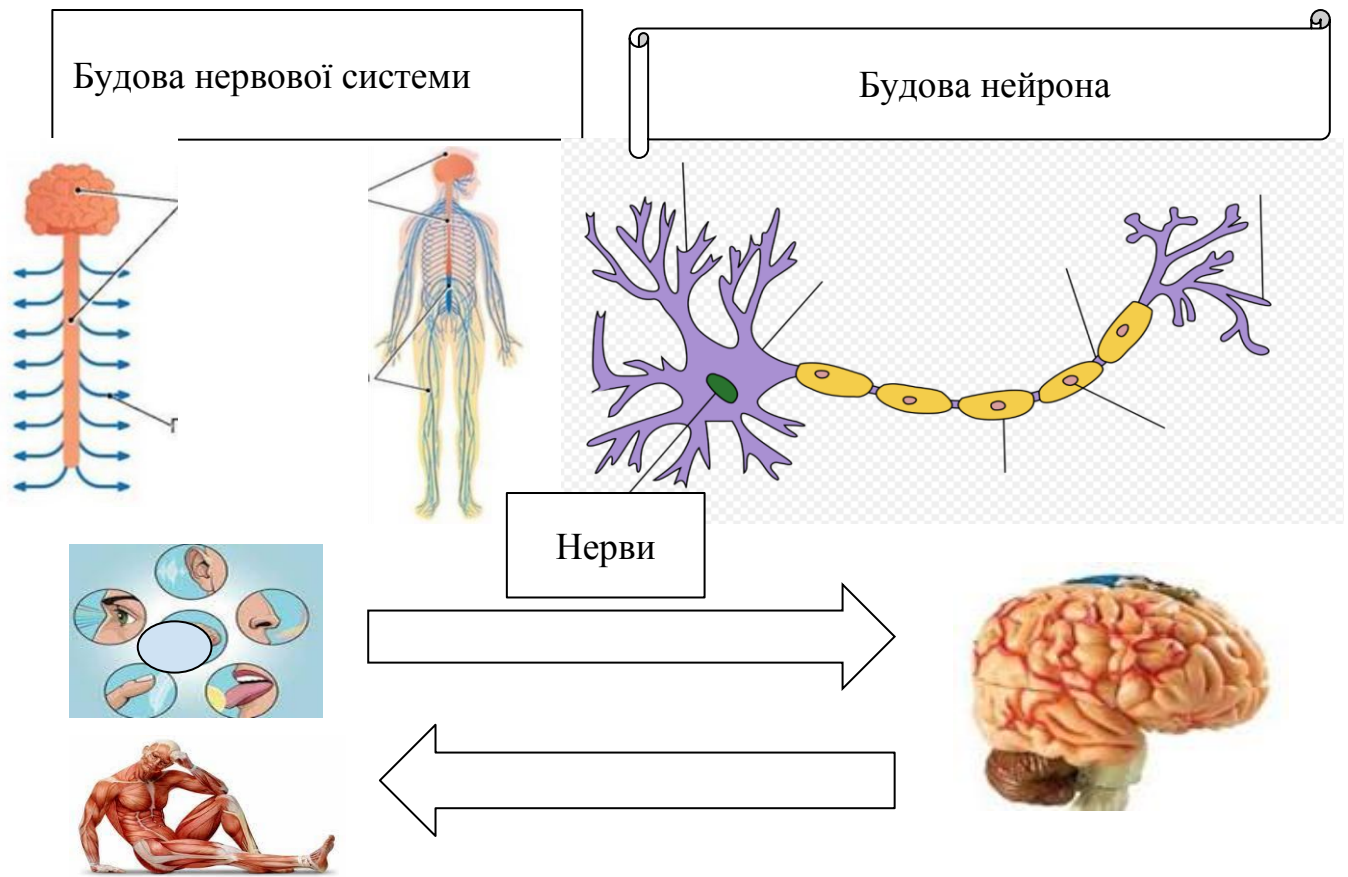

Види психологічної допомоги (за запитом)

4. Будова і властивості нервової системи. Будова нейрону. Будова центральної нервової системи

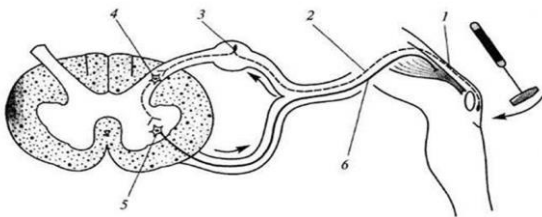
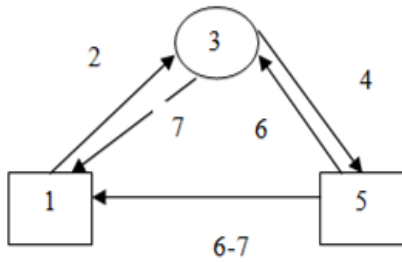

	Умовні рефлекс	Безумовні рефлекс
Визначення		
Відділи НС		
Приклади		

сигнальні системи	Перша -
	Друга -

5. Рефлекторна природа психічного

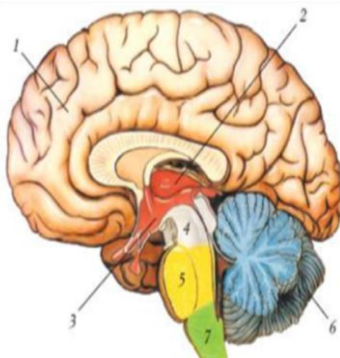
Рефлекторна природа психічного

- 1 –
- 2 –
- 3 –
- 4 –
- 5 –
- 6-7 –
- 1-2-3 –
- 1-2-3-4-5 –
- 1-2-3-4-5-6-7 –

6. Три блоки людського мозку (Р.Лурія). Рептильний мозок, лімбічна система та неокортекс

Будова головного мозку

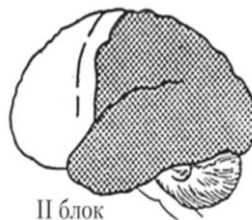

Номер	Назва відділу мозку	Функція
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		

Три блоки мозку (О.Р.Лурія), їх функції

I блок

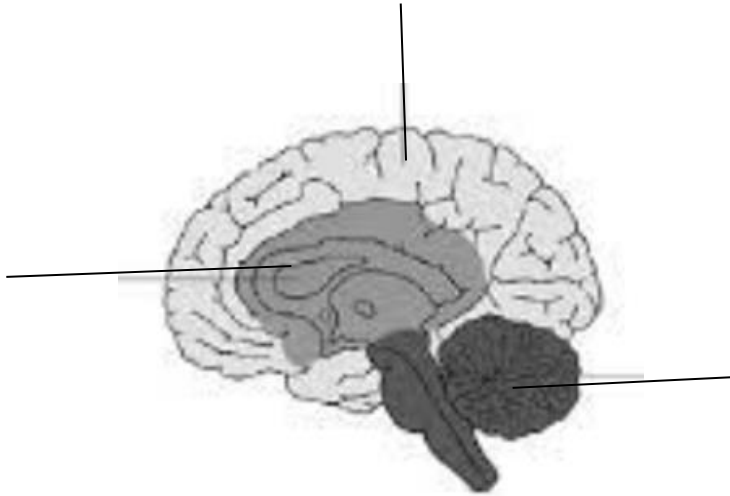
II блок

III блок

Філогенетичний розвиток мозку людини, функції

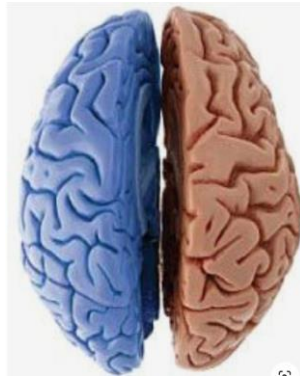

7. Функціональна асиметрія великих півкуль головного мозку

Функціональна асиметрія головного мозку
(спеціалізація)

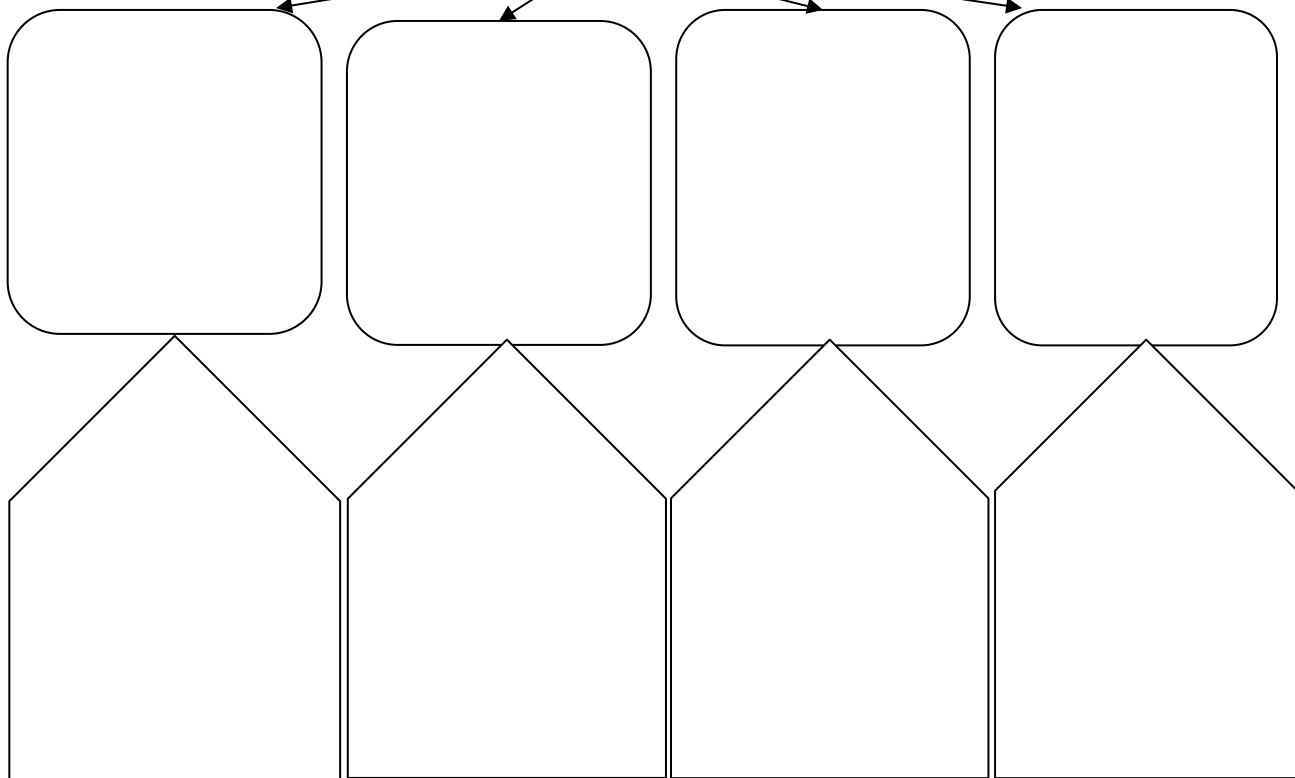
Ліва півкуля

Права півкуля

8. Основні напрямки сучасної психології

Основні напрямки психології, їх засновники

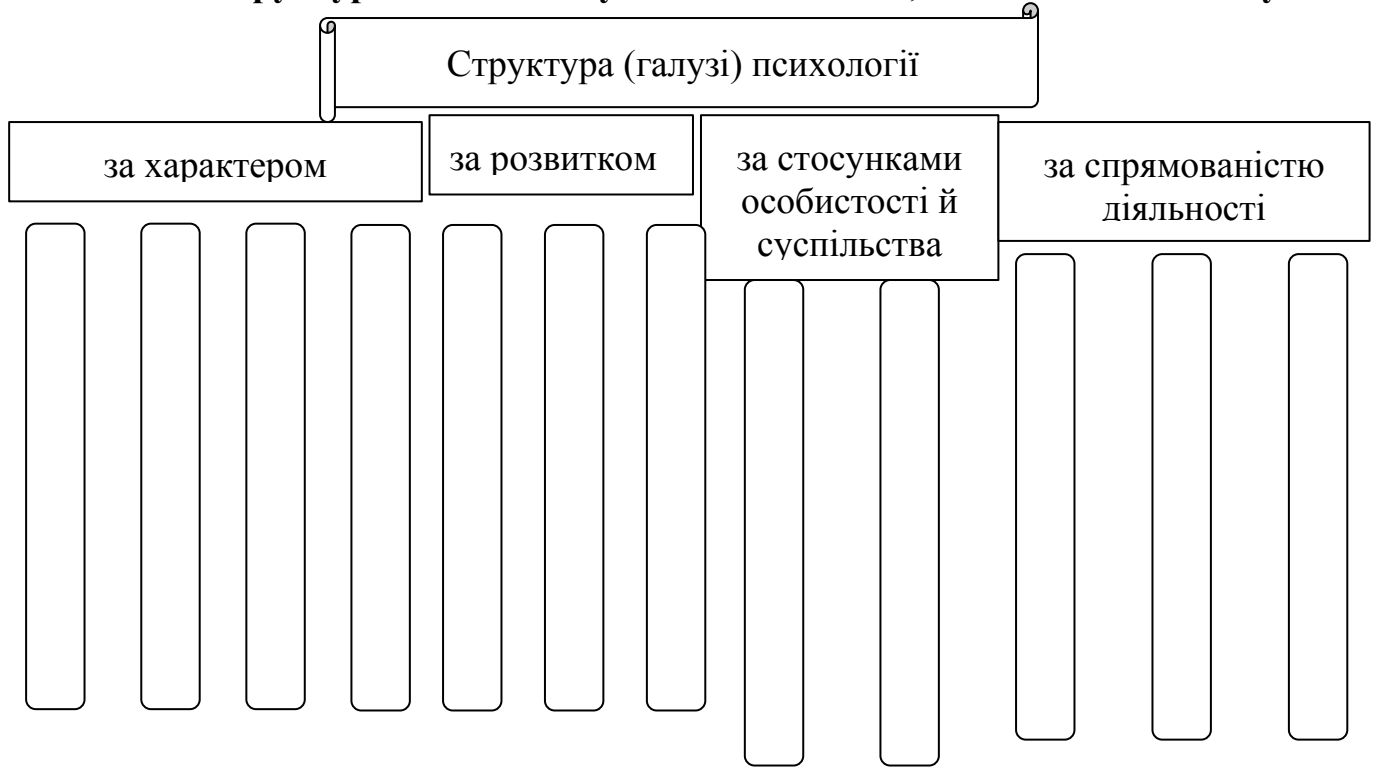

Сучасні напрямки практичної психології
(психотерапевтичні напрямки)

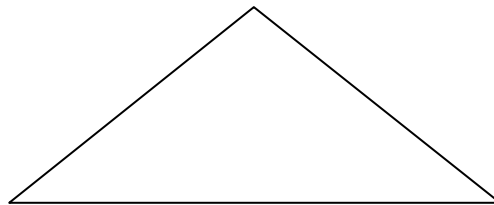
9. Принципи сучасної психології

Основні принципи психології

10. Структура і завдання сучасної психології, її місце в системі наук

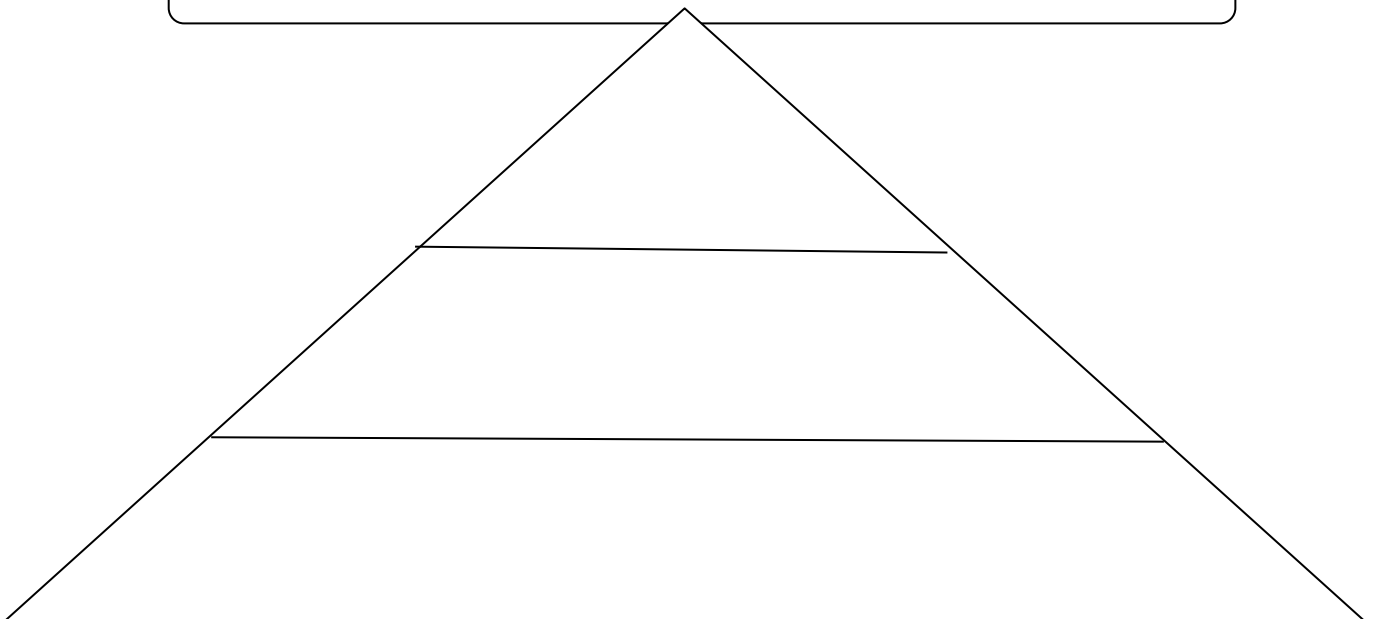
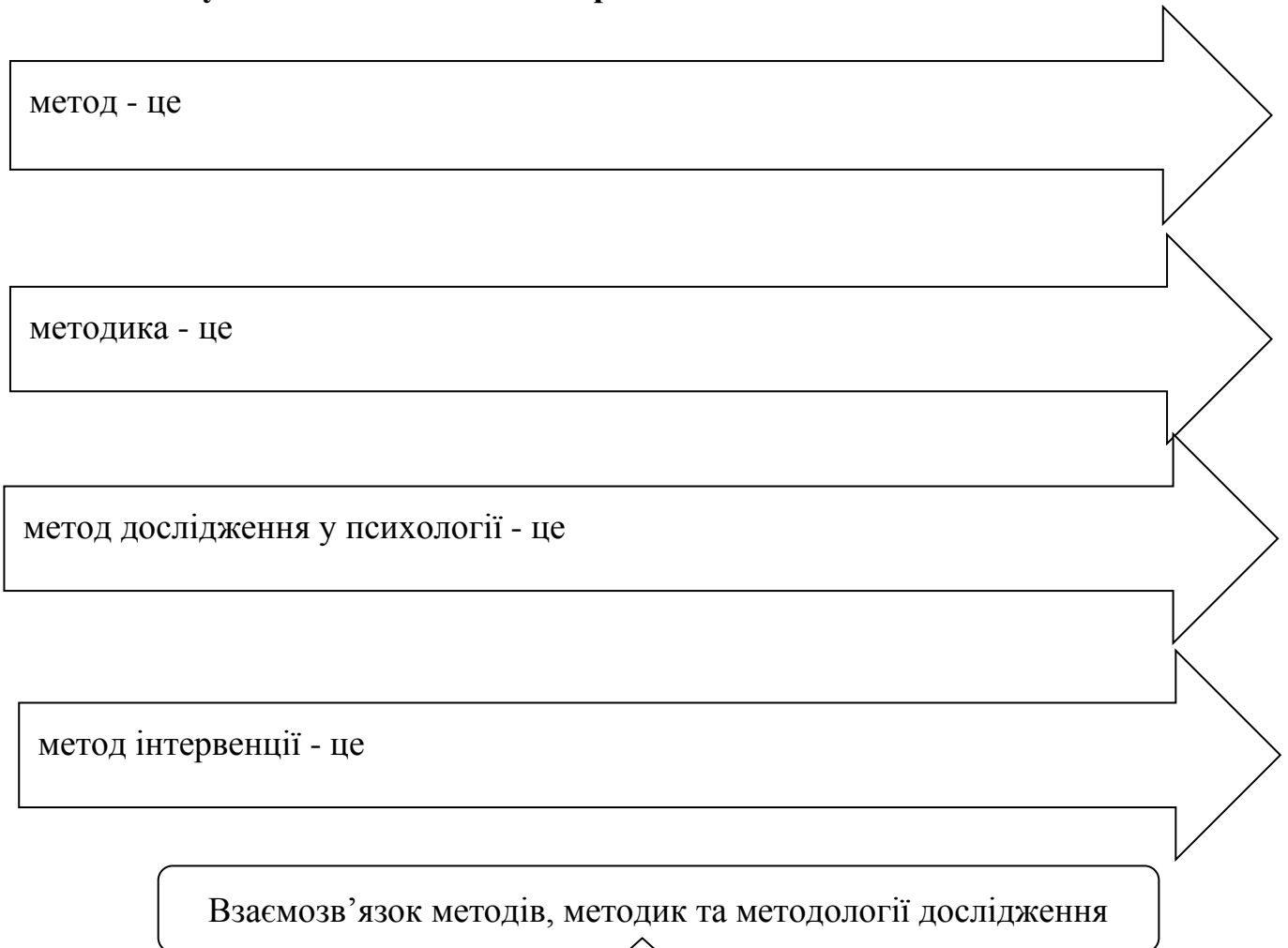

Міжпредметні зв'язки психології як науки

Завдання сучасної психології:

11. Методи сучасної психології. Конкретні методики психологічних досліджень

Схема класифікації методів за Б.Г.Ананьєвим

I група -

--	--	--

Їх функція:

II група –

Основні:

-
-

Допоміжні:

Їх функція:

III група -

--	--

Їх функція:

IV група -

--	--

Їх функція:

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

1. Програмований контроль знань.
2. Актуалізація опорних знань та перевірка конспектів.
3. Розв'язування творчих (професійно-орієнтованих) завдань.

1. Порівняльний аналіз вивчення мислення сучасної людини та людини далекого минулого, представників Сходу і Заходу, розвиненої і нерозвиненої цивілізації, демократичної та тоталітарної держави, мешканця мегаполісу і віддаленого села характеризується певними відмінностями. Зокрема, люди різняться своїм сприйняттям та поясненням подій, які відбуваються в об'єктивній реальності. Війна, яку розв'язала Росія проти України є черговим свідченням різнобачення українців та росіян об'єктивних подій та їх причинно-наслідкових зв'язків. *Які чинники лежать в основі таких відмінностей і як ці факти характеризують психіку?* _____

---

2. Поштовхом до наукового етапу розвитку психології як науки став вплив природничої науки, що на початковому етапі обумовило її віднесення до числа природничих наук із застосуванням усіх її методів. При цьому психіка аналізувалася як ланка внутрішньої та зовнішньої взаємодії живого організму із середовищем. Водночас активно розвивалася ідея про психологію як науку про суб'єктивні явища, з акцентом на відмінностях психіки та фізичних явищ та неможливості застосування до неї лише методів природничих наук. *З чим пов'язане співіснування цих двох напрямків одночасного становлення предмету психології як науки? Який з них отримав перевагу в подальшому?* _____

---

3. Одним із перших методів у психології була інтроспекція (самопостереження) – опис людиною власного внутрішнього життя та психічних проявів. Втім йому на зміну в подальшій історії наукової психології прийшли опосередковані методи – спостереження та експеримент. Самопостереження наразі виконує другорядну роль в психічному пізнанні і використовується як допоміжний метод психологічного дослідження. *Чим можна пояснити таку перевагу у опосередкованому вивченні психіки? Чому недоцільно вивчати психіку людини безпосередньо, за допомогою лише її суб'єктивних свідчень?* _____

---

4. Відомим є факт, що Д.І. Менделєєв побачив свою систематизовану таблицю хімічних елементів уві сні. Вона ґрунтувалася на протилежному принципі, яким він вже чимало часу намагався застосувати для своєї систематизації, тобто на збільшенні атомної ваги хімічних елементів. Прокинувшись, він поспішив намалювати її на папері, щоб не забути, а в подальшому зробив лише одне виправлення. *Як можна пояснити цей та подібні випадки, базуючись на природі сновидінь?* _____

---

5. *Визначте та запишіть, до якої групи проявів психічного належить кожне описане нижче явище:*

а) Викладач математики помітив певну закономірність: якщо перед його уроком була фізкультура, то учні важче засвоюють матеріал уроку, ніж, якщо перед уроком математики за розкладом була проведено урок з іншої навчальної дисципліни. _____

б) Підліток Андрій завжди відчував велике задоволення, коли їх шкільна команда з футболу отримувала перемогу. _____

в) Мрина В. з раннього дитинства із задоволенням відвідувала хореографічну студію та її батьки та тренер, включаючи й її саму, помічали, що танцювальні рухи їй даються відносно швидко та у неї помітні результати.

г) Вітя К. регулярно відвідує гурток авіамоделістів. _____

д) Споглядаючи картини Марії Приймаченко Оксана помітила, що пригадує образи героїв українських народних казок. _____

е) Максим відразу після школи вирішив зробити домашнє завдання - вивчити напам'ять вірш. Проте йому чомусь досить важко було запам'ятати останню строфу, скільки б разів він її не повторював. Після невеликого відпочинку остання строфа запам'яталася значно швидше та легше. _____

є) Щоб вдосконалити свій спортивний результат Марія щодня наполегливо тренувалася, ретельно виконувала усі рекомендації тренера. _____

ж) З дитинства Віталій був дуже рухливим, нестриманим та активним _____

---

4. Робота з діагностичними опитувальниками (самостійна робота).

- Психогеоетричний тест особистості

<https://onlinetestpad.com/ua/testview/816739-psikhogeometrichnij-test-osobistosti>

Практичне заняття №2

Тема: Діяльність. Психологія груп

Мета: ознайомити студентів психологічною специфікою різних видів діяльності, її структурою та принципами опанування; сформуванню уявлення про особливості формування умінь та навичок, керування та контроль за дією. Ознайомити з поняттям соціальної групи, їх видами та структурою, методами первинної діагностики.

Основні поняття	авторитет, активність, асоціація, бар'єри в спілкуванні, вправа, вчинок, гра, група, групова динаміка, диференціація, дифузна група, дія, діяльність, дружба, екстеріоризація, задача, звичка, згуртованість, інтеграція, інтеріоризація, інтерференція навичок, колектив, колективіська ідентифікація, конформізм, корпорація, лідерство, міжособистісні стосунки, мотив, навичка, навчання, негативізм, неформальна група, нігілізм, нонконформізм, операція, потреба, праця, програма дії, престиж, психологічна сумісність, референтна група, референтометрія, рівень спілкування, роль, рольові очікування, рольові конфлікти, соціальний контроль, соціальні норми, соціально-психологічний клімат, соціометрія, статус, уміння, учіння, товаришування, формальна група, ціль (мета).
------------------------	---

План

1. Потреби як джерело активності.
2. Поняття про діяльність, структура діяльності.
3. Керування дією та контроль за нею.
4. Опанування діяльності. Закономірності формування навичок.
5. Взаємодія навичок та виникнення умінь. Звички та їх роль у поведінці особистості.
6. Основні види діяльності людини.
7. Групи та їх класифікація.
8. Диференціація та інтеграція в групах і колективах.
9. Міжособистісні стосунки в групі: рівні та чинники.
10. Методи дослідження міжособистісних стосунків в групах.

Література (інтернет-ресурси):

Основна:

1. Дмитрієва С.М. Загальна психологія: текст лекцій. Навчально-методичний посібник. Житомир: ЖЦНТЕІ, 2012. 171 с. - С.43-52, 67-73.
2. Дуткевич Т.В. Загальна психологія. Теоретичний курс. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2017. 388 с. - С.90-95, 240-254.
3. Загальна психологія. Підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Каравела, 2005. 464 с. - С. 266–290, 422-439.
4. Максименко С. Д. Загальна психологія: навчальний. К.: Центр учбової літератури, 2008. 272 с. - С.66-98.
5. Партико Т. Б. Загальна психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 665с. - С.343-351, 154-176.

6. Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. Загальна психологія. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 296 с. - **С.184-193.**

Додаткова література:

1. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] К.: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с. - **С.12-118, 718-734.**
2. Кові С.Р. Сім звичок надзвичайно ефективних людей. Потужні інструменти розвитку особистості. Харків: Nemigo Ltd, 2020. - 366 с.
3. Москалець В.П. Загальна психологія: підручник. К.: Ліра, 2020. 564 с. - **С.521-543.**
4. Павелків Р. В. Загальна психологія : підручник. К.: Кондор, 2012. 576 с. - **С.92-114.**

Питання для самоконтролю:

1. Розподіліть основні поняття з теми (наведені вище) у відповідності до того, якого питання теми вони стосуються.

1	
2	
3	
4	
5	
6	
7	
8	
9	
10	

2. Що зумовлює активність живих істот?
3. Назвіть основні види потреб людини.
4. Що відображає піраміда потреб особистості А.Маслоу?
5. Що характеризує діяльність як специфічну форму людської активності?
6. Якими є основні компоненти діяльності?

7. У чому полягає суть процесів інтеріоризації та екстеріоризації?
8. Як забезпечується контроль за виконанням дії?
9. Якою є послідовність етапів формування навички?
10. Назвіть закономірності формування навичок.
11. Як навички взаємодіють між собою? Що таке інтерференція навичок?
12. Як виникає уміння?
13. Що таке звичка і яку роль вона відіграє в житті людини?
14. Назвіть характерні ознаки гри як різновиду людської діяльності.
15. Назвіть характерні ознаки учіння як різновиду людської діяльності.
16. Назвіть характерні ознаки праці як різновиду людської діяльності.
17. За якими ознаками поділяються групи?
18. Наведіть приклади дифузної групи, асоціації та корпорації.
19. Назвіть істотні ознаки колективу.
20. Назвіть маркери соціально-психологічного клімату групи.
21. Які є методи дослідження груп та групових процесів, міжособистісних стосунків у групах?
22. У чому полягає сутність методу соціометрії? Яка є специфіка її проведення та аналізу.
23. Охарактеризуйте явища інтеграції та диференціації у групах.
24. Чим характеризуються міжособистісні стосунки?
25. Назвіть рівні прояву міжособистісних стосунків у групі.
26. Які чинники визначають міжособистісні стосунки в групі?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

- 1. Опрацювати основну та додаткову літературу з теми.**
- 2. Підготувати блок-схеми або конспект основних питань теми.**
- 3. За бажанням студента: створити презентацію, буклет чи кросворд з теми та підготуватися до доповіді-демонстрації на практичному занятті.**

Орієнтовна тематика:

- Як спланувати власне життя, враховуючи етапність структури діяльності?
- Конфлікт у взаєминах і шляхи його подолання.
- Феноменологія лідерства.
- Фактори ефективності групової діяльності.
- Умови ефективності формування навичок.
- Як звички визначають життя людини і як вони формуються.

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ З ТЕМИ

1. Потреби як джерело активності

Потреба - це

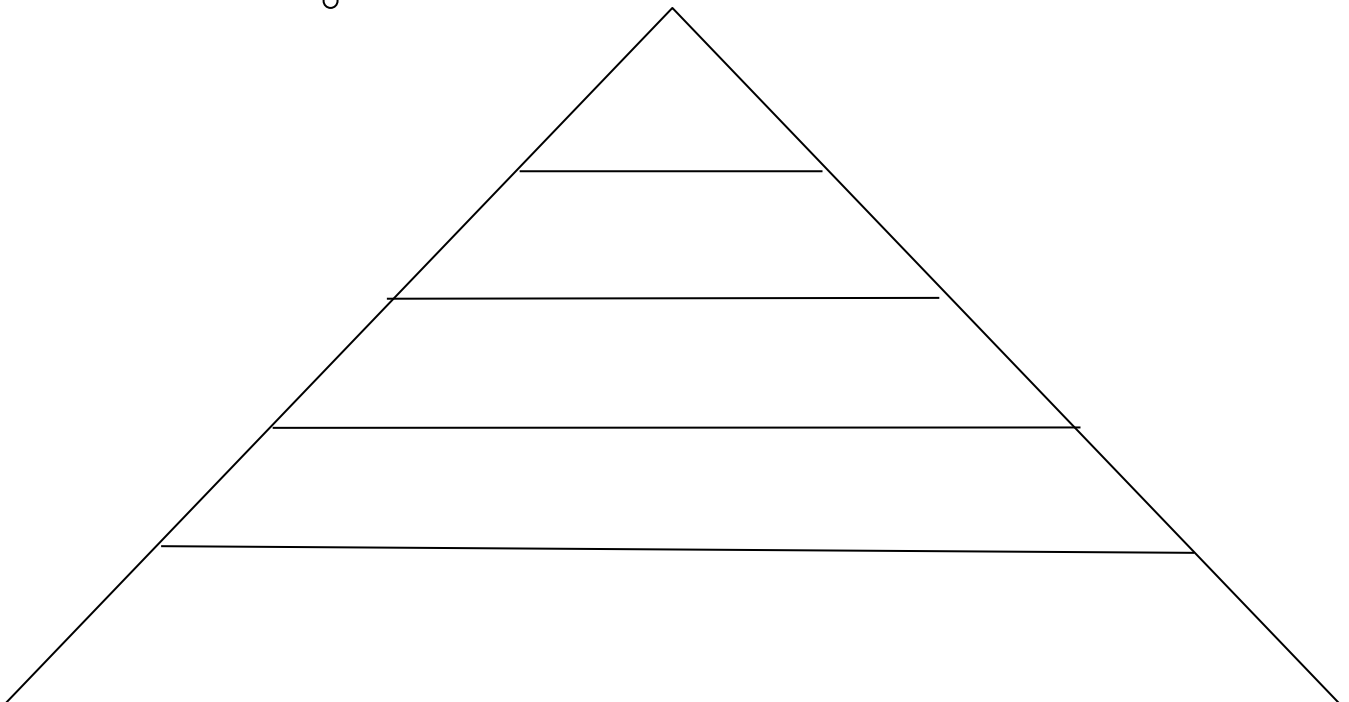
детермінація потреб

людини

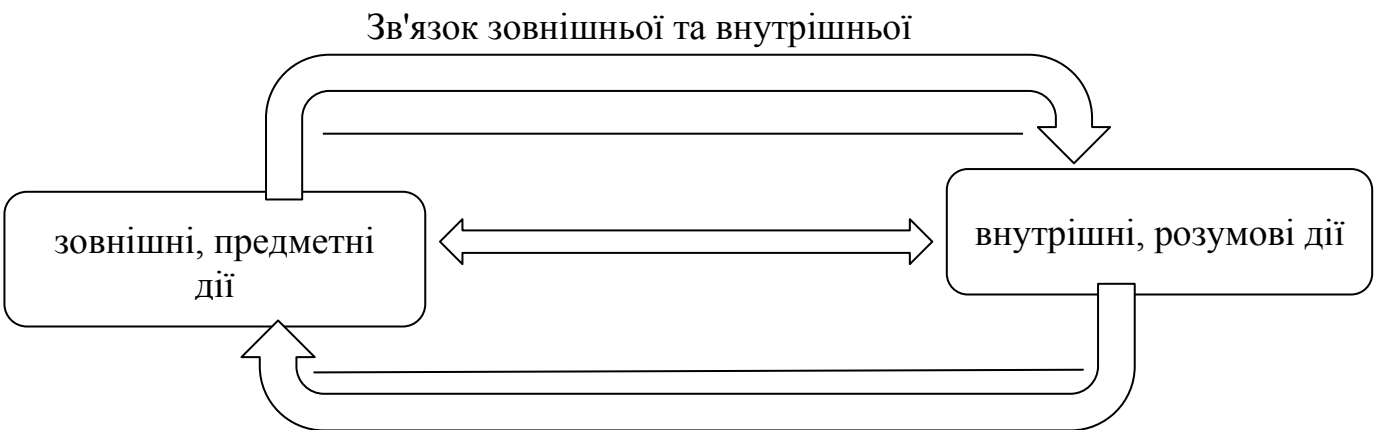
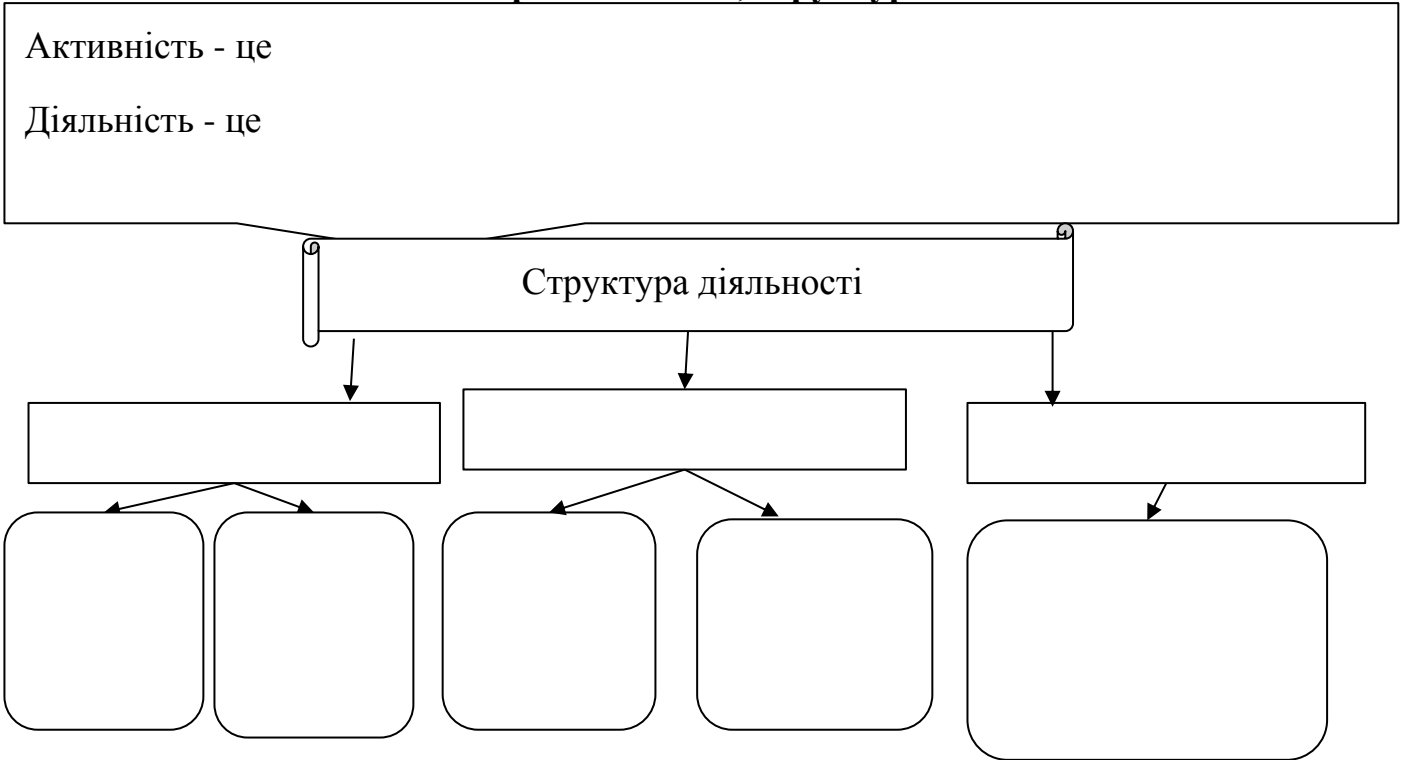
тварини

Класифікація потреб

Ієрархія потреб за А.Маслоу

2. Поняття про діяльність, структура діяльності

3. Керування дією та контроль за нею

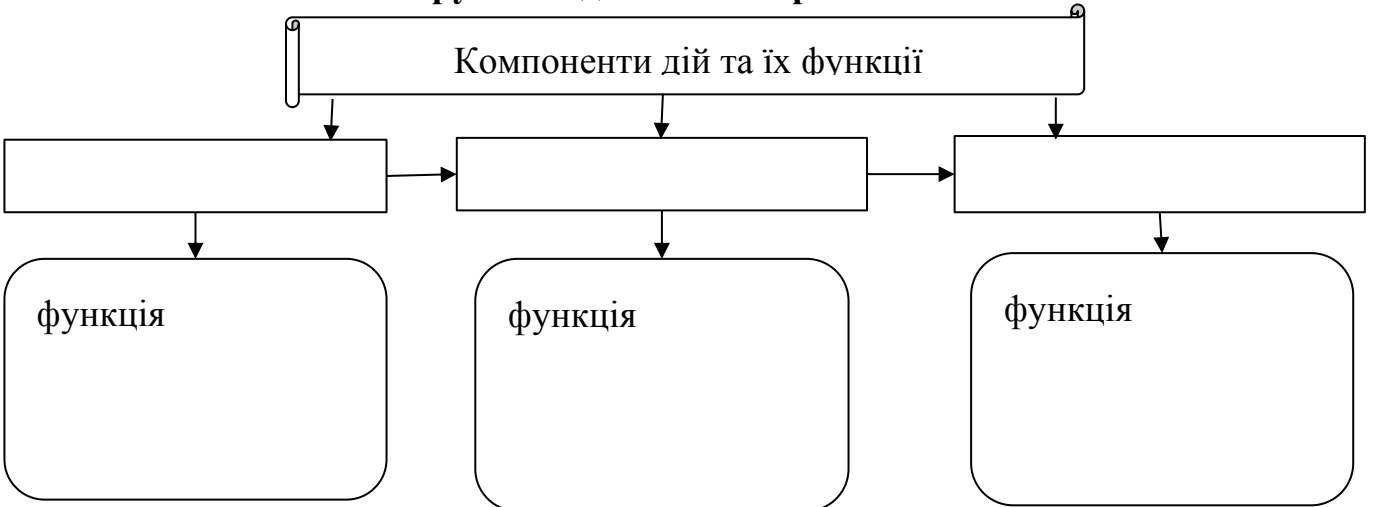
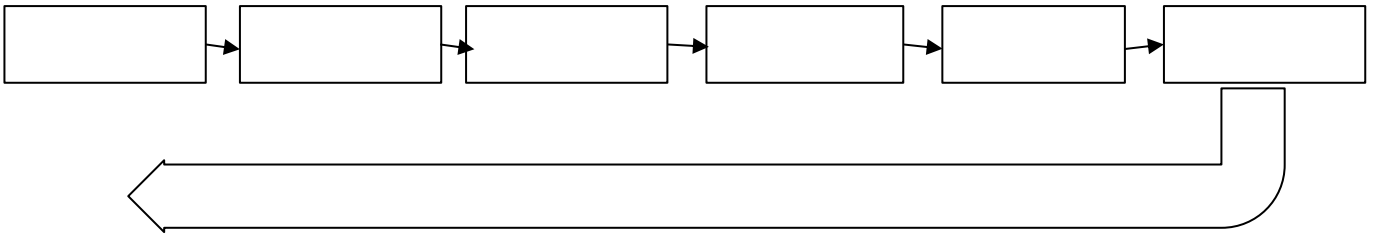
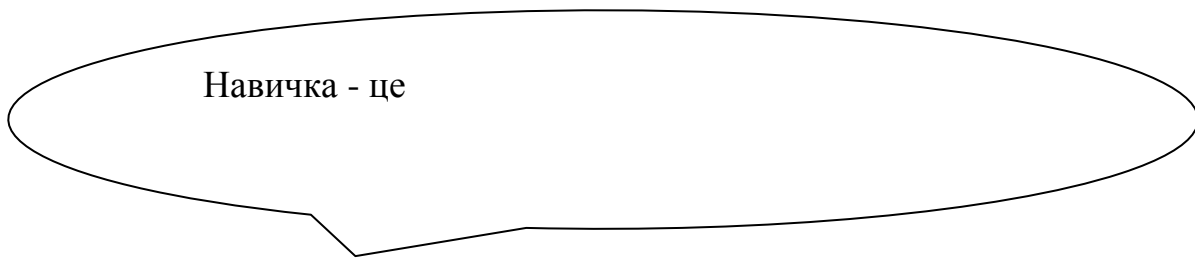

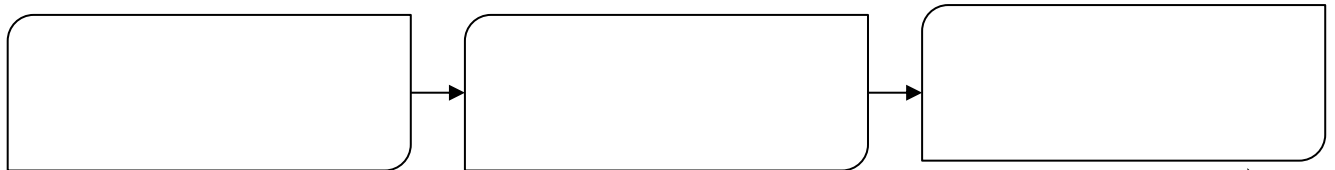
Схема протікання дії

3. Опанування діяльності. Закономірності формування навичок

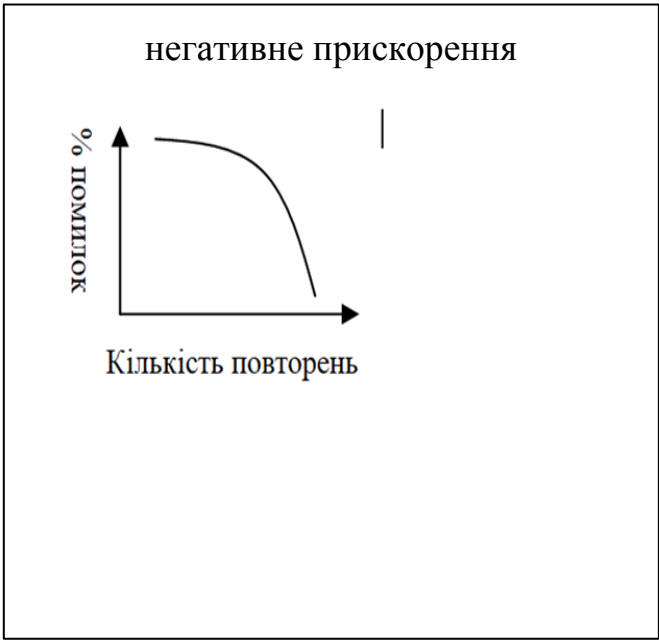
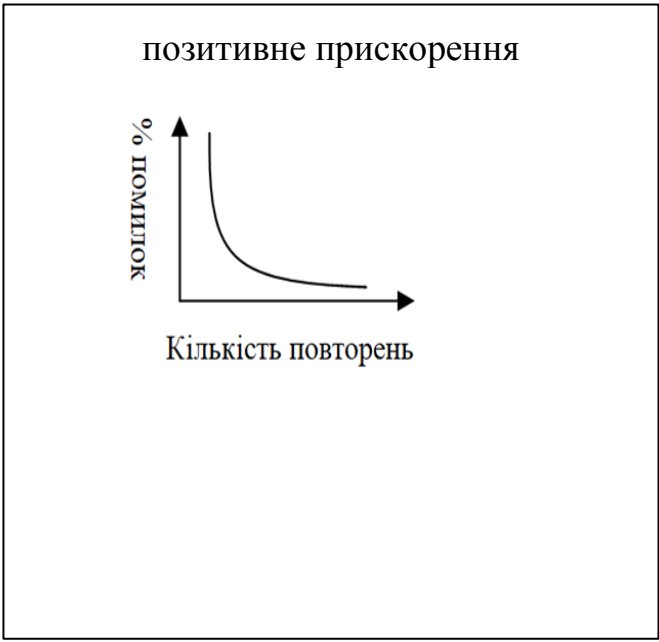
Послідовність змін в компонентах дії при формуванні навички

Етапи розвитку навички

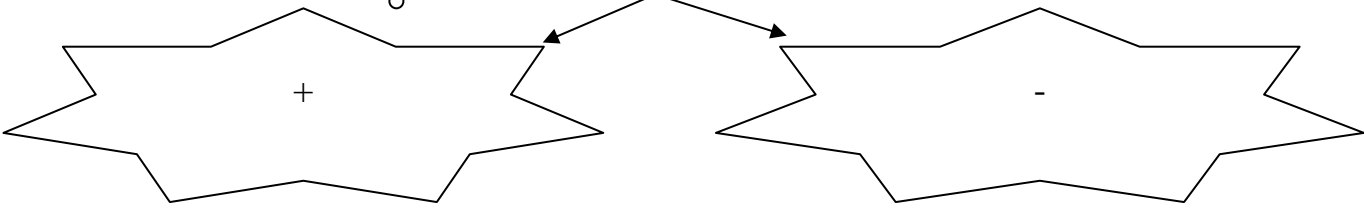
Етап	Характер, мета навички та особливості виконання дій

Ефективність вправління при формуванні

4. Взаємодія навичок та виникнення умінь. Звички та їх роль у поведінці особистості

Вплив навичок одна на одну

Вміння - це

Вміння = +

Звичка - це

Види:

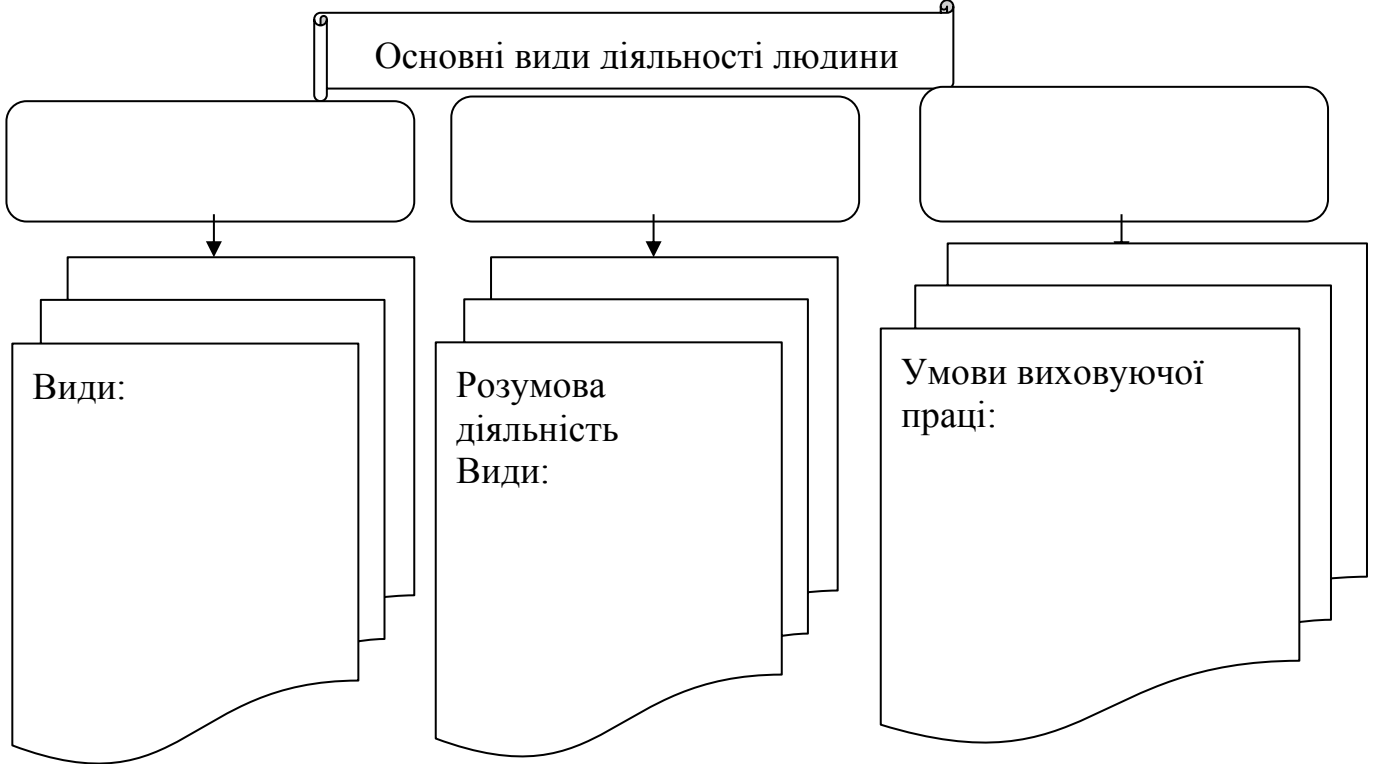
Приклади:

Приклади:

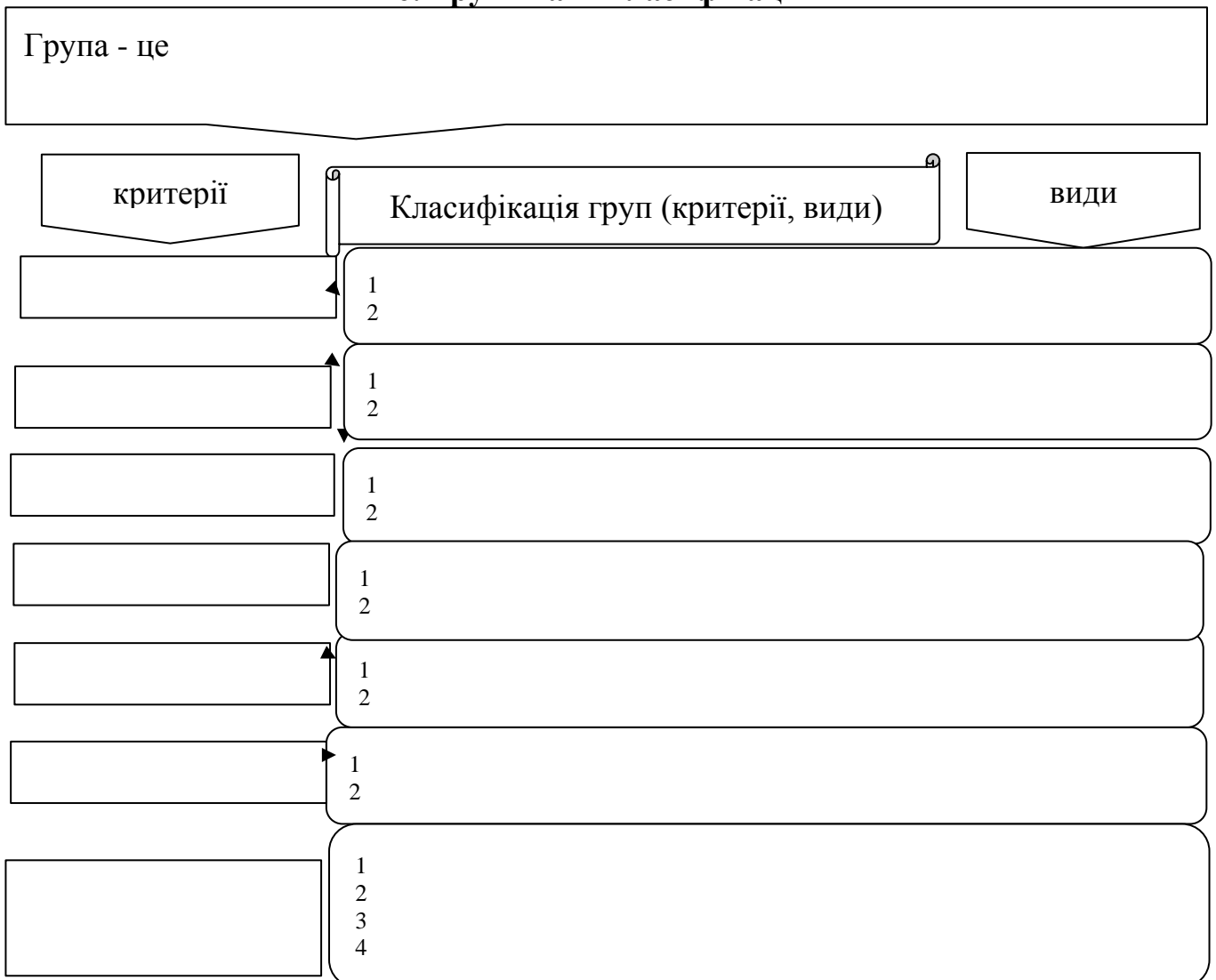
Чинники продуктивності формування
навичок

Умови вироблення, формування та закріплення
навичок

5. Основні види діяльності людини

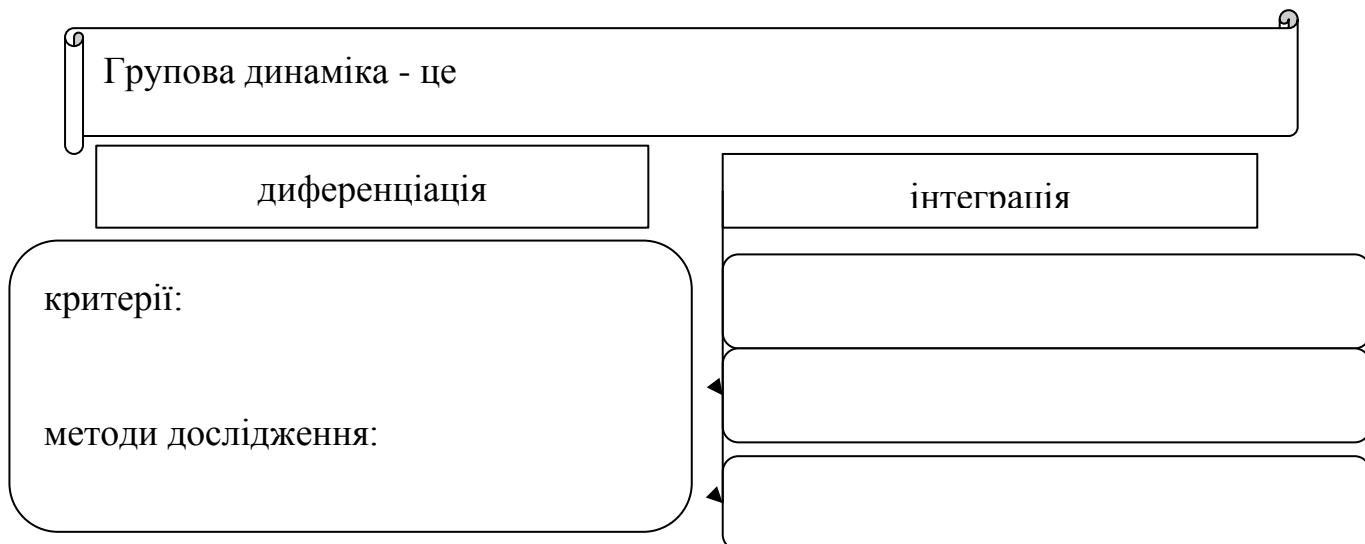

6. Групи та їх класифікація

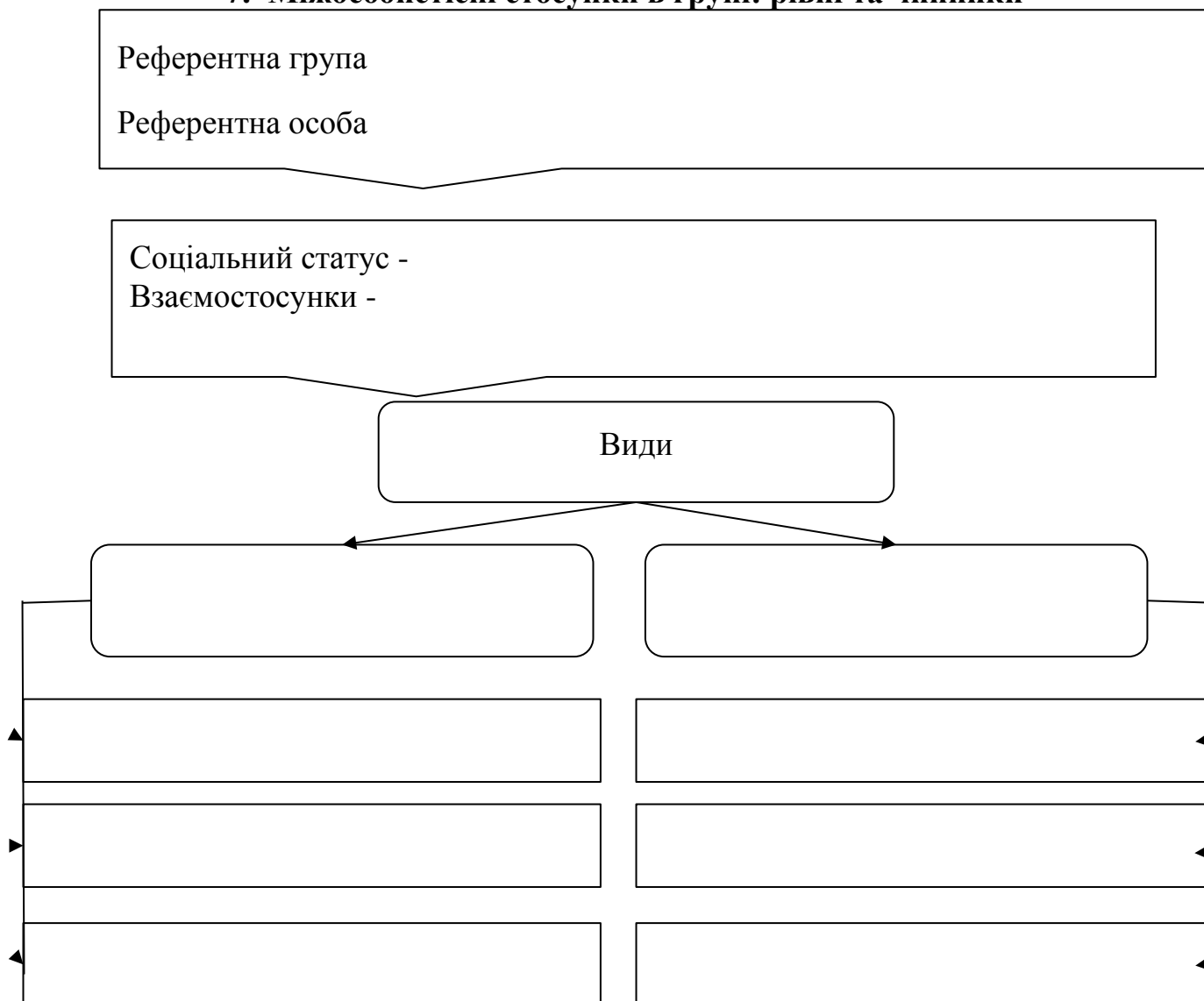

6. Диференціація та інтеграція в групах і колективах.

7. Міжособистісні стосунки в групі: рівні та чинники

Конформізм:

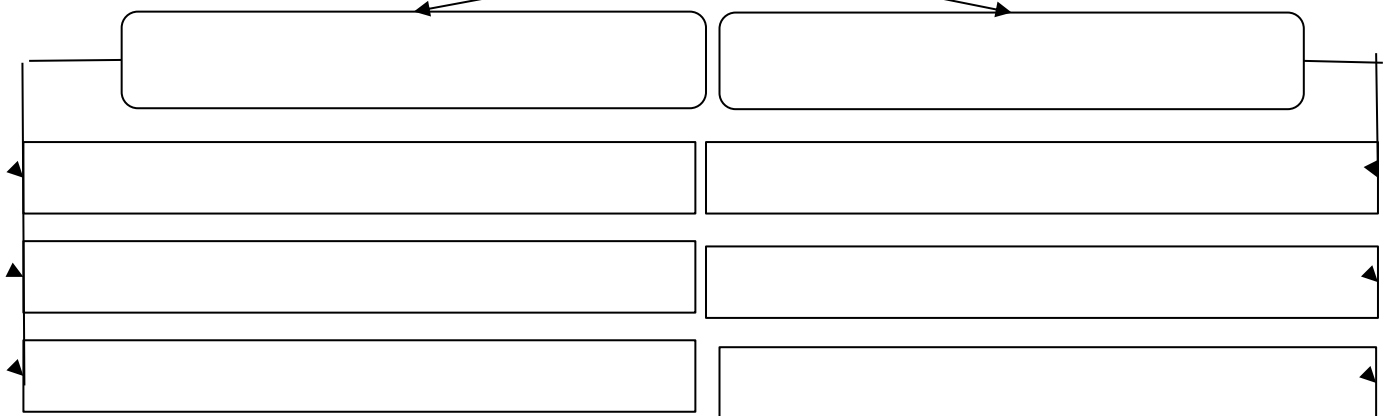
Нонконформізм:

Нігілізм:

Коллективіське самовизначення:

8. Методи дослідження міжособистісних стосунків в групах

Методи дослідження міжособистісних стосунків

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

1. Програмований контроль знань.
2. Актуалізація опорних знань та перевірка конспектів.
3. Розв'язування творчих (професійно-орієнтованих) завдань.

1. Групі землекопів дали завдання викопати траншеї певних розмірів. Спочатку вони виконували роботу достатньо швидко, як і було заплановано, проте вже через кілька днів було помічено зниження її ефективності. Працівники пояснювали це втому, деякі відмовлялися працювати. Після цього їм пояснили, що вони копають не прості ями, готують базу для підготовки стратегічного об'єкту, який забезпечуватиме водопостачання у разі виникнення аварійної ситуації на основному водогоні (через можливість влучання ракети). Після цього їх робота відновилася, а продуктивність навіть покращилася. *Як можна пояснити цю ситуацію?? Які складові компоненти діяльності у цьому випадку виступають на перший план?* _____

---

2. Стародавня легенда про будівельників-майстрів, які, готуючись до майбутнього будівництва, підносили до його місця каміння. Кожного з них запитували про те, що він робить. Однак відповіді майстрів різнилися. Один відповів: “Хіба не видно, я тягаю каміння”. Другий зауважив: “Я собі на хліб сумлінно працюючи”. Третій сказав: “Я буду будувати житло для людей”. *Чим можна пояснити такі різні відповіді будівельників на однакове питання та однакові дії? Який структурний компонент діяльності вони презентують?* _____

---

3. Оксана сиділа за кермом новенького, щойно придбаного автомобіля і неймовірно раділа. Їй пригадалося, як вона вчилася водити авто, як спочатку не могла збагнути як переключати коробку передач та одночасно стежити за дорожньою обстановкою, як губилася при маневруванні на дорозі. Згадала й свої перші кроки (з правами водія), коли батько дозволив їй на його автомобілі відвезти їх з мамою та братом до дачного будинку. Як же їй хотілося показати свою вправність, але, на жаль, рухи її були різкими, часто невправними, зайвими, попри те, що поруч з інструктором все вже виходило краще. Наразі присутність батьків чи сторонніх людей вже не мала на Оксану такого впливу. *Поясніть особливості поведінки дівчини з точки зору особливостей опанування діяльності та механізмів соціального впливу оточення.* _____

---

4. В історії психології неодноразово робилися спроби створити “психологічний портрет” лідера, що мало б полегшити питання відбору організаторів спільної діяльності. Однак ці спроби завжди заходили в пастку неузгодженості даних між собою :властивості темпераменту, особистісні якості, показники характеру та здібностей в різних переліках істотно відрізнялись. *Як можна пояснити такі результати? Наскільки реально створити такий опис?* _____

---

5. Уявіть, що до Вас звертається допитливий учень: “В інтернеті я знайшов інформацію про такий цікавий психологічний експеримент. Групі з 7 чоловік запропонували роздивитися на аркуші паперу ліворуч накреслену контрольну лінію,

а праворуч – три лінії різної довжини. Одна з цих ліній справа була такої ж самої довжини, як і контрольна, і їм потрібно було на неї вказати. При цьому різниця в довжині була очевидною. Однак, усі, крім одного (він і був досліджуваним) були підставними особами, які мали давати однаково неправильну відповідь (за попередньою домовленістю з експериментатором). За даними цього експерименту виявилось, майже 30% досліджуваних погоджувалася з оцінкою підставних осіб, незважаючи на очевидні речі. Таким чином виходить, що під тиском групи людина свідомо обманює? Чи насправді серед людей така багато обманщиків і як після цього вірити людям? Яку відповідь Ви дасте цьому учневі? Яку називається описаний феномен у психології? _____

---

6. Обґрунтуйте психологічну сутність висловлювання Ж.Б. Масильон “Людина народжена для великих справ, коли в неї вистачає сил перемагати саму себе”

---

7. Дослідження свідчать, що чим згуртованіша група, тим відчутніші зміни можна спостерігати у поведінці її членів. Якщо хтось з групи порушує встановлені групові норми, то карається тим більше, чим далі виходить за межі, визначені цими нормами. Високий статус у такій групі належить тим, хто не просто дотримується встановлених норм, а й активно підтримує їх власною поведінкою. Чому відбуваються такі зміни в поведінці? Яке явище групової динаміки вони презентують? _____

---

8. Використовуючи психологічні знання, обґрунтуйте своє розуміння висловлювання В.Гете: «У людських ділах ... головну увагу треба звертати на мотиви». _____

---

9. Коли досліджувані протягом кількох годин зображають однакові фігури, вони немов навмисне починають змінювати їх розміри, форму, варіюють відстань між Працівники, виконуючи одноманітну роботу (наприклад, вставляючи електронну плату в певний механізм), часто роблять ряд рухів, що пожвавлюють її. Свідченням яких явищ є ці приклади? Яке прагнення виявляється в такий спосіб? _____

_____

_____

4. Робота з діагностичним опитувальником [4].

СОЦІОМЕТРІЯ

- Мета:* 1) вивчення характеру міжособистісних стосунків у групі;
 2) визначення структури неформальних стосунків за критерієм симпатії;
 3) встановлення ступеня психологічної сумісності окремих членів групи;
 4) виявлення існування мікрогруп та їх лідерів.

Необхідний матеріал: бланки соціометричних карток для всіх учнів класу.

Хід проведення

Це дослідження повинне забезпечити опитування усіх учнів класу.

Інструкція: «Пропонуємо Вам взяти участь у дослідженні, яке спрямоване на покращення психологічного клімату у Вашому класі. Вся інформація, отримана в ході дослідження, є конфіденційною, тому вона не буде розголошуватися у класі. Кожен із Вас зможе дізнатися про свої результати індивідуально. На картці, яка лежить перед Вами, напишіть своє ім'я та прізвище, вкажіть сьогоднішню дату. Далі уважно читайте запитання, робіть вибір і записуйте прізвища та імена не більше, ніж трьох Ваших однокласників у порядку віддання переваги. Заповнення картки не займе у Вас багато часу – всього декілька хвилин.

Отже, під номером один (у 1 чергу) напишіть прізвище того учня, з яким би хотілося б сидіти за партою в першу чергу; потім, під номером 2 (у 2 чергу), прізвище того, з ким би сіли поряд, якщо з першим не вийде; потім, під номером 3 (у 3 чергу), прізвище того однокласника, з ким би Ви сіли, якщо не вдасться посадити Вас ні з першим, ні з другим (в порядку надання переваги)».

Зразок соціометричної картки

Прізвище, ім'я			Дата дослідження		
Клас			Ваш вибір		
№	Сфера	Питання	у 1 чергу	у 2 чергу	у 3 чергу
1.	Навчання	З ким би Ви хотіли сидіти за однією партою?			
2.	Дозвілля	Кого б з групи Ви запросили до себе на день народження?			

Оскільки міжособистісні стосунки завжди розгортаються на двох рівнях – формальному та неформальному, то досить часто дослідник при формулюванні питань орієнтується на дві сфери – сферу спільної діяльності та сферу дозвілля.

Питання, представлені у зразку соціометричної картки, не є обов'язковими. Дослідник, враховуючи конкретну ситуацію, в якій проводитиметься дослідження, може змінювати їх, не порушуючи при цьому головного принципу: питання повинні формулюватися таким чином, щоб вони були актуальними для групи, яка вивчається, та передбачали необхідність вибору. Це можуть бути питання типу:

1. З ким би Ви хотіли піти в похід?
2. З ким би Ви хотіли займатися спортом в одній секції?
3. Кого із Вашого класу Ви запросили б до себе відсвяткувати Новий рік?
4. Якби Ваш клас розформували, кого з теперішніх однокласників Ви хотіли б побачити у складі нової групи?
5. Кого з Ваших однокласників Ви вибрали б старостою класу?

Через 10-15 хвилин картки-бланки збирають, перевіряючи, чи підписана кожна з них. Якщо учень не захотів обрати однокласника, то здає аркуш лише з вказаним своїм прізвищем. Соціометричні картки після заповнення піддаються ретельному аналізу.

Слід пам'ятати, що для повноти картини міжособистісних стосунків у групі важлива думка всіх її членів. Тому, якщо когось під час проведення дослідження не було, варто провести з цією людиною роботу індивідуально.

Обробка результатів

Обробка даних складається з трьох етапів: табличного; графічного; індексологічного.

1. ТАБЛИЧНИЙ ЕТАП

Табличний етап передбачає побудову *соціоматриці* – таблиці, за допомогою якої узагальнюються результати дослідження. Оскільки міжособистісні стосунки у групі вивчалися у двох сферах (сфері спільної навчальної діяльності та сфері дозвілля), то необхідно побудувати одну з двох соціоматриць.

Соціоматриця повинна містити про групу такі основні відомості:

- 1) список членів групи, які роблять вибори (Хто обирає). Кожному досліджуваному у списку присвоюється відповідний порядковий номер. Для полегшення подальшої інтерпретації спочатку записують прізвища, імена хлопців, а потім дівчат;
- 2) список членів групи, кого обирають (Кого обирають). Для того, щоб не загромаджувати соціоматрицю великою кількістю інформації, замість прізвищ та імен досліджуваних записують лише їх порядкові номери;
- 3) на соціоматриці фіксуються позитивні “+” або 1, 2, 3 вибори кожного досліджуваного;
- 4) для кожного з досліджуваних необхідно підрахувати загальну кількість:
  - отриманих позитивних виборів;
  - отриманих взаємних позитивних виборів;
- 5) для групи підрахувати загальну кількість:
  - позитивних виборів;
  - взаємних позитивних виборів.

Зразок заповнення соціоматриці

Соціоматриця №1

МІЖОСОБИСТІСНІ ПОЗИТИВНІ ВИБОРИ У СФЕРІ НАВЧАННЯ

(Критерій вибору – питання типу «З ким би ти хотів сидіти за однією партою?»)

№	Хто обирає	Кого обирають												
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	Абраменко Максим													
2	Герасимчук Олесь													
3	Ковальчук Володимир													
4	Кравчук Руслан													
5	Макаров Євген <i>староста</i>													
6	Шпортюк Вадим													
7	Білецька Катерина													
8	Гуменюк Олена													
9	Кушніренко Юлія													
10	Максимчук Олена <i>профорг</i>													
11	Пакляченко Ірина													
12	Пилипчук Тетяна													
13	Щегельська Тетяна													
Всього виборів														
Взаємні вибори														

2. ГРАФІЧНИЙ ЕТАП

Графічний етап передбачає побудову соціограми на основі соціоматриці. Соціограма – це графічне зображення ставлення досліджуваних один до одного за відповідями на соціометричні питання. Соціограма дозволяє наочно проілюструвати і більш глибоко проаналізувати групові взаємозв'язки.

Соціограма складається з 4-х концентричних кіл:

Зразок заповнення соціограми

Соціограма №1

МІЖСОБИСТІСНІ ПОЗИТИВНІ ВИБОРИ У СФЕРІ НАВЧАННЯ

(Критерій вибору – питання типу «З ким би ти хотів сидіти за однією партою?»)

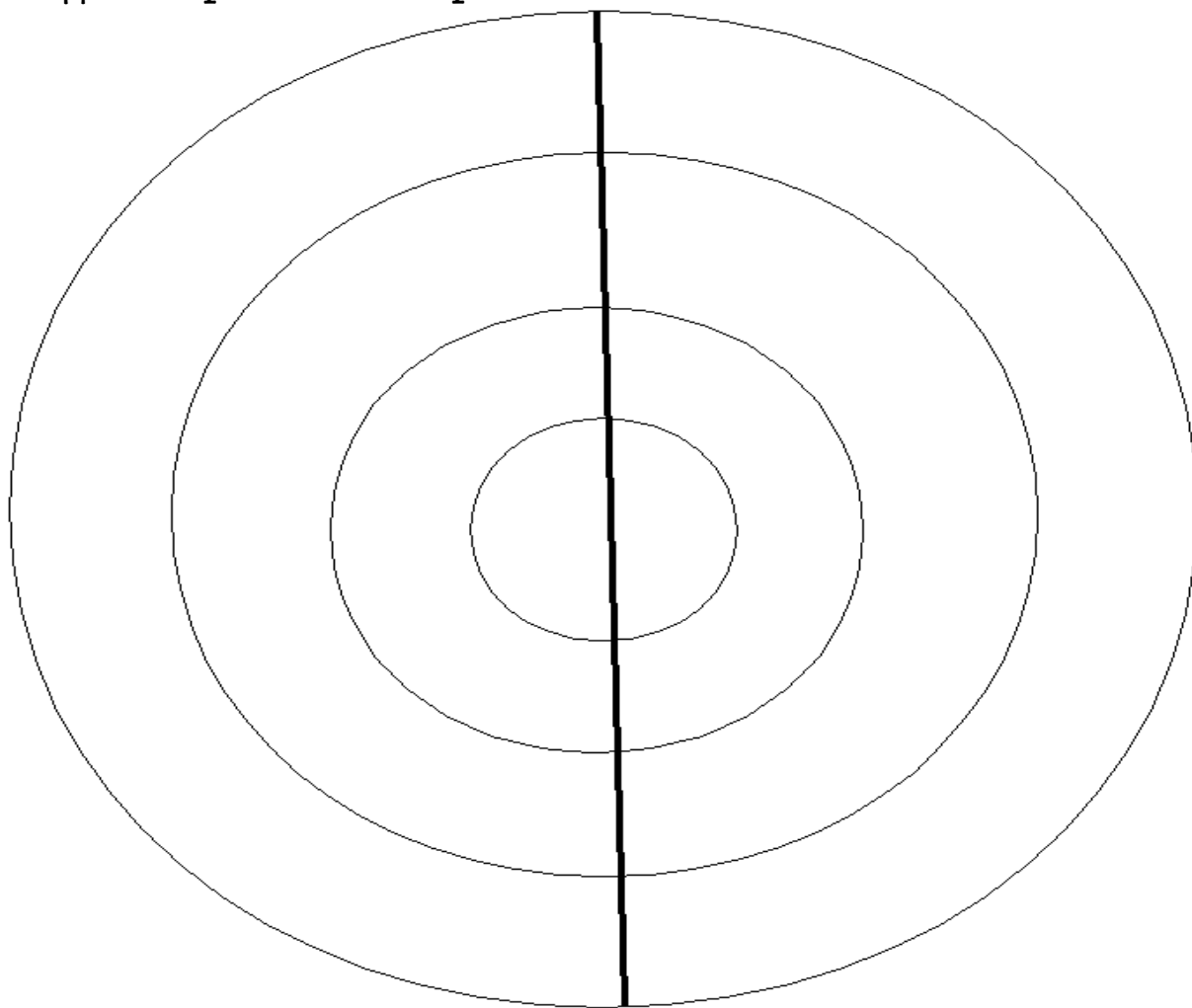
Умовні позначення

Δ – хлопчик

○ – дівчинка

↔ – взаємний вибір

→ – односторонній вибір

I коло – реєструє досліджуваних із груповим статусом «соціометрична зірка» (ті досліджувані, які отримали 6 і більше позитивних виборів);

II коло – реєструє тих досліджуваних, яким у групі надають перевагу (отримали 3-5 позитивних виборів);

III коло – реєструє досліджуваних із груповим статусом «знехтувані» (отримали 1-2 позитивні вибори);

IV коло – реєструє досліджуваних із груповим статусом «ізолювані» (не отримали жодного позитивного вибору).

По вертикалі соціограма поділяється на 2 рівні частини. В одній частині позначаються дівчата, в іншій – юнаки. Це дозволить краще простежити характер міжстатевих зв'язків у групі. На соціограмі записуються порядкові номери досліджуваних. Якщо досліджуваний – дівчина, то її порядковий номер записується

в колі. Якщо досліджуваний – юнак, то його порядковий номер записується у трикутнику. Вибори, зроблені та отримані кожним із досліджуваних, на соціограмі позначаються стрілочками. Позитивні односторонні вибори – суцільні односпрямовані стрілочки, позитивні взаємні вибори – суцільні напівжирні різноспрямовані стрілочки.

3. ІНДЕКСОЛОГІЧНИЙ ЕТАП

Для виявлення кількісних характеристик стосунків у групі використовують соціометричні індекси. Виділяють дві групи індексів – персональні соціометричні індекси та групові соціометричні індекси.

До персонального соціометричного індексу належить індекс позитивного соціометричного статусу досліджуваного, який характеризує його положення в групі, потенційну здатність до лідерства. Індекс позитивного соціометричного статусу визначається за формулою:

$$\text{Соціометричний статус } C = \frac{\Sigma +}{n - 1}, \text{ де } \Sigma + \text{ – кількість позитивних виборів, отриманих досліджуваним; } n \text{ – кількість членів групи.}$$

Чим вищий індекс позитивного соціометричного статусу, тим більший конструктивний вплив учень здійснює на членів своєї групи, тим комфортніше відчуває себе у взаємостосунках з ними, потенційна здатність до лідерства у нього зростає.

Груповим соціометричним індексом є індекс групової згуртованості. Цей індекс визначається за формулою:

Сума позитивних взаємовиборів (R1)

$$\text{Коефіцієнт взаємності } KB = \frac{\text{Сума позитивних взаємовиборів (R1)}}{\text{Сума всіх виборів (R)}}$$

де KB – коефіцієнт взаємності;

R1 – кількість взаємних позитивних виборів;

R – загальна кількість позитивних виборів у групі.

Значення індексу групової згуртованості	Рівень групової згуртованості
0-0,49	низький
0,5-0,59	нижче середнього
0,6-0,69	середній
0,7-0,85	вище середнього
0,85-1	високий

Інтерпретація результатів

Аналіз даних соціометричного дослідження – порівняння структури особистих взаємин з організаційною структурою класу. Для цього слід з'ясувати наступне (за допомогою бесіди з вчителем, спостереження, опитування учнів):

1. Характер міжособистісних стосунків у групі

1. Що забезпечує тому чи іншому учневі певне місце в структурі міжособистісних стосунків класу?
2. Чи впливає положення окремих дітей на групу в цілому?
3. Яке місце у структурі міжособистісних взаємин займає класний актив?
4. Чи є між дітьми-активістами сталі взаємні зв'язки?
5. Чи є ці діти об'єктом постійного позитивного вибору?
6. Який характер взаємин між представниками чоловічої та жіночої статі в групі?
7. Який характер взаємин між «соціометричними зірками» протилежної статі?

2. Соціометричні зірки у групі

1. Хто є соціометричними зірками та у якій сфері (навчальної діяльності чи дозвілля)?
2. Чи є «зірка» фактичним лідером групи? Чим пояснюється її вплив в цій групі?
3. Який груповий статус отримав офіційний лідер групи?
4. Чи є зв'язок між офіційним і неофіційним лідерами? Який цей зв'язок позитивний – негативний; взаємний – односторонній; у яких сферах простежується)?

3. Аналіз особливостей міжособистісних стосунків досліджуваних зі статусом «знехтуваний» та «ізолюваний»

1. Хто з дітей за результатами досліджень отримав статус «знехтуваного» та «ізолюваного»?
2. Чим пояснюється положення в групі тих, кого ніхто не обрав?
3. На представників яких статусних груп спрямовують свій позитивний вибір досліджувані зі статусом «знехтуваний» та «ізолюваний»?
4. Чи є діти, які відмовилися зробити позитивний вибір? Яке положення вони займають у системі внутрішньогрупових стосунків?

4. Аналіз рівня групової згуртованості

1. Яке співвідношення позитивних виборів та позитивних взаємовиборів?
2. Чи є зв'язки між неофіційними лідерами? Які ці зв'язки?
3. Чи є у групі мікрогрупи? Хто до них входить?
4. Чи є зв'язки між членами мікрогруп? Який характер цих зв'язків?
5. Чим викликана наявність уособлених угруповань? Що в них об'єднує дітей? Яка роль угруповань в житті класу?
6. Як у загальному можна оцінити рівень згуртованості групи?

5. Визначення перспектив подальшої роботи з групою

1. Можливі напрямки роботи з високостатусними членами групи.
2. Можливі напрямки роботи з низькостатусними членами групи.
3. Можливі напрямки роботи з мікрогрупами.

Дані дослідження корисно співставити з результатами спостережень вчителя за життям класу. Можуть бути розходження між реальними відносинами і тими, які можна передбачити на основі карти. Це відбувається тому, що отримані в дослідженні дані інформують не лише про дійсні, а й про бажані стосунки.

Робота з діагностичними опитувальниками (самостійна робота).

- Тест на виявлення вашого типу лідерства.

<https://onlinetestpad.com/ua/testview/453308-yakij-vi-lider>

- Тест на клімат в групі.

<https://psycho-test.org/uk/test/>

Практичне заняття №3

Тема: Спілкування

Мета: ознайомити студентів з основними сторонами, видами та механізмами спілкування; сформулювати уявлення про психологічні особливості мовлення як процесу спілкування за допомогою мови; визначити етапність розвитку мовлення дитини та психологічні засади мовлення вчителя як засобу комунікації та виховання.

Основні поняття	атрибуція каузальна, «ефект ореолу», ідентифікація, інтеракція, комунікація вербальна, комунікація невербальна, комунікація, конфлікт, мова, мовлення, перцепція соціальна, рефлексія, розуміння людини людиною, роль соціальна, сигніфікативна функція, соціальна норма, соціальний контроль, спілкування, стереотипізація, такт, тренінг ділового спілкування, центр Брокка, центр Верніке.
------------------------	---

План

1. Поняття про спілкування, його види та багатоплановість.
2. Спілкування як обмін інформацією. Невербальна і вербальна комунікації.
3. Мовлення як процес спілкування за допомогою мови, його фізіологічні механізми і розвиток у дітей. Мовлення вчителя.
4. Спілкування як міжособова взаємодія. Основні засоби впливу в процесі спілкування.
5. Спілкування як розуміння людьми один одного. Психологічні механізми сприймання людиною людини.

Література (інтернет-ресурси):**Основна:**

1. Дмитрієва С.М. Загальна психологія: текст лекцій. Навчально-методичний посібник. Житомир: ЖЦНТЕІ, 2012. 171 с. - С.53-66.
2. Дуткевич Т.В. Загальна психологія. Теоретичний курс. Навчальний посібник К.: Центр учбової літератури, 2017. 388 с. - С.96-102.
3. Загальна психологія. Підручник. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Каравела, 2005. 464 с. - С. 392-421.
4. Максименко С. Д. Загальна психологія: навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2008. 272 с. - С.11-124.
5. Партико Т. Б. Загальна психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 665с. - С.127-153.
6. Сергеєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасека О.В. Загальна психологія. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 296 с. - С.194-202.

Додаткова література:

1. Філоненко М.М. Психологія спілкування. Підручник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 224 с.
2. Цимбалюк І.М. Психологія спілкування: Навчальний посібник. К.: ВД «Професіонал», 2004. 304 с.

Питання для самоконтролю:

1. Розподіліть основні поняття з теми (наведені вище) у відповідності до того, до якого питання теми вони стосуються.

1	
2	
3	
4	
5	

2. У чому полягає сутність спілкування?
3. Які ви знаєте класифікації та види спілкування.
4. На яких рівнях здійснюється комунікація?
5. Назвіть складові комунікативного процесу Г.Лассуелла.
6. Які чинники визначають ефективність спілкування?
7. Які сторони спілкування поєднуються в єдиному процесі комунікації?
8. Що розкриває комунікативна сторона спілкування?
9. Як виявляються вербальні засоби комунікації?
10. Які є засоби невербальної комунікації та яка їх роль у спілкуванні?
11. У чому полягає особливість мовлення та які є його різновиди?
12. В чому полягають особливості педагогічного спілкування?
13. Назвіть етапи розвитку мовлення людини.
14. У чому полягає сутність інтерактивної сторони спілкування?
15. Охарактеризуйте основні засоби впливу в процесі спілкування.
16. Які є етап розуміння людьми один одного.
17. Поясніть психологічні механізми сприймання людиною людини.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

- 1. Опрацювати основну та додаткову літературу з теми.**
- 2. Підготувати блок-схеми або конспект основних питань теми.**
- 3. За бажанням студента: створити презентацію, буклет чи кросворд з теми та підготуватися до доповіді-демонстрації на практичному занятті.**

Орієнтовна тематика:

- Вербальні та невербальні засоби спілкування: що інформативніше?
- Про що може розповісти зовнішність людини.
- Як реагувати на конфлікт у спілкуванні.
- Феноменологія лідерства.

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ З ТЕМИ

1. Поняття про спілкування, його види та багатоплановість

Спілкування:

Педагогічне спілкування:

Значення спілкування

Спілкування та діяльність: рівні

Сторони спілкування (Г.М.Андрєєва)

Функції спілкування (Б.Ф.Ломов)

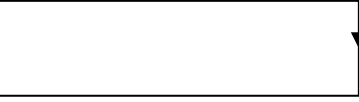
Класифікація спілкування (критерії,

- 1
- 2

- 1
- 2

- 1
- 2

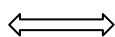
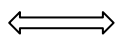
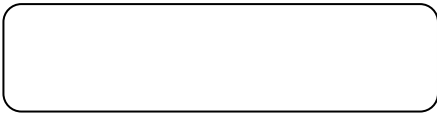
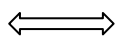
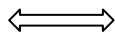
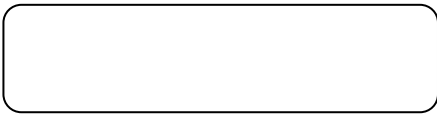
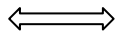
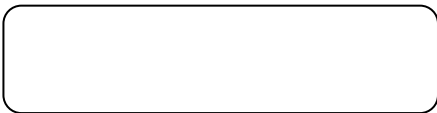

- 1
- 2

- 1
- 2
- 3

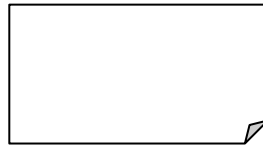
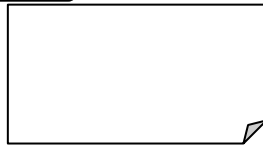
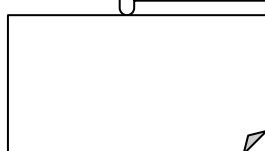
Модель комунікативного процесу (Г.Лассвелл)

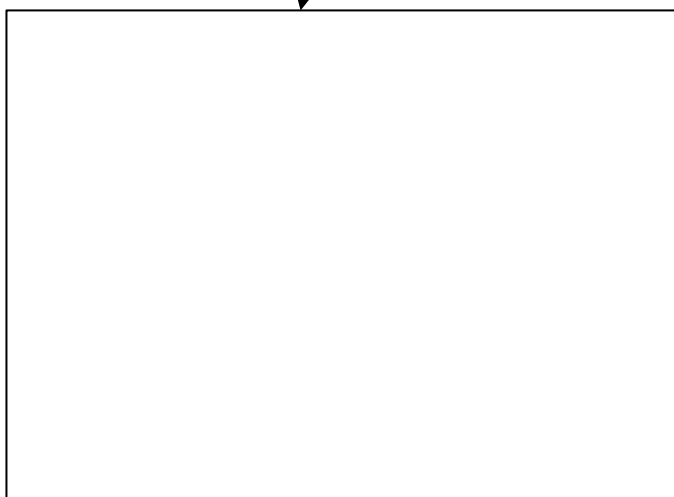
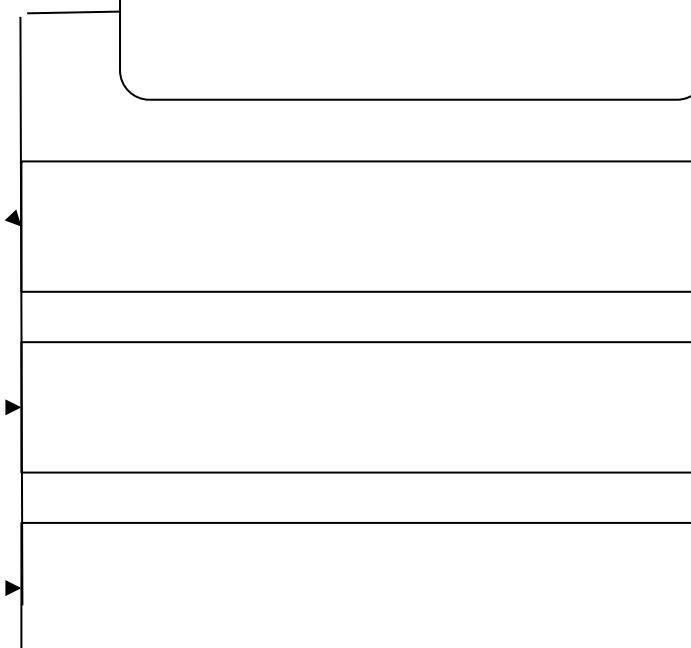
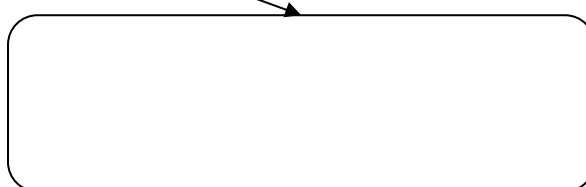
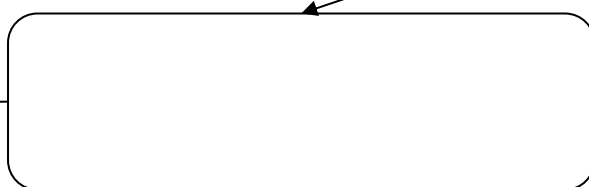
Рівні спілкування

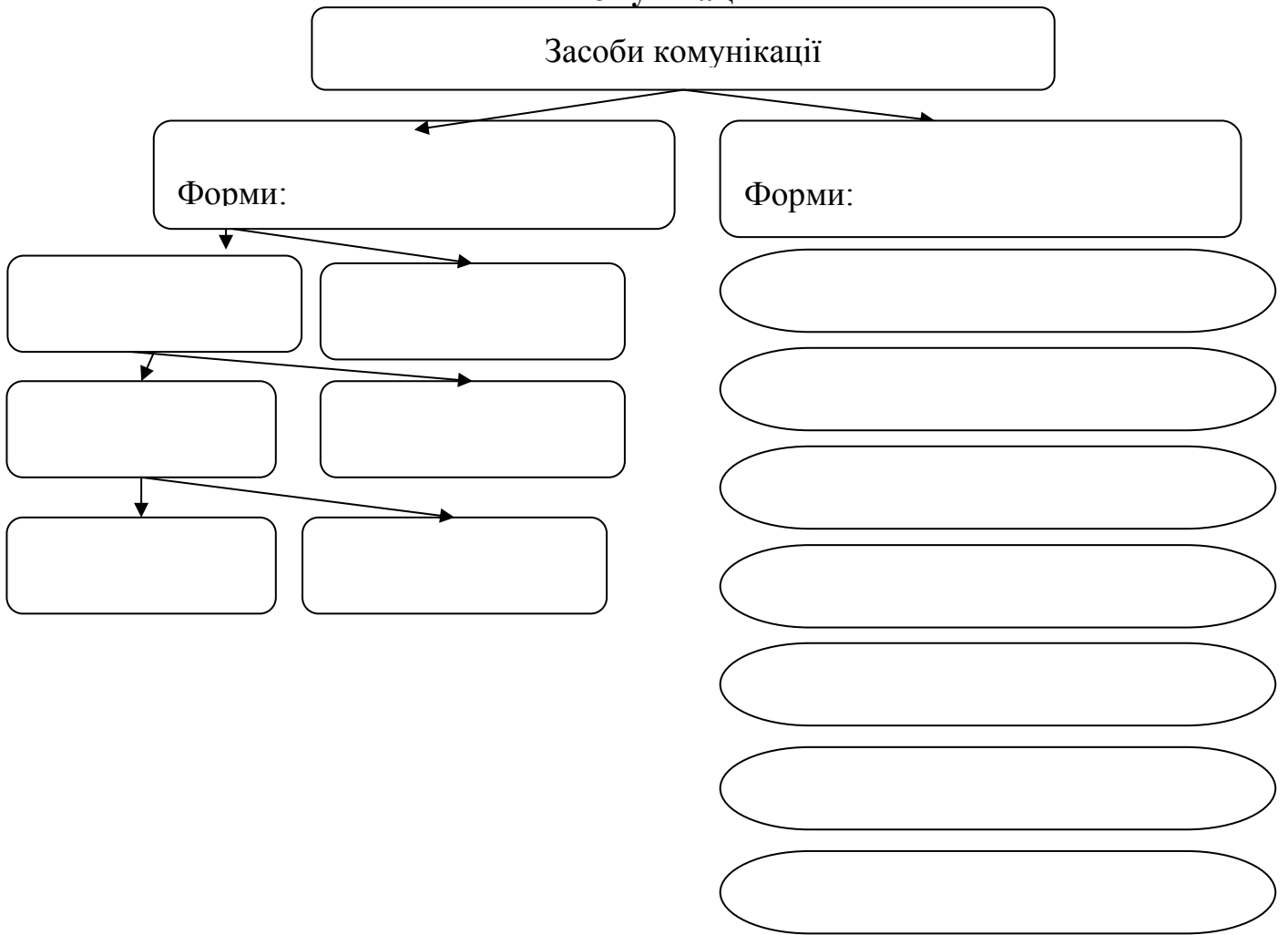
Манера спілкування

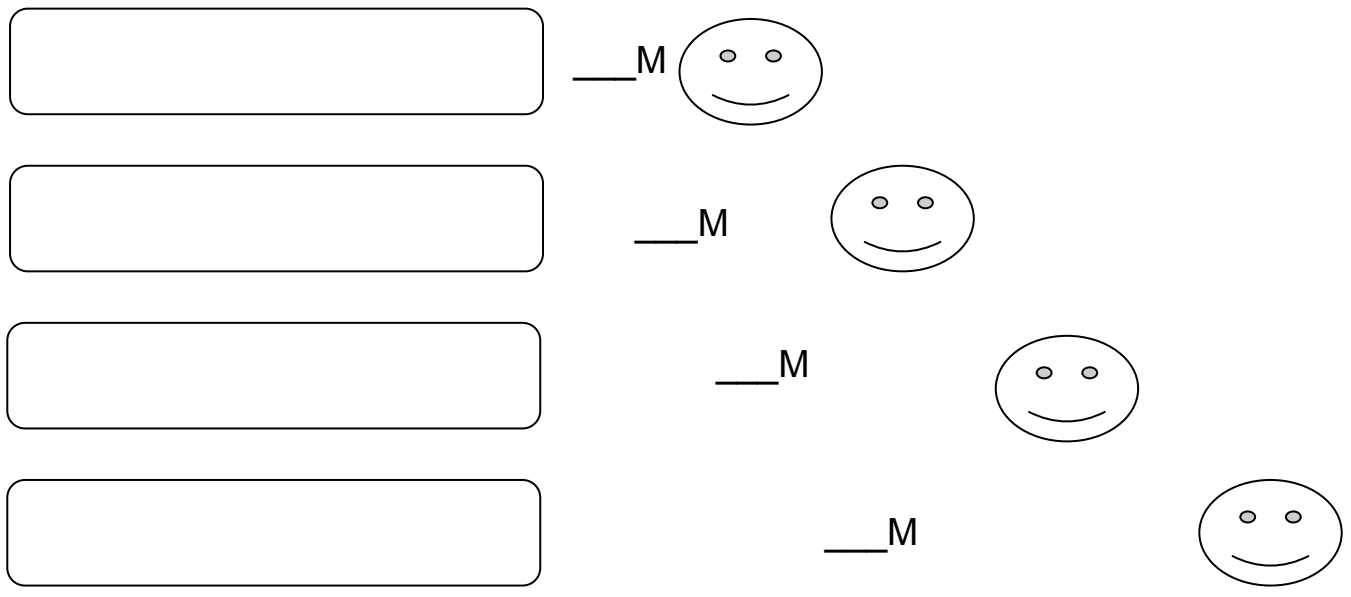
Фактори ефективності спілкування

2. Спілкування як обмін інформацією. Невербальна і вербальна комунікації

Види дистанції у спілкування

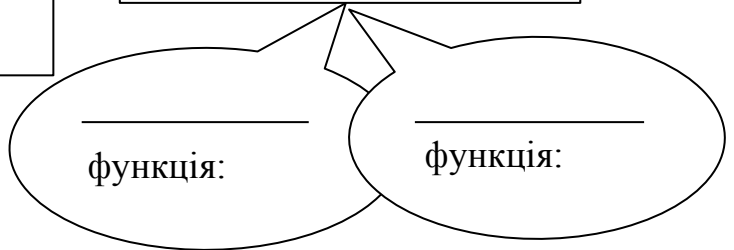
3. Мовлення як процес спілкування за допомогою мови, його фізіологічні механізми і розвиток у дітей. Мовлення вчителя

Мовлення:

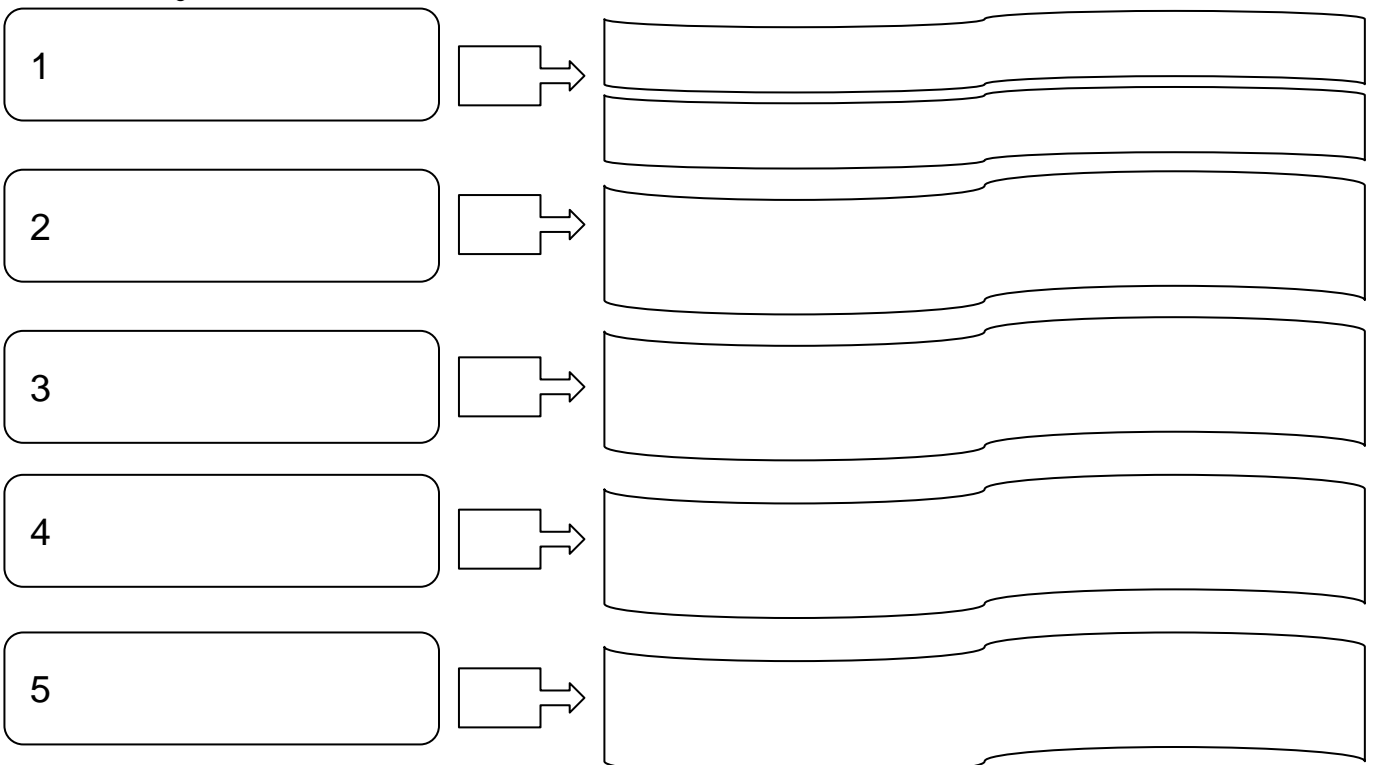

Фізіологічні основи мовлення

Центри в мозку

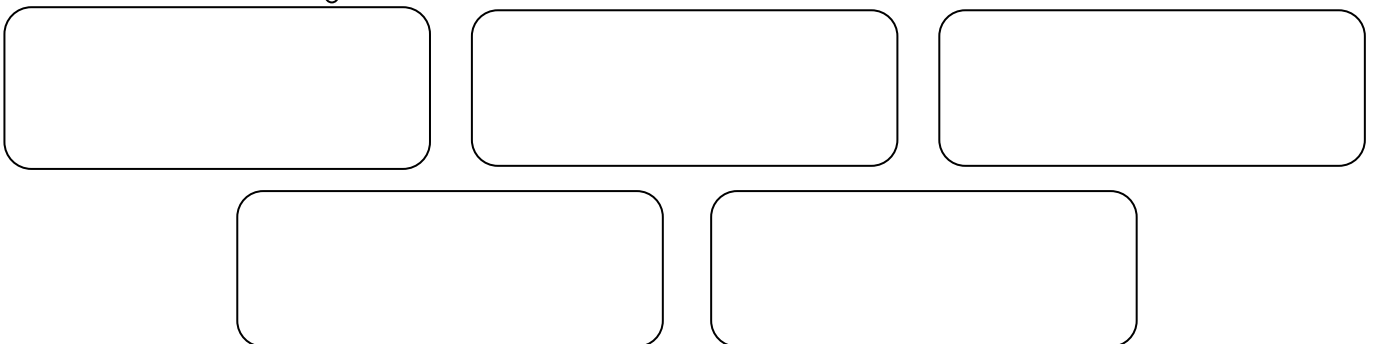

Етапи розвитку мовлення в онтогенезі

Вимоги до мовлення педагога

Стилі педагогічного спілкування (В.А.Кан-Калик)

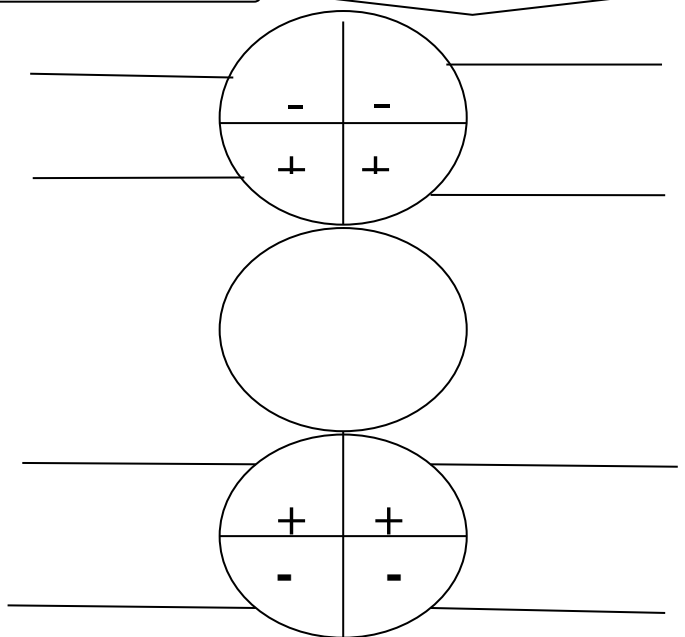
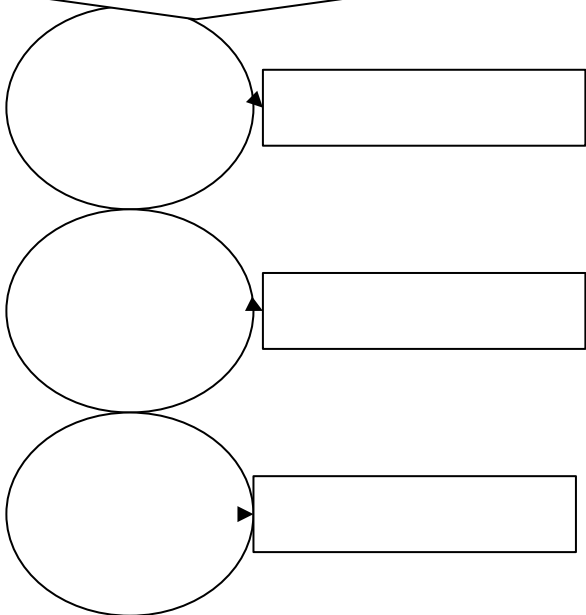
4. Спілкування як міжособова взаємодія. Основні засоби впливу в процесі спілкування

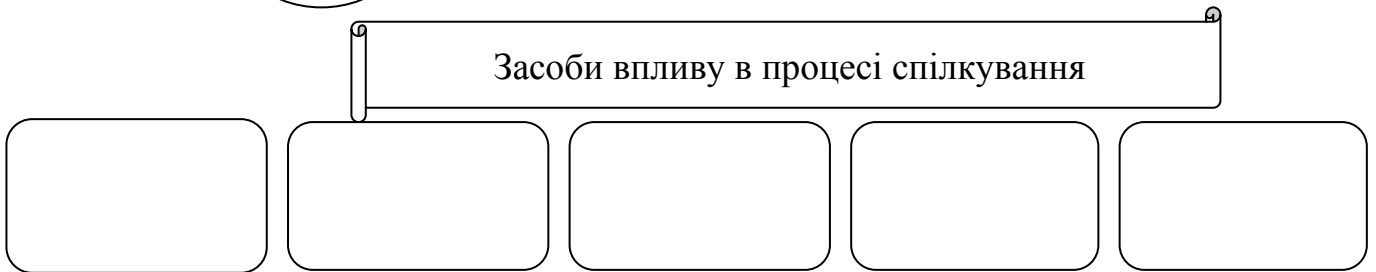
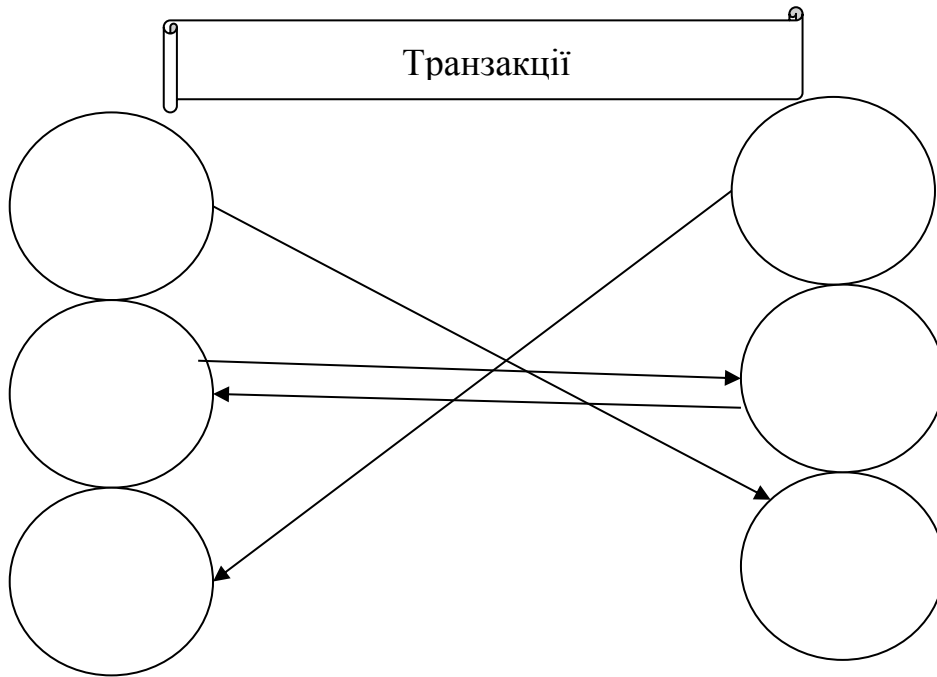
Інтерація:

функціональні

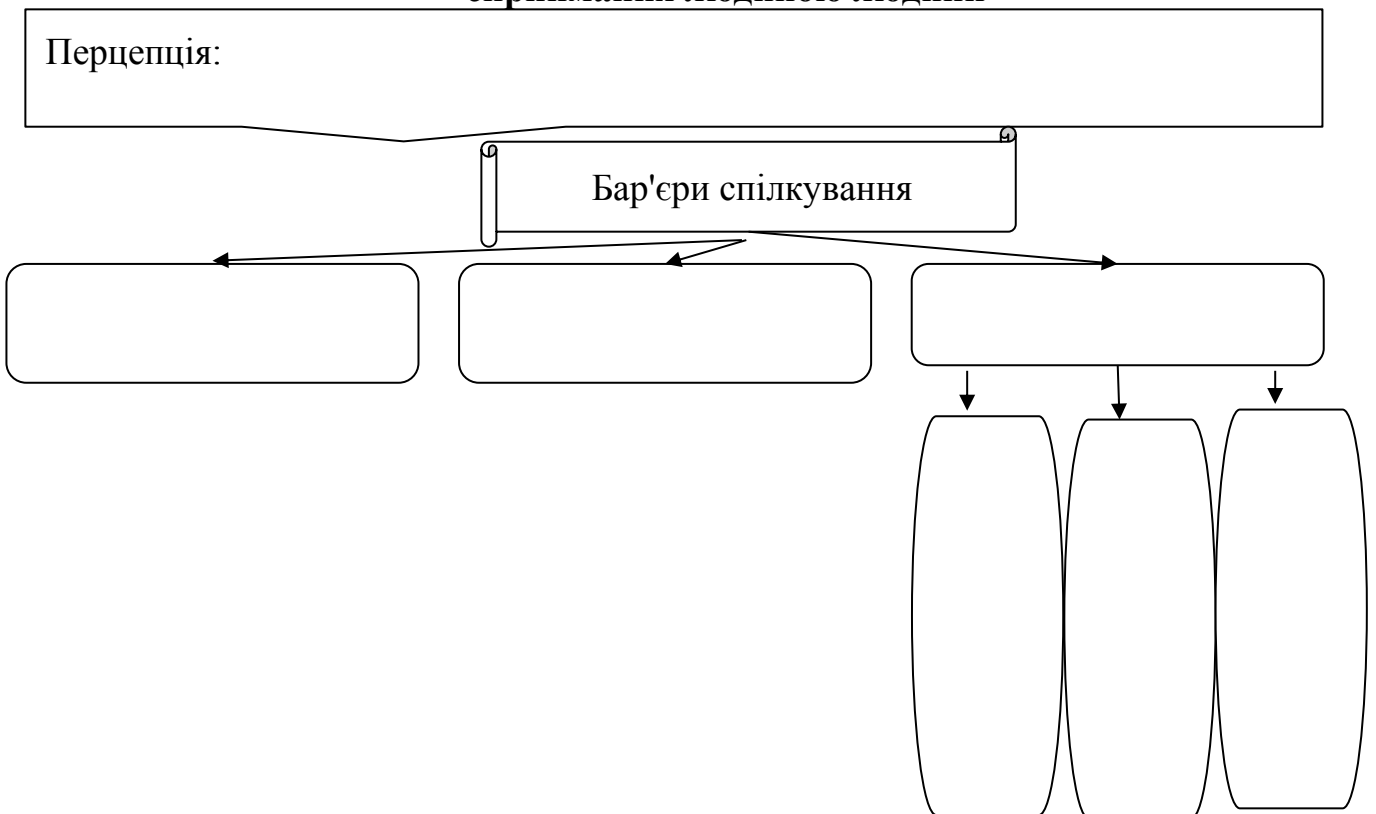
Его-стани людини (Е.Берн)

структурні

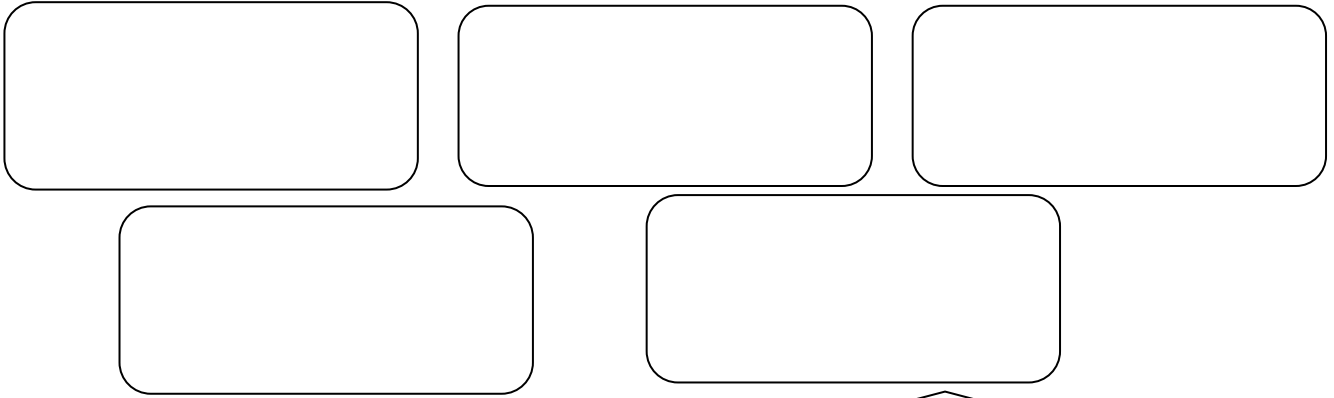

5. Спілкування як розуміння людьми один одного. Психологічні механізми сприймання людиною людини

Механізми сприймання людьми один одного

Джерела "ореолу"

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

1. Програмований контроль знань.

2. Актуалізація опорних знань та перевірка конспектів.

3. Розв'язування творчих (професійно-орієнтованих) завдань.

1. Людей з великим підборіддям прийнято вважати вольовими, з масивним чолом – розумними, вузькими губами – хитрими, огрядних – добродушними, низьких – заздрісними та владними. Помічено, що людей, які носять окуляри, вважають розумними, старанними, їм більше довіряють; літні та огрядні чоловіки частіше асоціюються з надійністю, впевненістю; красиві – з везінням, щастям, енергійністю, щирістю. Водночас, блондинкам приписують незначний рівень інтелекту, а брюнеткам - гнівливість. *Наскільки такі асоціації відповідають дійсності? Який механізм взаємосприймання в процесі спілкування вони ілюструють?* _____

_____

_____

_____

_____

_____

2. Уявіть, що до Вас звертається допитливий учень: “Я читав, що процес сприймання людини людиною залежить від багатьох чинників. Наприклад, той, хто сприймає, часто приписує об’єктові свого сприймання неістотні, а то й непригаманні йому риси. Так, сприятливе враження від зовнішності людини призводить до позитивних оцінок її особистості, несприятливе – до негативних. Думаю, все це має пряме відношення і до сприймання вчителями учнів. Я впевнений, що вчителі не можуть правильно оцінити учнів і тому часто не розуміють їх. Чи правильно я думаю?” *Що Ви відповісте цьому учню?* _____

_____

_____

_____

_____

_____

3. Т.А. Гофман у новелі „Крихітка Цахес” описав пригоди „маленького виродка”, який завдяки чарам феї набув неабиякої популярності і став міністром. Таємним впливом своїх рук фея нагородила Цахеса надзвичайним даром: у товаристві красивих, розсудливих і розумних людей він сам визначається красивим, розсудливим і розумним, до того ж все, що хто-небудь з них думає, говорить або ж робить в його присутності, приписується йому. Довколишні ніби засліплені і з захопленням нагороджують Цахеса „винятковими здібностями” за досягнення інших. І лише коли студент Балтазар довідався, що чари криються у трьох червоних волосинках на голові Цахеса і знищив їх, усі раптом побачили нещасне обділене

природою створіння. Яке психологічне явище у гротескній формі описане в цій новелі? Як його пояснити? _____

---

4. Дайте психологічне обґрунтування та наведіть приклади використання різноманітних вербальних та невербальних засобів впливу педагога на вихованців. Оцініть їх доцільність та ефективність для дошкільного, молодшого шкільного, підліткового та юнацького віку. _____

---

4. Робота з діагностичними опитувальниками (самостійна робота).

- Визначення рівня особистої комунікативності.
<https://onlinetestpad.com/ua/testview/32752-viznachennya-r%D1%96vnya-komun%D1%96kativnost%D1%96>
- Тест на потреби у спілкуванні: бажання бути прийнятим та страх відкидання.
<https://psycho-test.org/uk/test/>
- Методика діагностики «перешкод» у встановленні емоційних контактів (В. В. Бойко) <https://onlinetestpad.com/ua/testview/868203-metodika-diagnostiki-pereshkod-u-vstanovlenni-emocijnikh-kontaktiv-za-v-v-b>

Практичне заняття №4

Тема: Особистість

Мета: розкрити сутність понять «індивід», «особистість» та «індивідуальність», співвідношення між ними, проаналізувати сучасні теорії особистості, охарактеризувати структуру особистості, розкрити сутність спрямованості, самосвідомості особистості, сформувані у студентів уявлення про самооцінку та рівень домагань, їхнє співвідношення, ознайомити з основними механізмами психологічного захисту та охарактеризувати основні чинники формування особистості.

Основні поняття	активність, біхевіористична теорія, витіснення, включення, гуманістична психологія, заміщення, заперечення. захист психологічний, ідеал, ідентифікація, ізоляція, індивід, індивідуальність, інтеріндивідна підструктура особистості, інтраіндивідна підструктура особистості, інтерес, когнітивна теорія, метаіндивідна підструктура особистості, мотив, намір, орієнтації ціннісні, особистість, переконання, персоналізація, потяг, прагнення, проєкція, психодинамічний підхід, раціоналізація, рівень домагань особистості, самосвідомість, самооцінка, світогляд, спрямованість, структура особистості, теорія особистісних рис, установка, фрустрація, Я-концепція
------------------------	---

План

1. Поняття про особистість у психології. Сучасні теорії особистості.
2. Структура особистості.
3. Активність особистості та її життєва позиція.
4. Спрямованість особистості як система мотивів її поведінки.
5. Самосвідомість особистості.
6. Самооцінка та рівень домагань особистості.
7. Психологічний захист особистості.
8. Формування особистості.

Література (інтернет-ресурси):

Основна:

1. Дмитрієва С.М. Загальна психологія: текст лекцій. Навчально-методичний посібник. Житомир: ЖЦНТЕІ, 2012. 171 с. – С.74-87.
2. Дуткевич Т.В. Загальна психологія. Теоретичний курс. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2017. 388 с. – С.82-90.
3. Загальна психологія. Підручник. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Каравела, 2005. 464 с. – С. 290-315.
4. Максименко С. Д. Загальна психологія: навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2008. 272 с. – С.51-66.
5. Особистість: практичні засади вивчення. Навчально-методичний посібник / [С.М. Дмитрієва, Л.М. Король, С.М. Максимець, Л.П. Бутузова, Н.М. Дубравська, О.Л. Мачушник, Н.І. Сидоренко]; За ред.С.М.Дмитрієвої. Житомир: ЖЦНТЕІ, 2011. 371 с. – С.215-221.

6. Партико Т. Б. Загальна психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 665 с. – С.38-67.
7. Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасека О.В. Загальна психологія. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 296 с. – С.184-193.

Додаткова література:

1. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. К.: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с. – С.12-118, 718-734.
2. Москалець В.П. Загальна психологія: підручник. К.: Ліра, 2020. 564 с. – С.362-375.
3. Павелків Р. В. Загальна психологія : підручник. К.: Кондор, 2012. 576 с. – С.115-145.

Питання для самоконтролю:

1. Розподіліть основні поняття з теми (наведені вище) у відповідності до того, до якого питання теми вони стосуються.

1	
2	
3	
4	
5	
6	
7	
8	

2. У чому виявляється суспільна сутність особистості?
3. Як співвідносяться поняття “індивід”, “особистість” та “індивідуальність”?
4. Охарактеризуйте структуру особистості за К.К. Платоновим.
5. Розкрийте сутність спрямованості особистості та назвіть основні групи мотивів.
6. Як взаємопов’язані самооцінка та рівень домагань особистості?
7. Поясніть роль психологічного захисту особистості, наведіть його приклади.
8. Охарактеризуйте основні чинники формування особистості.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

1. Опрацювати основну та додаткову літературу з теми.
2. Підготувати блок-схеми або конспект основних питань теми.

3. За бажанням студента: створити презентацію, буклет чи кросворд з теми та підготуватися до доповіді-демонстрації на практичному занятті.

Орієнтовна тематика:

- Сучасні теорії особистості: за і проти.
- Визначення особистості в різних науках: порівняльний аналіз.
- Самооцінка, рівень домагань й успішність особистості.
- Афект неадекватності та його роль у життєдіяльності людини.
- Психологічний захист особистості та його значення у житті людини.
- Секрети розвитку особистості.

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ З ТЕМИ

1. Поняття про особистість у психології. Сучасні теорії особистості

Поняття про особистість у психології	
Терміни	Характеристика

Розкрийте співвідношення між трьома основними термінами

Теорії особистості

Теорії

Характеристика

	1. 2. 3.
	1. 2. 3.

2. Структура особистості

Структура особистості

Автор

Структурні компоненти

	1. 2. 3.
	1. 2. 3.
	1. 2. 3. 4.

3. Активність особистості та її життєва позиція

4. Спрямованість особистості як система мотивів її поведінки

Спрямованість - це

Спрямованість особистості

Групи
мотивів

Види мотивів

Empty box with an arrow pointing right.

- 1.
- 2.
- 3.

Empty box with an arrow pointing right.

- 1.
- 2.

Класифікація інтересів

Критерії

Види інтересів

Empty box for criteria

- 1.
- 2.

Empty box for criteria

- 1.
- 2.

Empty box for criteria

- 1.
- 2.

Empty box for criteria

- 1.
- 2.

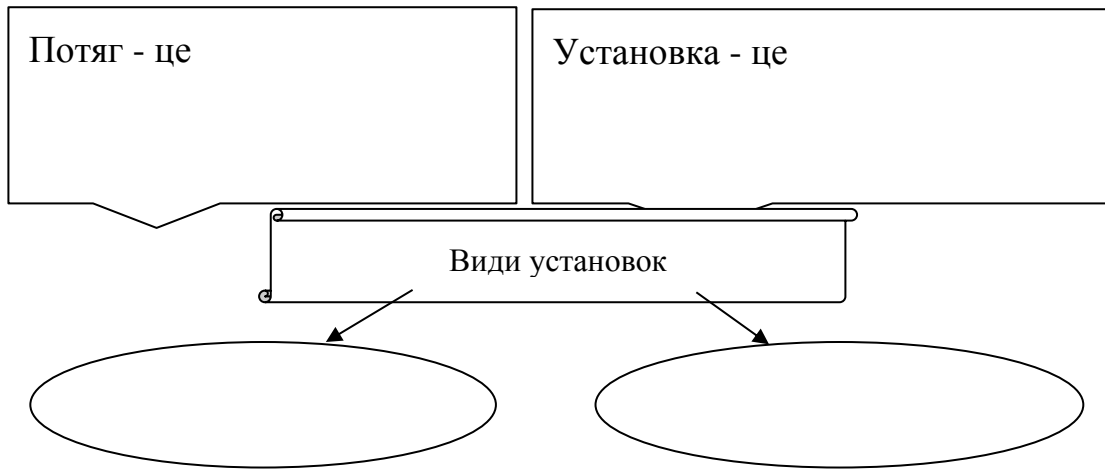
Empty box for criteria

- 1.
- 2.

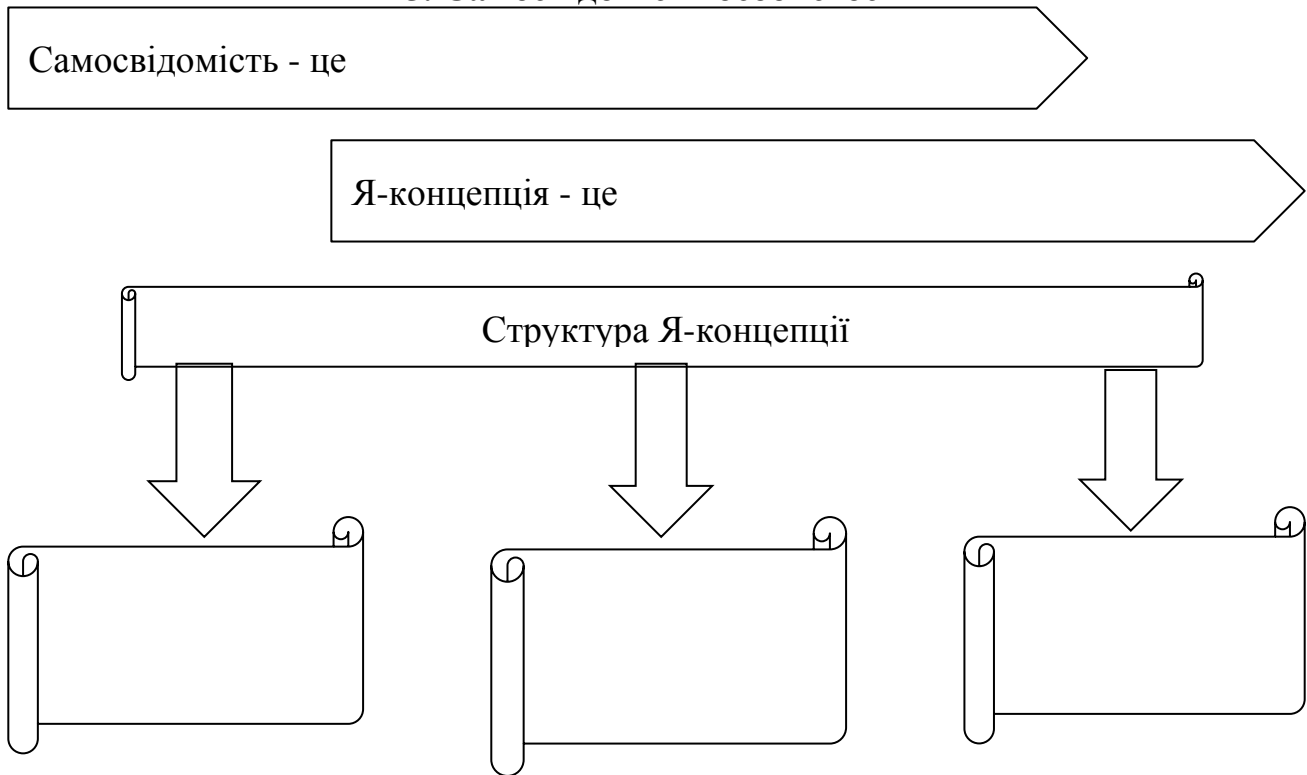
Переконання - це

Світогляд - це

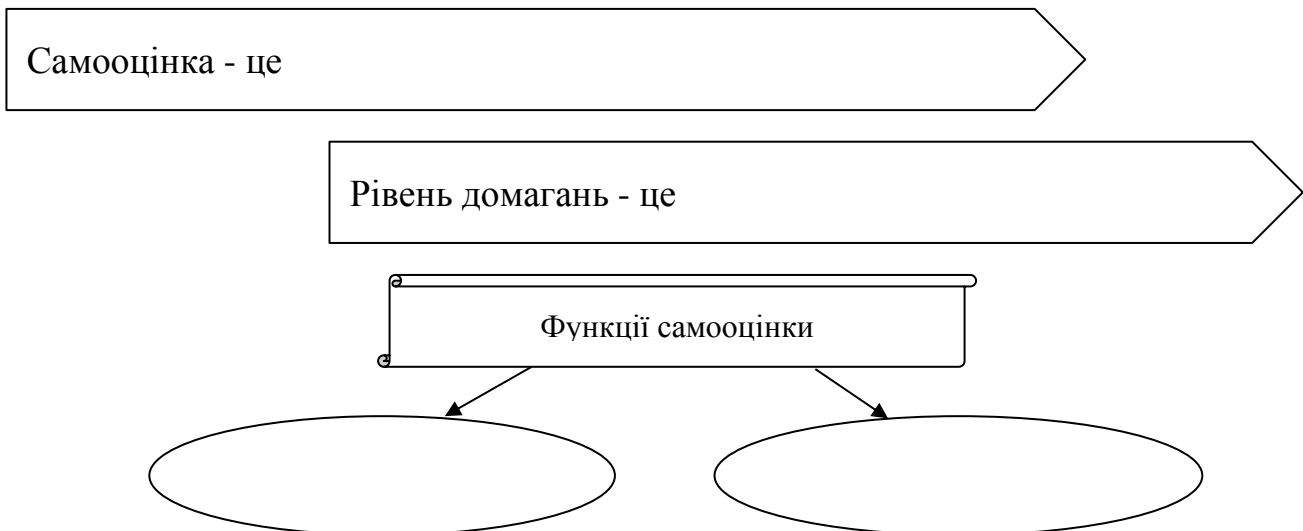
Прагнення - це

5. Самосвідомість особистості

6. Самооцінка та рівень домагань особистості

Класифікація видів самооцінки

Критерії

Види

1.

2.

3.

1.

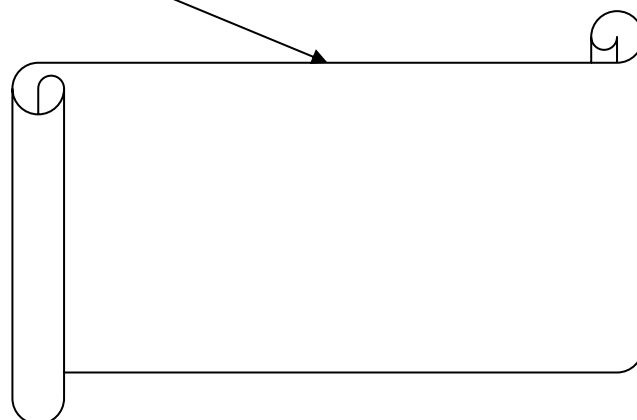
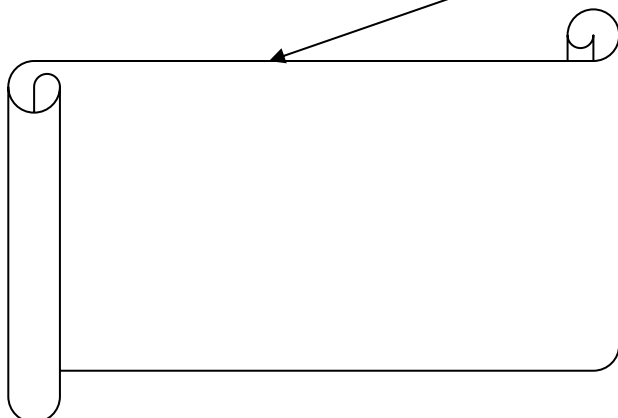
2.
а)

б)

1.

2.

Шляхи збереження самоповаги

7. Психологічний захист особистості

Психологічний захист особистості - це

Механізми психологічного захисту

Механізми

Характеристика

Механізми	Характеристика

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

1. Програмований контроль знань.
2. Актуалізація опорних знань та перевірка конспектів.
3. Розв'язування творчих (професійно-орієнтованих) завдань.

1. Розкрийте значення сформованої Я-концепції у житті людини: _____

---

2. Опишіть взаємозв'язок самооцінки та рівня домагань особистості _____

---

3. Розкрийте значення самооцінки у житті людини _____

---

4. Якою повинна бути ефективна для розвитку особистості самооцінка? _____

---

5. Яка самооцінка негативно впливає на особистісне зростання і продуктивну діяльність людини? _____

---

6. Розкрийте сутність та роль у життєдіяльності людини такого самооцінного феномену, як афект неадекватності _____

---

4. Робота з діагностичними опитувальниками [5].

Модифікація методики кількісного виміру самооцінки С.А.Будассі

Мета: визначення рівня самооцінки.

Необхідний матеріал: список слів або спеціальний бланк зі словами, які характеризують окремі якості особистості, ручка.

Хід проведення:

Процедура дослідження включає дві серії.

Перша серія

Завдання першої серії: визначення уявлення людини про риси свого ідеалу, тобто “Я-ідеального”. **Інструкція досліджуваному:** “Прочитайте уважно слова, які визначають риси особистості. Розгляньте ці риси з погляду належності їх ідеальній особистості, тобто з погляду їхньої корисності, соціальної значущості та бажаності. Для цього проранжуйте їх (розташуйте в певному порядку), оцінивши кожне в балах від 20 до 1. Оцінку 20 поставте в бланку в колонці №1 ліворуч від риси, яка, на Ваш погляд, є найбільш корисною і важливою для людей. Оцінку 1 – у цій же колонці ліворуч від риси, яка найменш корисна, значима і бажана. Всі інші оцінки, від 19 до 2, поставте згідно з Вашим ставленням до інших рис. Пильуйте, щоб жодна оцінка не повторювалась двічі”.

Друга серія

Завдання другої серії: визначення уявлення людини про свої власні риси, тобто “Я-реального”. **Інструкція досліджуваному:** ”Прочитайте знову всі слова, які визначають риси особистості. Проранжуйте їх у колонці №2, оцінивши кожну від 20 до 1: оцінку 20 поставте справа від тієї риси, яка, на Ваш погляд, притаманна вам найбільше, оцінку 19 поставте тій рисі, яка характерна для Вас трохи менше, ніж перша, і так далі. Тоді оцінкою 1 у Вас буде позначено ту рису, яка властива Вам менше, ніж всі інші. Пильнуйте, щоб оцінки (ранги) не повторювались”.

Бланк

№1	Риси особистості	№2	d	d ²
	Охайність			
	Сміливість			
	Запальність			
	Щедрість			
	Ввічливість			
	Відвертість			
	Мрійливість			
	Стриманість			
	Працелюбність			
	Обережність			
	Вередливість			
	Повільність			
	Нерішучість			
	Енергійність			
	Життєрадісність			
	Правдивість			
	Упертість			
	Безпечність			
	Сором'язливість			
	Відповідальність			
				Ed²=

Обробка результатів

Мета обробки результатів – визначення зв'язку між ранговими оцінками рис особистості, які входять в уявлення “Я-ідеальне” та “Я-реальне”. Міра зв'язку встановлюється за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Ч. Спірмена. Оцінки від 1 до 20 запропонованих рис в обох рядах приймаються за їхні ранги. Різниця рангів, що визначає місце тієї чи іншої риси особистості, дає можливість вирахувати коефіцієнт за формулою:

$$r = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n^3 - n}$$

де n – число запропонованих рис особистості ($n=20$),

d – різниця номерів рангів.

Щоб вирахувати коефіцієнт, потрібно спочатку вирахувати на бланку, в спеціально відведеній колонці, різницю рангів (d) за кожною запропонованою рисою. Потім кожне одержане значення різниці рангів (d) підносять до квадрата і пишуть результат на бланку в колонці (d^2), всі числа в останній колонці (d^2) додають і суму вносять у формулу.

Коефіцієнт рангової кореляції (r) може бути в межах від -1 до $+1$.

Аналіз результатів

Критерії оцінки результатів:

Від 0 до 0,39 – **знижена самооцінка;**

Від 0,4 до 0,79 – **адекватна самооцінка;**

Від 0,8 до 1 – **завищена самооцінка.**

Значення від -1 до 0 трактуються як **різко знижена самооцінка.**

Поряд з кількісним (визначення рівня самооцінки) зробити якісний аналіз (опис) отриманих даних з формулюванням конкретних рекомендацій щодо врахування результатів дослідження.

Робота з діагностичними опитувальниками (самостійна робота).

- П'ятифакторний опитувальник особистості (5PFQ)

<https://onlinetestpad.com/ua/testview/1491907-pyatifaktornij-opituvvalnik-osobistosti-5pfq>

Практичне заняття №5

Тема: Чуттєве пізнання дійсності (Увага. Відчуття. Сприймання)

Мета: розкрити сутність уваги, її фізіологічні механізми, види та форми, охарактеризувати структуру уваги, проаналізувати шляхи керування увагою школярів, ознайомити студентів з відчуттями та сприйманнями як різновидами чуттєвого пізнання дійсності, охарактеризувати їхні фізіологічні основи, проаналізувати класифікацію видів відчуттів, ознайомити з основними властивостями та закономірностями відчуттів, охарактеризувати характерні особливості сприймань, розкрити роль моторних компонентів у сприйманні, ознайомити з класифікацією видів сприймань.

Основні поняття	<p>відволікання уваги, домінанта, довільна увага, інтелектуальна увага, коливання уваги, концентрація уваги, мимовільна увага, моторна увага, обсяг уваги, переключення уваги, післядовільна увага, сенсорна увага, стійкість уваги, увага, уваги види, уваги властивості, уваги розлади, уваги фізіологічні механізми, уваги форми;</p> <p>адаптація, аналізатор, аналізатор зоровий, аналізатор кінестетичний, аналізатор нюховий, аналізатор слуховий, аналізатор смаковий, аналізатор шкірний, верхній абсолютний поріг чутливості, взаємодія відчуттів, види відчуттів, відчуття, відчуття больові, відчуття вібраційні, відчуття дистантні, відчуття загальні властивості, відчуття зорові, відчуття кінестетичні, відчуття контактні, відчуття нюхові, відчуття органічні, відчуття слухові, відчуття смакові, відчуття статичні, відчуття тактильні, відчуття температурні, відчуття шкірні, екстероцептивні відчуття, ілюзії оптико-геометричні, інтенсивність відчуття, інтероцептивні відчуття, нижній абсолютний поріг чутливості, образ послідовний, поріг відчуття, поріг диференціальний, пропріоцептивні відчуття, синестезія, сенсibiliзація, тривалість відчуття, чутливість, якість відчуття;</p> <p>акомодація, апперцепція, конвергенція, константність сприймання, осмисленість сприймання, перцептивна діяльність, перцептивна система, предметність сприймання, спостереження, спостережливність, сприймання, сприймання простору, сприймання руху, сприймання часу, сприймання часу порушення, сприймання характерні особливості, структурність сприймання, цілісність сприймання</p>
------------------------	--

План

Поняття про увагу та її фізіологічні основи.

1. Види і форми уваги.
2. Структура (властивості) уваги.
3. Шляхи керування увагою учнів.
4. Поняття про відчуття і сприймання.
5. Рефлекторна природа відчуттів і сприймань.
6. Класифікація видів відчуттів.
7. Загальні властивості та закономірності відчуттів.

8. Характерні особливості сприймань.
9. Сприймання як дія. Спостереження і спостережливість.
10. Класифікація видів сприймань.

Література (інтернет-ресурси):

Основна:

1. Дмитрієва С.М. Загальна психологія: текст лекцій. Навчально-методичний посібник. Житомир: ЖЦНТЕІ, 2012. 171 с. – С.87-92, 92-104.
2. Дуткевич Т.В. Загальна психологія. Теоретичний курс. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2017. 388 с. – С.175-180, 180-186.
3. Загальна психологія. Підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Каравела, 2005. 464 с. – С. 101-120, 120-139, 244-266.
4. Максименко С. Д. Загальна психологія: навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2008. 272 с. – С.125-141, 141-156, 156-161.
5. Партико Т. Б. Загальна психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 665 с. – С.177-192, 192-215, 299-313.
6. Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. Загальна психологія. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 296 с. – С.184-193.

Додаткова література:

1. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. К.: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с. – С.12-118, 718-734.
2. Москалець В.П. Загальна психологія: підручник. К.: Ліра, 2020. 564 с. – С.164-174, 174-204, 204-238.
3. Павелків Р. В. Загальна психологія : підручник / Р.В. Павелків. К.: Кондор, 2012. 576 с. – С.145-168, 168-185, 185-213.

Питання для самоконтролю:

1. Розподіліть основні поняття з теми (наведені вище) у відповідності до того, до якого питання теми вони стосуються.

1	
2	
3	
4	
5	
6	
7	
8	

9	
10	

2. Поясніть, чому увага є умовою протікання всіх пізнавальних процесів?
3. Охарактеризуйте фізіологічні механізми уваги.
4. Що таке домінанта?
5. Які властивості входять у структуру уваги? Охарактеризуйте їх.
6. Які чинники впливають на прояви уваги особистості?
7. У чому полягає специфіка відчуттів як чуттєвої форми відображення дійсності?
8. Який процес називається сприйманням?
9. Дайте порівняльну характеристику відчуттів і сприймань.
10. За якими критеріями відчуття поділяють на різновиди?
11. Охарактеризуйте основні властивості відчуттів.
12. Охарактеризуйте основні закономірності відчуттів.
13. Проаналізуйте характерні особливості сприймань.
14. В чому полягає роль моторних компонентів у сприйманні об'єктів?
15. Що таке спостереження?
16. За якими критеріями сприймання поділяють на види?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

- 1. Опрацювати основну та додаткову літературу з теми.**
- 2. Підготувати блок-схеми або конспект основних питань теми.**
- 3. За бажанням студента: створити презентацію, буклет чи кросворд з теми та підготуватися до доповіді-демонстрації на практичному занятті.**

Орієнтовна тематика:

- Вікові та індивідуальні особливості уваги. Чи можна керувати увагою школярів?
- Діагностика уваги та профорієнтація.
- Уважність та шляхи її формування. Методи тренування уваги.
- Формування сенсорної культури особистості.
- Використання ілюзій сприймання у дизайні.
- Шляхи формування спостережливості у дітей різних вікових категорій.
- Приклади спостережливості у літературних творах.
- Особливості професійної спостережливості у спеціалістів.
- Розвиток чуттєвої сфери людини у сучасних умовах науково-технічного прогресу.

4. Робота з діагностичними опитувальниками (самостійна робота).

- Діагностика домінуючої перцептивної модальності С. Ефремцева
<https://onlinetestpad.com/ua/testview/605836-diagnostika-dominuyuchoi-perceptivnoi-modalnosti-s-efremceva>

**ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ З ТЕМИ
ЧУТТЄВЕ ПІЗНАННЯ ДІЙСНОСТІ (УВАГА. ВІДЧУТТЯ. СПРИЙМАННЯ)**

1. Поняття про увагу та її фізіологічні основи

Увага - це

Фізіологічні механізми уваги -

2. Види та форми уваги

Класифікація видів уваги

Критерії

Види

1

2

3

1

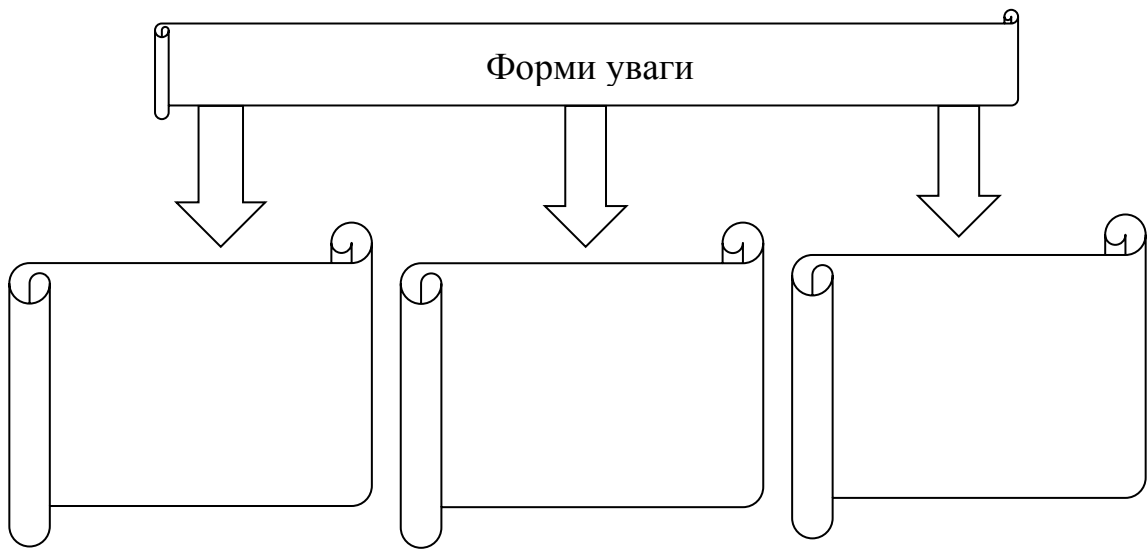
2

Функція мимовільної уваги -

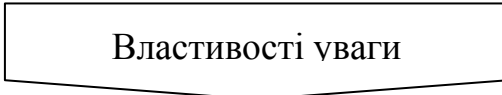
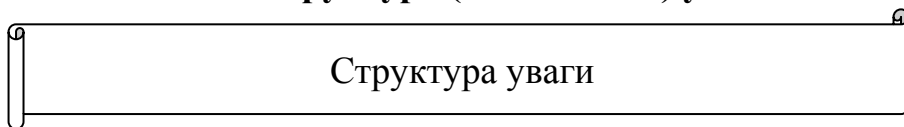
Функція довільної уваги -

Чинники привертання уваги

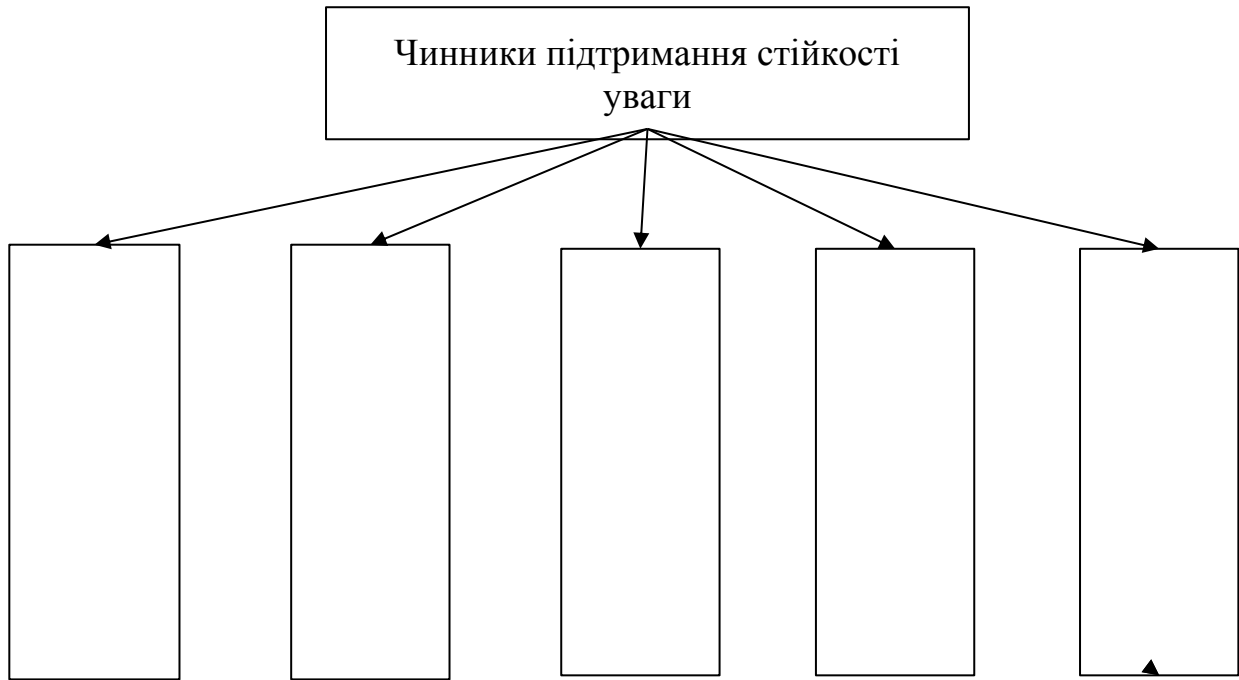
Five empty rounded rectangular boxes stacked vertically for notes.

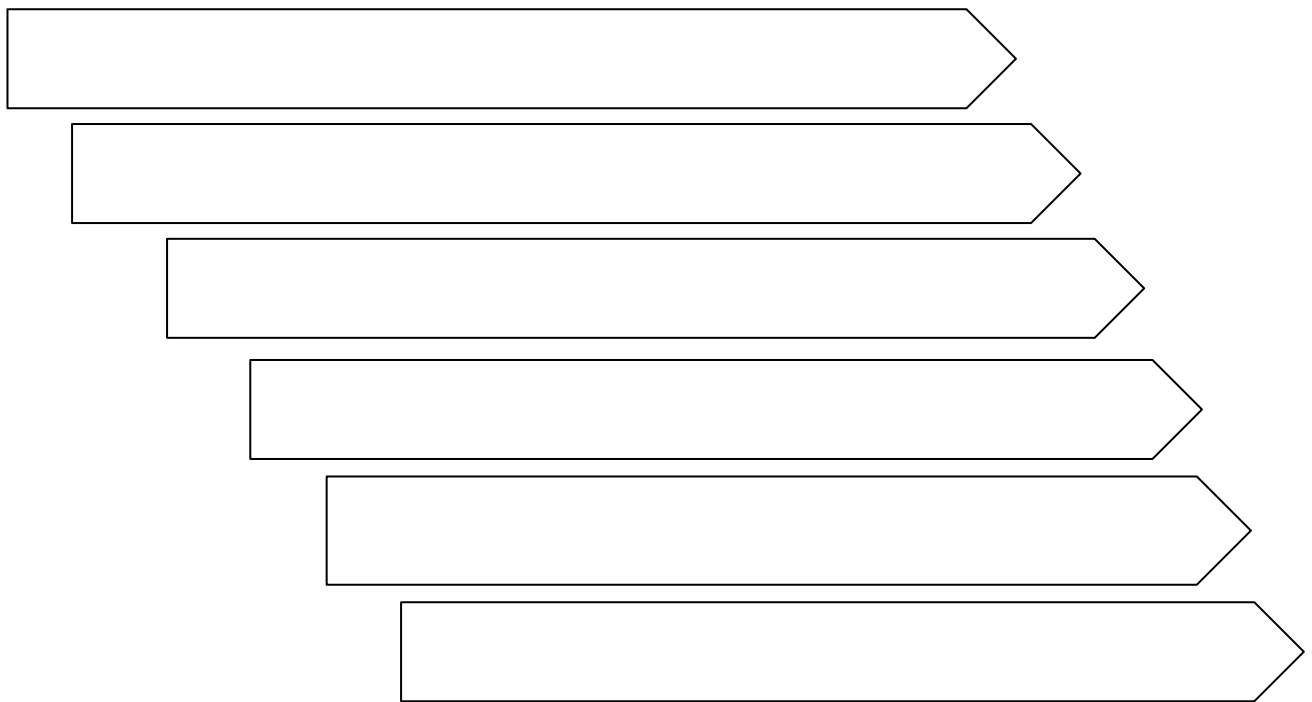
3. Структура (властивості) уваги

Four empty rounded rectangular boxes stacked vertically for notes.

4. Шляхи керування увагою учнів

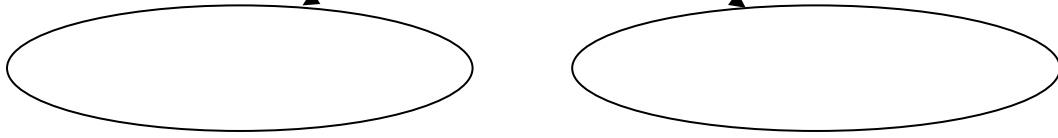

5. Поняття про відчуття і сприймання

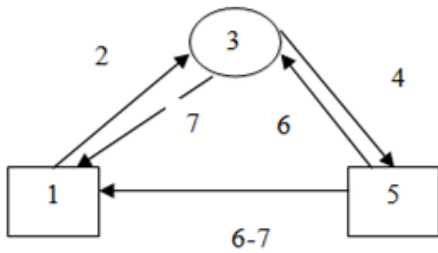
Чуттєве пізнання дійсності

Відчуття -

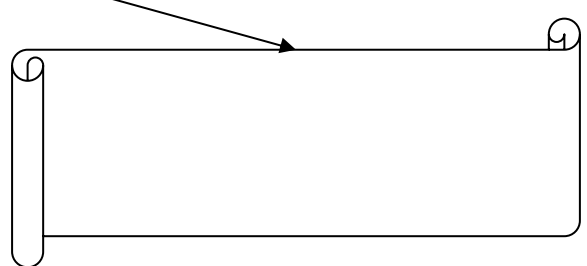
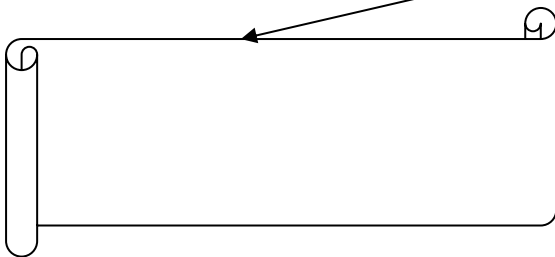
Сприймання -

Рефлекторна природа

- 1 -
- 2 -
- 3 -
- 4 -
- 5 -
- 6-7 -
- 1 - 2 - 3 -

Види нервових зв'язків, які необхідні для виникнення сприймань

6. Класифікація та види відчуттів

Класифікація відчуттів

Критерії класифікації:

Види

Характеристика

1.

2.

1.

1.

2.

7. Загальні властивості та закономірності відчуттів

Загальні властивості відчуттів	
Властивості	Характеристика

Основний психофізичний закон:

Закономірності відчуттів

Закономірності

Характеристики

1.

2.

3.

1.

2.

3.

1.

2.

8. Характерні особливості сприймань

Апперцепція - це

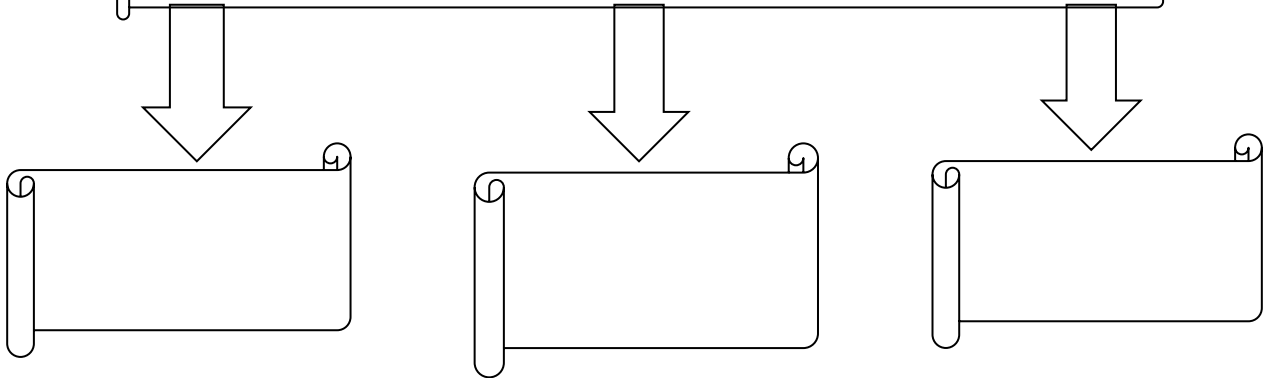
Характерні особливості сприймань

Особливості

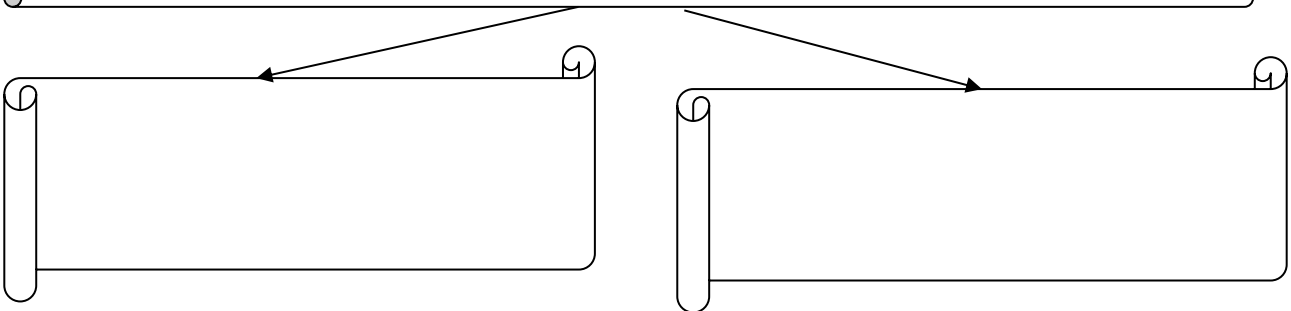
Характеристика

Сприймання як дія. Спостереження і спостережливість

Моторні процеси як суттєвий компонент сприймання

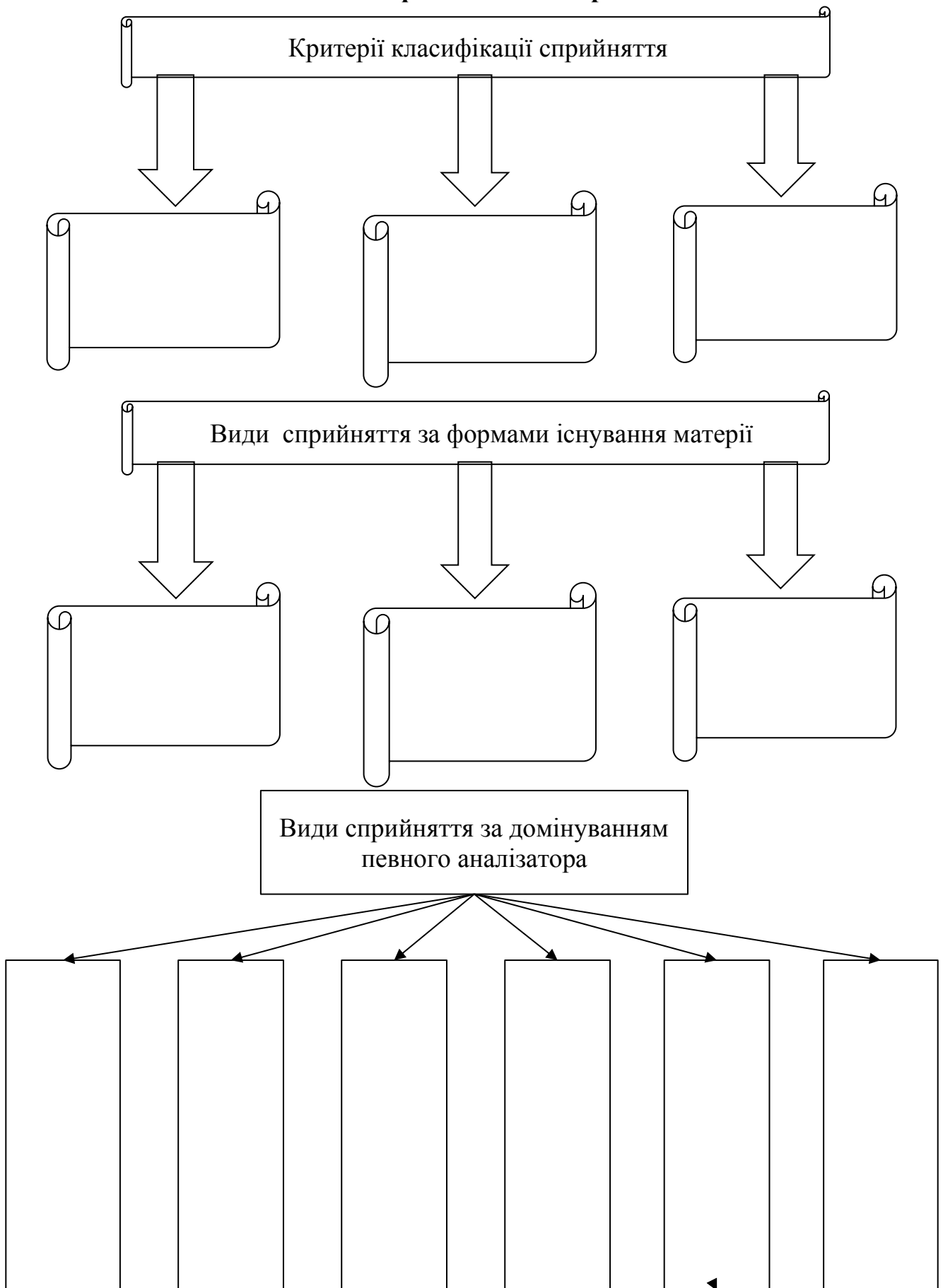
Види рухів очей та рук, які беруть участь в акті сприймання

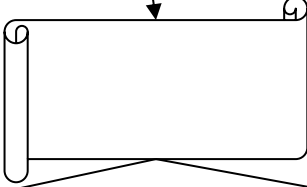
Спостереження - це

Спостережливість - це

9. Класифікація видів сприймань

При якому виді сприйняття задіяні наступні механізми?

Акомодація - це

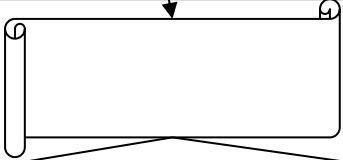
Конвергенція - це

10.Класифікація видів сприймань

Сприймання простору

Види

При якому виді сприйняття задіяні ці механізми?

Кореспондуючі точки сітківки ока - це

Диспаратні точки сітківки ока - це

Сприйняття часу - це

Сприйняття руху - це

Які аналізатори відіграють провідну роль у сприйнятті руху?

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

1. Програмований контроль знань.
2. Актуалізація опорних знань та перевірка конспектів.
3. Розв'язування творчих (професійно-орієнтованих) завдань.

1. Архімед, начебто, захопившись побудовою на піску геометричних фігур, не почув, як до міста, а потім і до його двору увірвалися римляни. Перед смертю він вигукнув: «Не чіпайте моїх фігур!» Наполеон, за свідченнями очевидців, одночасно обмірковував теми різних послань і впереміжку диктував їх щонайменше дванадцяти секретарям. *Як можна пояснити ці випадки? Як вони характеризують природу уваги?* _____

---

2. Уявіть, що до Вас звертається допитливий учень: «Я читав, що десь збудували таку школу, в класах якої зовсім не було подразників, які відволікають увагу. Стіни і стеля були пофарбовані в один колір, вікна щільно завішені, сторонній шум не проникав, на стінах не було ні гасел, ні унаочнень. Думаю, що у такий спосіб було

створено оптимальні умови для організації уваги учнів на уроці, тому незрозуміло, чому таких класів немає у наших школах». *Що Ви відповісте цьому учневі?* _____

---

3. Назвіть види відчуттів у наведених нижче прикладах.

А) «Перед сходом сонця прохолода, а він босоніж, без кепки. І куртки в нього немає... Шкіра у хлопчика стала пупирчаста, губи посиніли, він зіщулився, намагався глибше засунути руки в кишені...» (М. Дубов) _____

Б) «І в цю хвилину Юрко відчув велику спрагу, палило вуста. А вода за ґратами дзюрчала і дзюрчала. Ставало нестерпно» (П. Козланюк) _____

В) «Людина з закритими очима чітко розрізняє, наскільки її рука піднята чи опущена, наскільки вона зігнута в лікті; нахиляється голова прямо чи вбік тощо» (І.М. Сеченов) _____

4. Слепоглухоніма О.І. Скороходова свідчить: «Шум і звуки уявляються мені у вигляді безперервних вібрацій, які я відчуваю, коли йду вулицею або їду в трамваї... Якщо я все таки захочу уявити людські голоси, то звуки я відчуваю кінчиками пальців, тому що деяких своїх знайомих, а також власний голос я «слухаю» руками... Якщо я спробую висловити свої уявлення поетичною мовою, то це буде приблизно так: усе життя, яке протікає навкруги, відділене від мене «скляною стіною». Зрячі люди бачать все навколишнє і можуть розповісти мені про це, але як тільки я хочу безпосередньо сприймати це життя, без допомоги зрячих і чуючих, я наштовхуюсь на тонку «скляну стіну», яка здається мені справжньою “китайською стіною”. *Як це свідчення характеризує природу відчуттів? Чому виникає «скляна стіна»?* _____

---

4. Робота з діагностичними опитувальниками (самостійна робота).

Практичне заняття №6

Тема: Абстрактне пізнання дійсності (Пам'ять. Мислення. Уява)

Мета: розкрити сутність пам'яті, механізми її функціонування, проаналізувати основні теорії пам'яті, охарактеризувати основні види та специфіку мнемічних процесів, типи пам'яті, сформувані у студентів наукове уявлення про мислення як вищу форму абстрактного пізнання дійсності, його фізіологічні механізми, розглянути мислення як процес, охарактеризувати розумові дії та мисленнєві операції, форми мислення, його види та основні якості розуму, розкрити сутність уяви, охарактеризувати її фізіологічні основи, ознайомити студентів із класифікацією видів уяви та показати роль уяви в різних видах діяльності.

<p>Основні поняття</p>	<p>асоціація, види пам'яті, відтворення, впізнавання, гальмування, гальмування проактивне, гальмування ретроактивне, готовність до відтворення, ейдетизм. забування, запам'ятовування, збереження, згадування, міцність запам'ятовування, мнемоніка (або мнемотехніка), пам'яті індивідуальні відмінності, пам'яті обсяг, пам'яті розлади, пам'ять, пам'ять довготривала, пам'ять емоційна, пам'ять короткочасна, пам'ять образна, пам'ять оперативна, пам'ять рухова, пам'ять сенсорна, пам'ять словесно-логічна, пам'ять слухова, пам'ять смислова, пам'ять тактильна, пам'ять феноменальна, пригадування, ремінісценція, спогади, теорії пам'яті, точність запам'ятовування, уявлення пам'яті, швидкість запам'ятовування; абстрагування, аналіз, гіпотеза, глибина мислення, гнучкість мислення, дедукція, задача, індукція, категорія, класифікація, критичність мислення, мисленнєві операції, мислення, мислення індивідуальні особливості, мислення наочно-дійове, мислення наочно-образне, мислення оперативне, мислення творче, мислення теоретичне, міркування, мовлення внутрішнє, поняття, поняття абстрактні, поняття видові, поняття конкретні, поняття родові, порівняння, послідовність мислення, проблема, проблемна ситуація, розуміння, розумові дії, самостійність мислення, синтез, систематизація, судження, узагальнення, умовивід, швидкість мислення, широта мислення, якості мислення; аглютинація, акцентування, випереджувальне відображення, гіперболізація, інтуїція, літота, марення, мрія, схематизація, творчість, типізація, уява, уява активна, уява довільна, уява мимовільна, уява наукова, уява пасивна, уява репродуктивна, уява творча, уява технічна, уява художня</p>
-------------------------------	--

План

1. Поняття про пам'ять. Теорії механізмів пам'яті.
2. Види пам'яті.
3. Характеристика мнемічних процесів. Запам'ятання і його види. Умови ефективності запам'ятовування. Відтворення і його види. Забування і збереження. Боротьба із забуванням.

4. Індивідуальні особливості в процесах пам'яті. Типи пам'яті.
5. Поняття про мислення, його фізіологічні основи.
6. Процес розуміння. Розумові дії та мисленнєві операції.
7. Форми мислення. Процес засвоєння понять.
8. Мислення в процесі розв'язування задач.
9. Види мислення та його індивідуальні особливості.
10. Поняття про уяву та її фізіологічні основи. Процес утворення образів уяви.
11. Види уяви та їх особливості.
12. Роль уяви в ігровій діяльності дитини і творчій діяльності дорослого.

Література (інтернет-ресурси):

Основна:

1. Дмитрієва С.М. Загальна психологія: текст лекцій. Навчально-методичний посібник. Житомир: ЖЦНТЕІ, 2012. 171 с. – **С.104-115, 115-124, 124-132.**
2. Дуткевич Т.В. Загальна психологія. Теоретичний курс. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2017. 388 с. – **С.187-195, 195-204, 204-209.**
3. Загальна психологія. Підручник. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Каравела, 2005. 464 с. – **С. 175–203, 139-174, 204-218.**
4. Максименко С. Д. Загальна психологія: навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2008. 272 с. – **С.167-185, 185-198, 198-211.**
5. Партико Т. Б. Загальна психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 665 с. – **С.215-246, 246-267, 285-299.**
6. Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. Загальна психологія. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 296 с. – **С.184-193.**

Додаткова література:

1. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. К.: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с. – **С.309-352, 352-377, 405-415.**
2. Москалець В.П. Загальна психологія: підручник. К.: Ліра, 2020. 564 с. – **С.295-323, 259-295, 238-259.**
3. Павелків Р. В. Загальна психологія : підручник. К.: Кондор, 2012. 576 с. – **С.213-244, 244-291, 310-329.**

Питання для самоконтролю:

1. Розподіліть основні поняття з теми (наведені вище) у відповідності до того, до якого питання теми вони стосуються.

1	
2	
3	
4	
5	

6	
7	
8	
9	
10	
11	
12	

2. Розкрийте роль пам'яті у психічному житті людини.
3. Охарактеризуйте мнемічні процеси.
4. За якими критеріями здійснюють класифікацію видів пам'яті?
5. Назвіть умови продуктивного запам'ятовування матеріалу.
6. У чому виявляється основна відмінність образів та уявлень пам'яті від образів сприймання?
7. Назвіть фактори, що впливають на процес забування.
8. У чому виявляються індивідуальні особливості пам'яті?
9. У чому полягають специфічні особливості мислення як вищої форми пізнавальної діяльності?
10. Охарактеризуйте основні мисленнєві операції.
11. Охарактеризуйте основні форми мислення.
12. Як співвідносяться проблемна ситуація та задача?
13. Охарактеризуйте види мислення та його індивідуальні особливості.
14. У чому полягає специфічність відображення дійсності у процесах уяви?
15. Охарактеризуйте механізм впливу образів уяви на фізіологічні процеси.
16. Опишіть основні прийоми створення образів уяви.
17. За якими критеріями уява поділяється на види?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

- 1. Опрацювати основну та додаткову літературу з теми.**
- 2. Підготувати блок-схеми або конспект основних питань теми.**
- 3. За бажанням студента: створити презентацію, буклет чи кросворд з теми та підготуватися до доповіді-демонстрації на практичному занятті.**

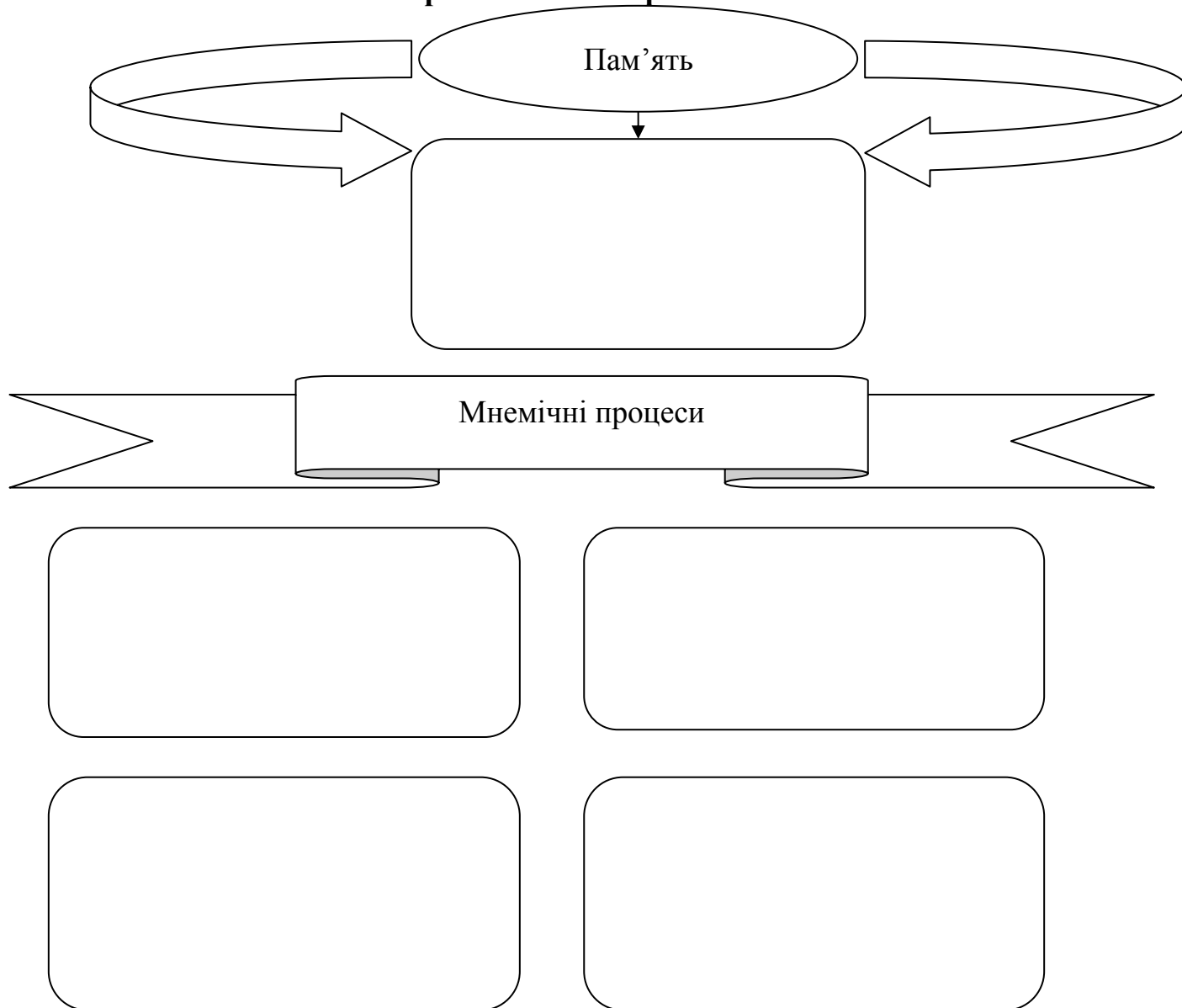
Орієнтовна тематика:

- Філогенез і онтогенез пам'яті.
- Пам'ять людини і "пам'ять" машини.
- Індивідуальні особливості пам'яті та здібності людини.
- Феномени людської пам'яті.
- Закономірності онтогенезу мислення.
- Тести та коефіцієнт інтелекту.

- Мислення в умовах діалогу з комп'ютером.
- Особливості творчого мислення людини та шляхи його розвитку.
- Мислення та проблема оптимізації навчальної діяльності.
- Уява і художня творчість.

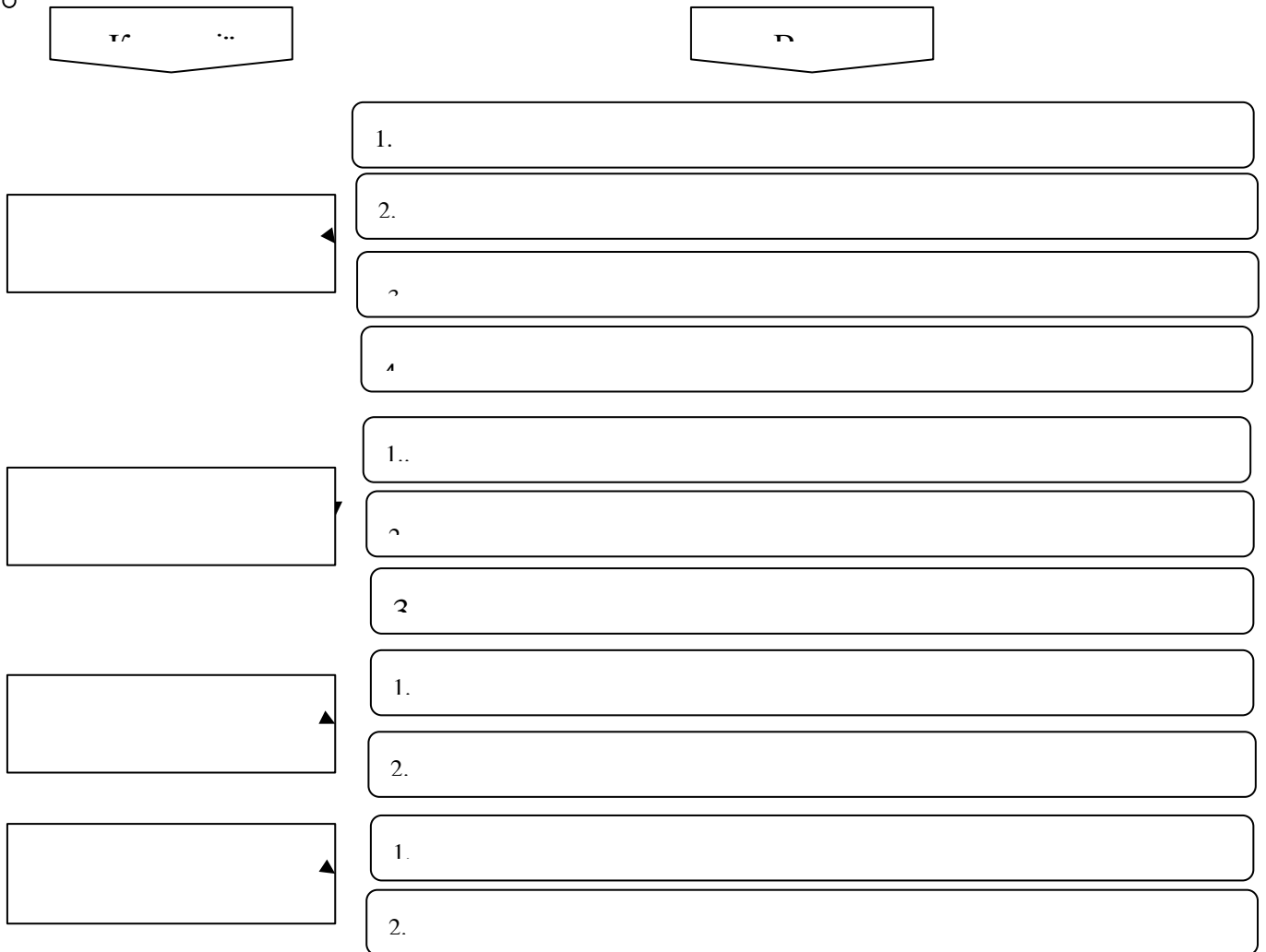
ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ З ТЕМИ

1. Поняття про пам'ять. Теорії механізмів пам'яті

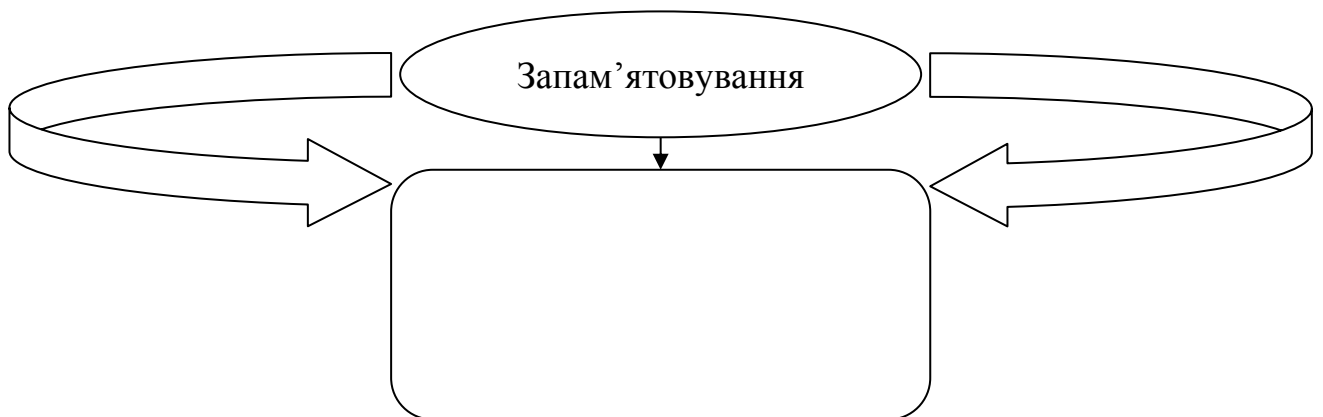

2. Види пам'яті

Класифікація видів пам'яті

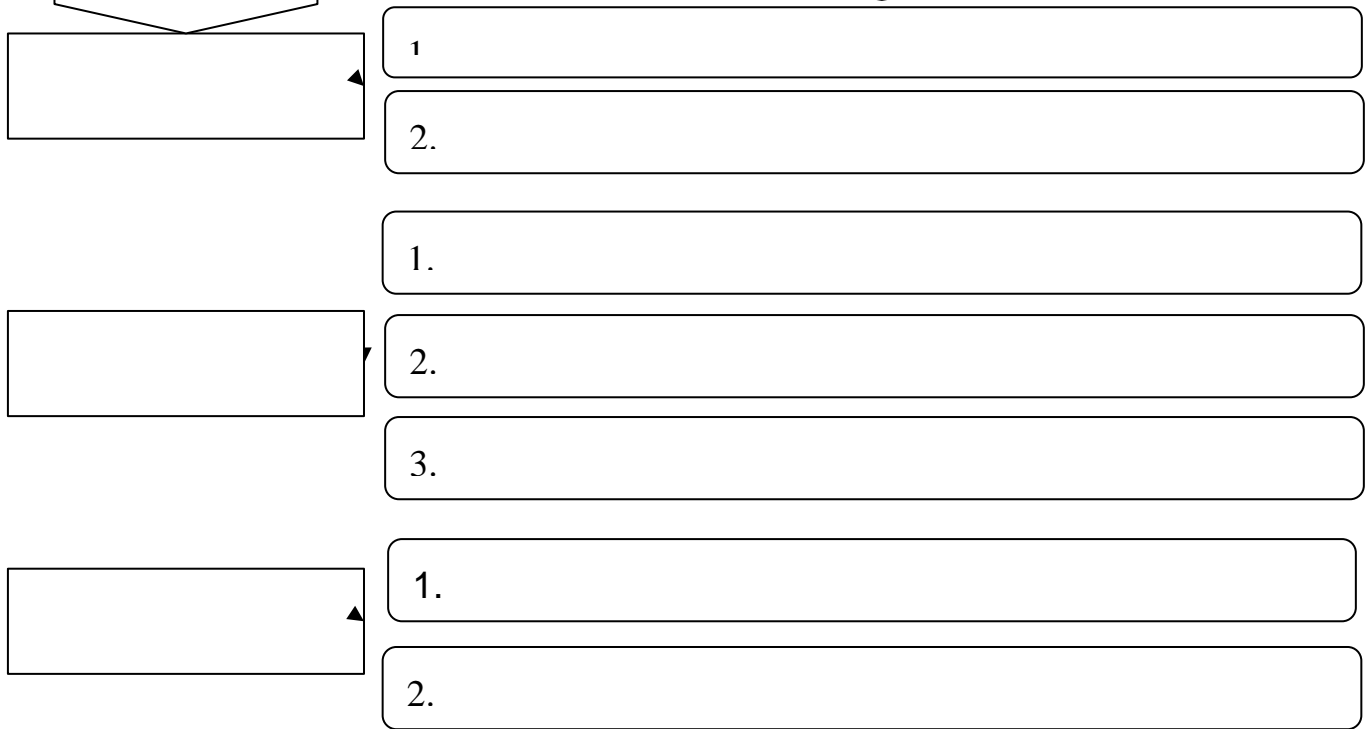
3. Характеристика мнемічних процесів. Запам'ятання і його види. Умови ефективності запам'ятовування. Відтворення і його види. Забування і збереження. Боротьба із забуванням.

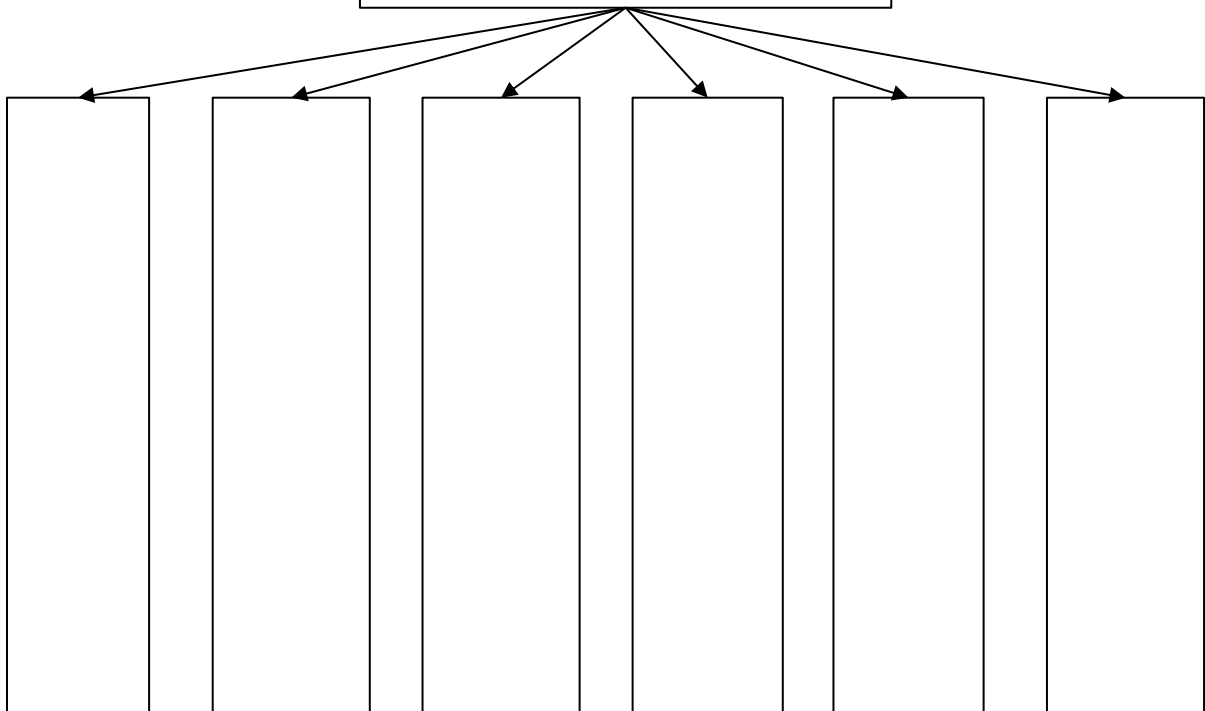
Класифікація видів запам'ятовування

Критерії

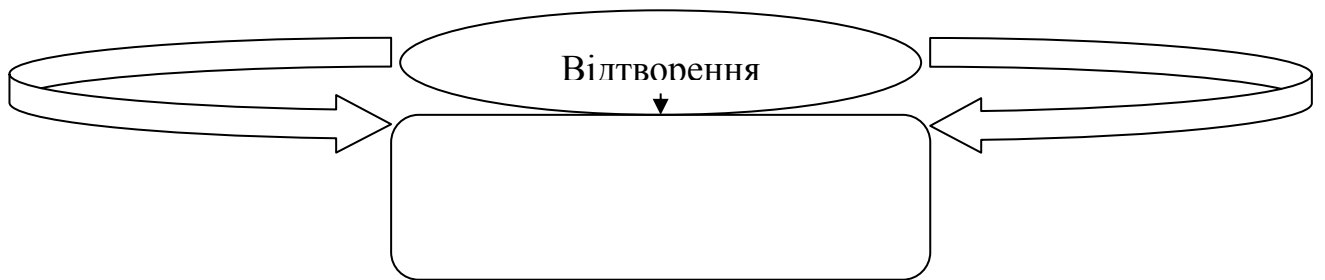
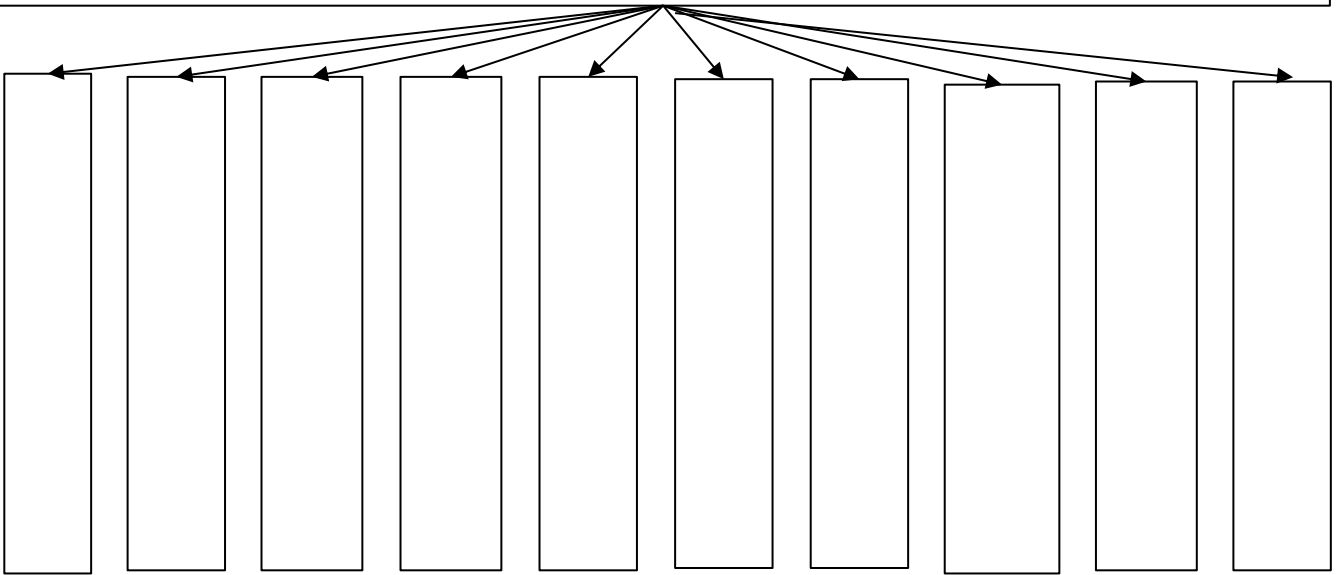
Види

Умови ефективного мимовільного запам'ятовування матеріалу

Умови успішного довільного запам'ятовування

Класифікація видів відтворення

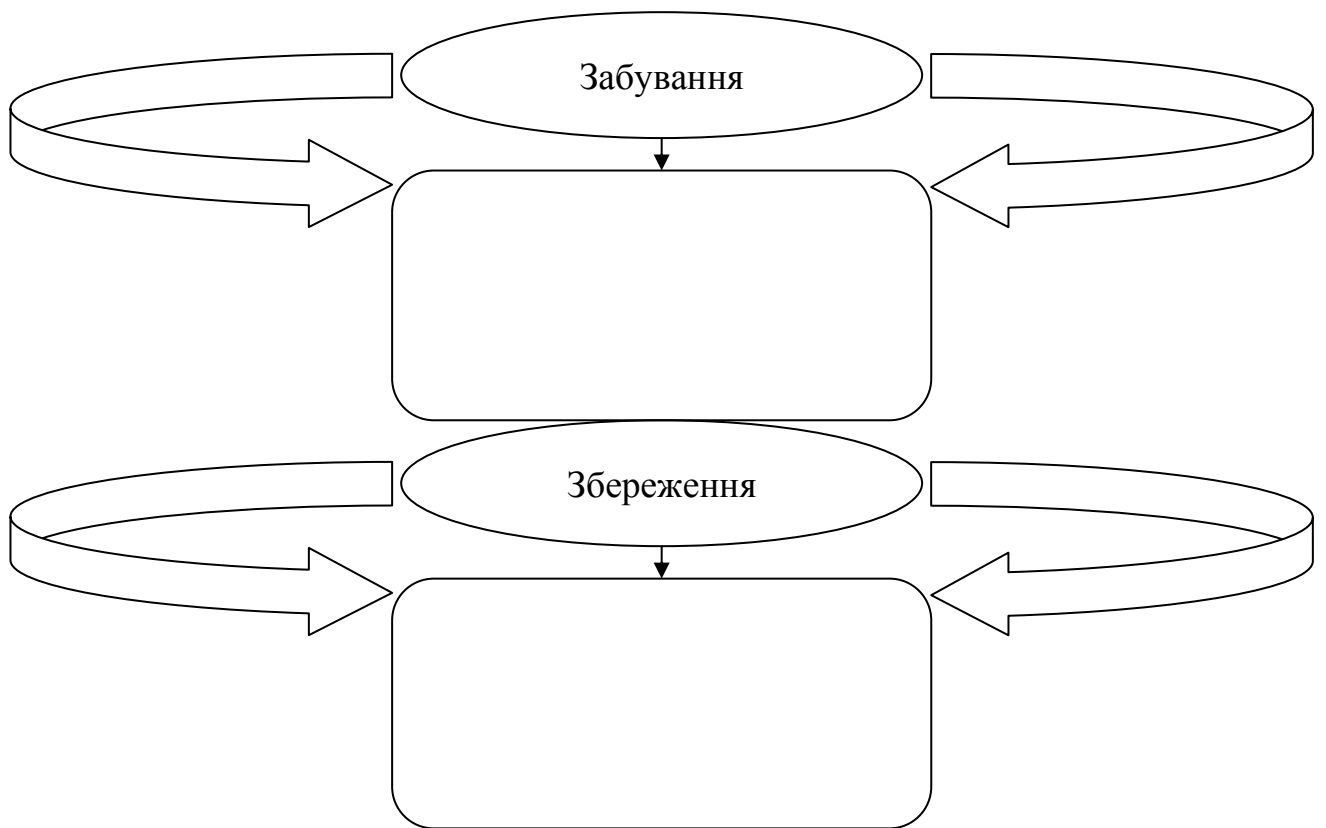
Види

Характеристика та різновиди

- 1.
- 2.

- 1.
- 2.

Чинники, які впливають на забування матеріалу

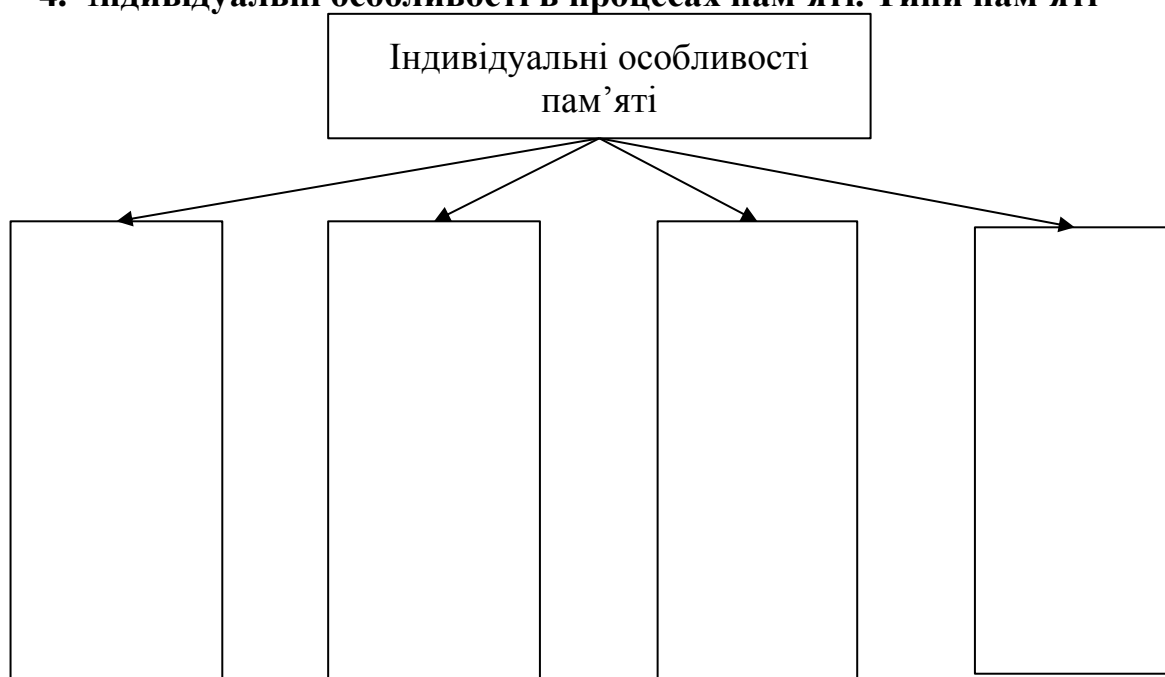
Чинники	Характеристика

Чинники, які впливають на збереження матеріалу

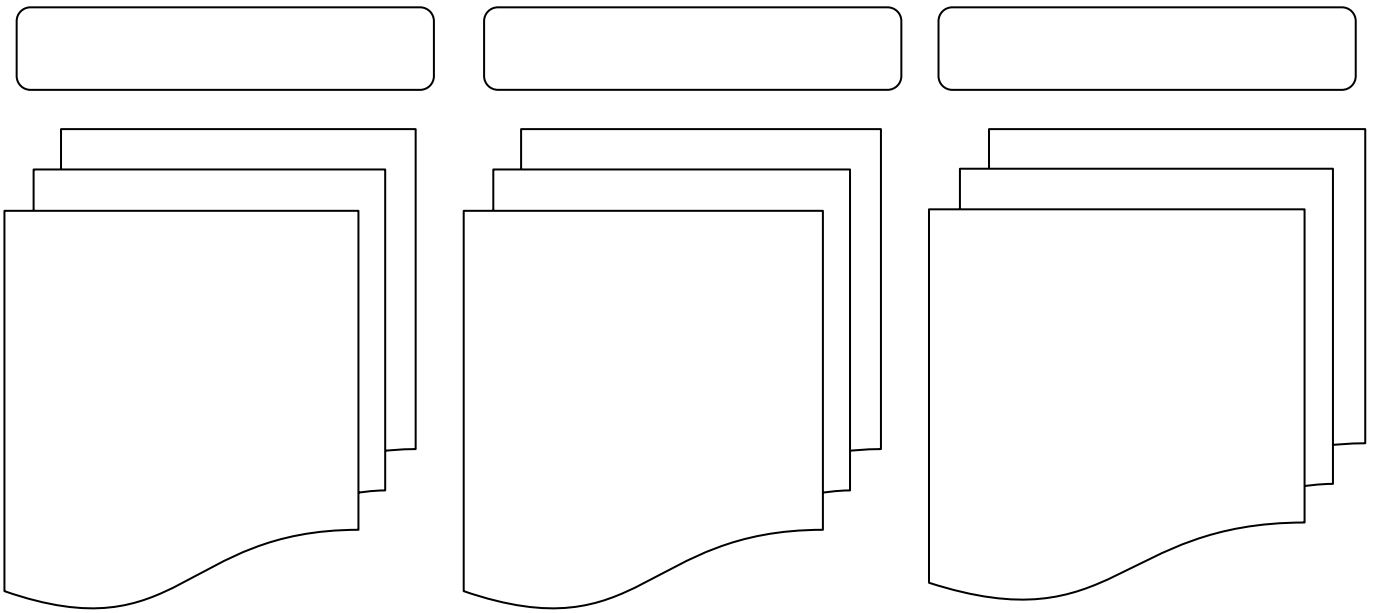
Чинники

Характеристика

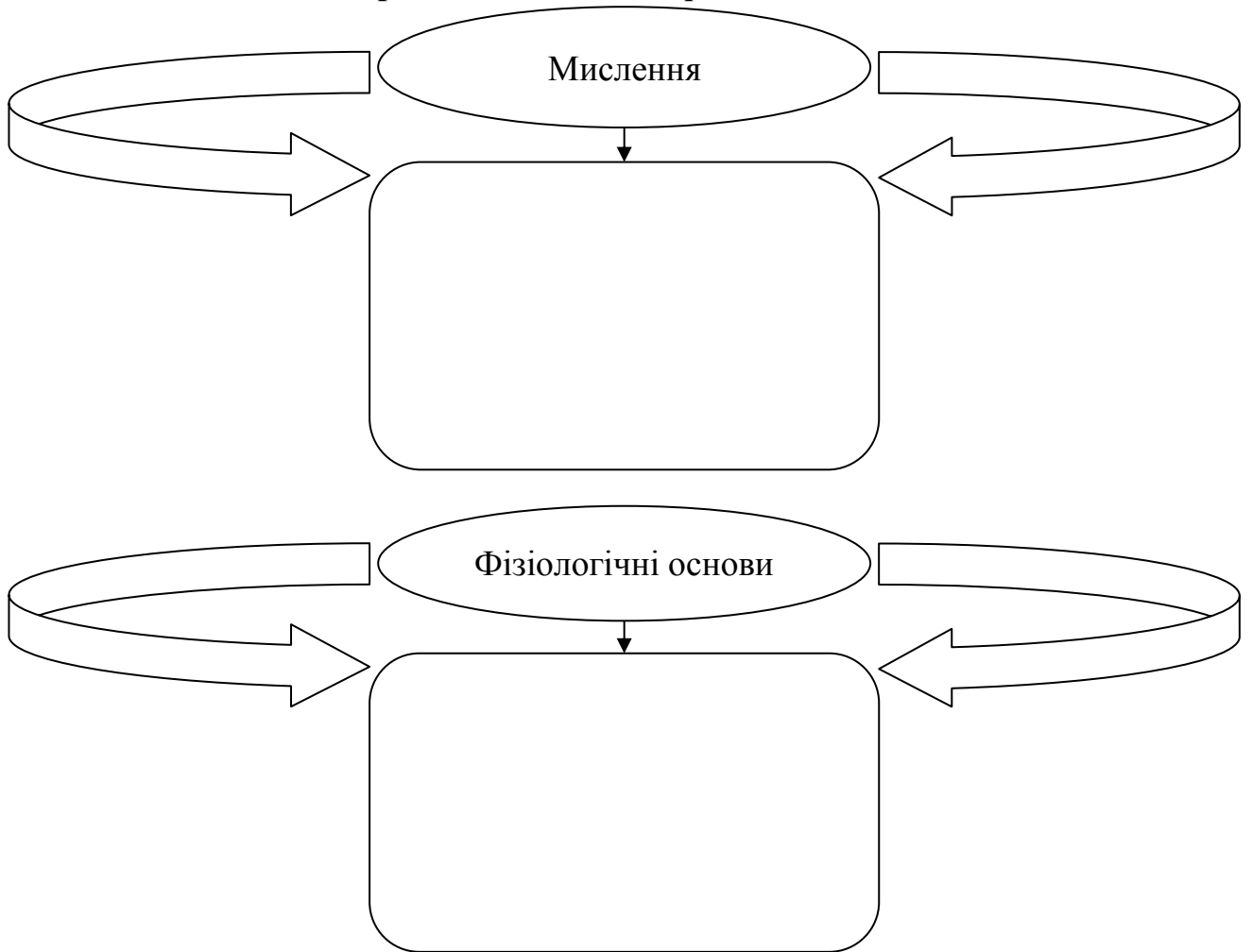

4. Індивідуальні особливості в процесах пам'яті. Типи пам'яті

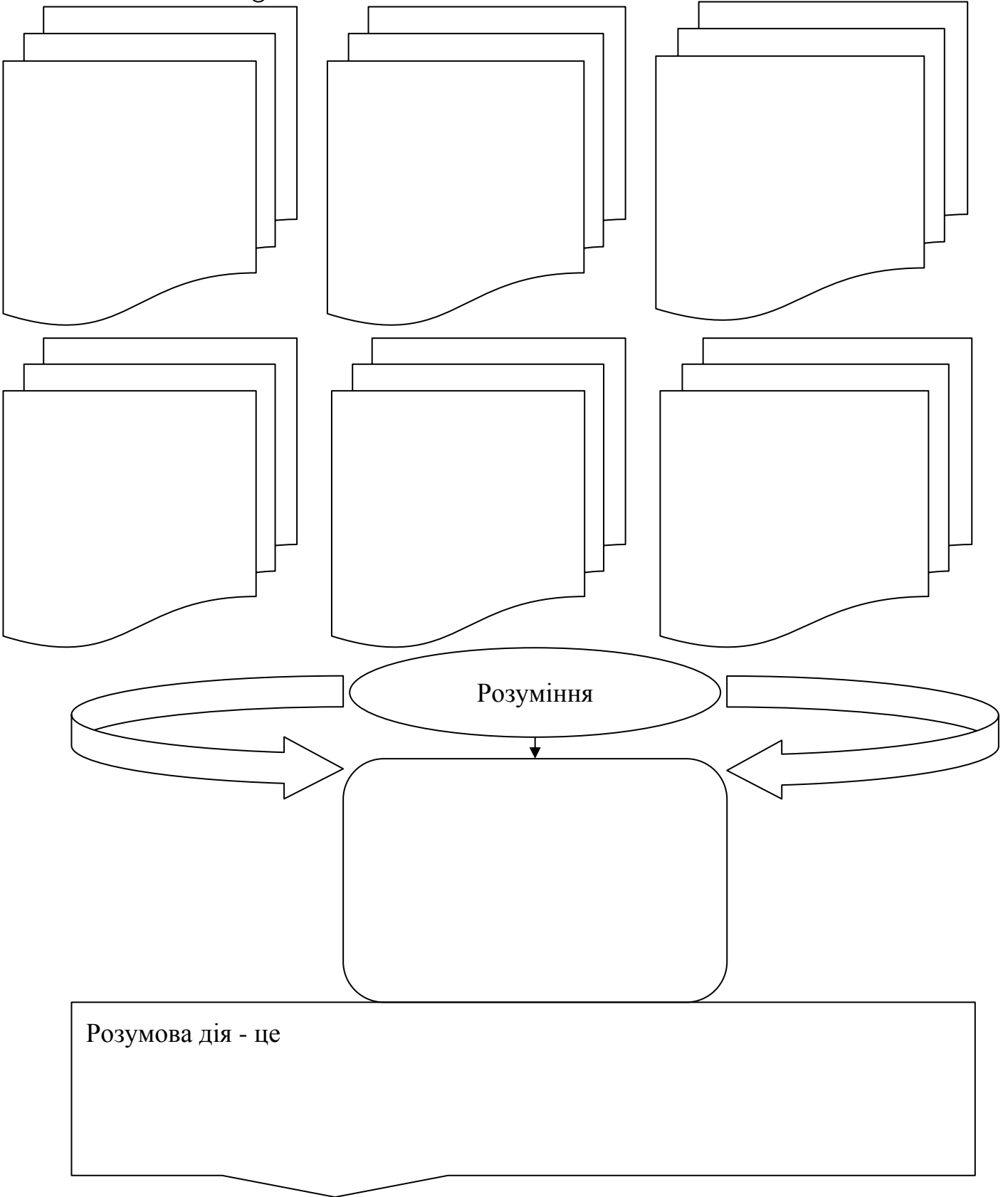
Типи пам'яті

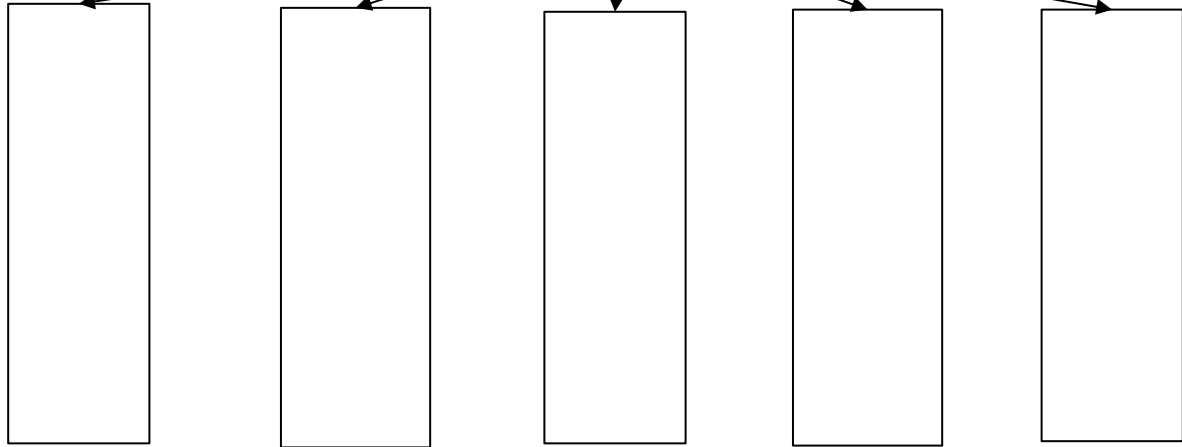
5. Поняття про мислення, його фізіологічні основи

Особливості мислення як вищої форми абстрактного пізнання

Види розумових дій

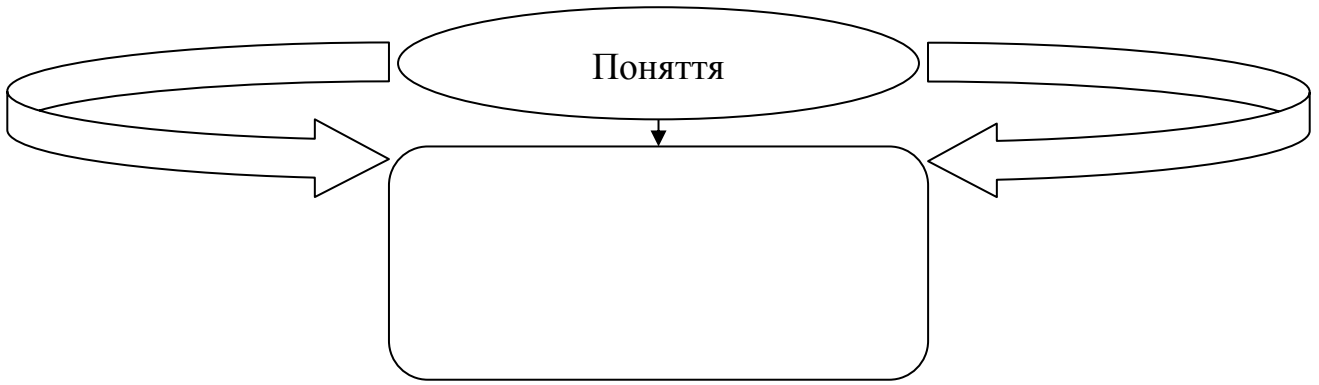
Мисленнева операція - це

Розумові (мисленневі) операції

Операції

Характеристика

Операції	Характеристика

Поняття	
Види	Характеристика

Етапи розв'язування мислительної задачі	
Етапи	Характеристика

Індивідуальні особливості мислення (якості розуму)

Якості

Характеристика

Уява - це

Функції уяви

Характерні риси уяви

Blank rounded rectangular box for notes.

Blank rounded rectangular box for notes.

Blank rounded rectangular box for notes.

Blank rounded rectangular box for notes.

Blank rounded rectangular box for notes.

Способи утворення образів уяви

Способи

Характеристика

Blank rectangular box for notes.

Blank rounded rectangular box for notes.

Blank rectangular box for notes.

Blank rounded rectangular box for notes.

Blank rectangular box for notes.

Blank rounded rectangular box for notes.

Blank rectangular box for notes.

Blank rounded rectangular box for notes.

Blank rectangular box for notes.

Blank rounded rectangular box for notes.

Blank rectangular box for notes.

Blank rounded rectangular box for notes.

Класифікація видів уяви

Критерії

Види

	1.
	2.
	1
	2.
	1.
	2.
	1.
	2.
	3.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

1. Програмований контроль знань.
2. Актуалізація опорних знань та перевірка конспектів.
3. Розв'язування творчих (професійно-орієнтованих) завдань.

1. Батьки, які мають дітей (дошкільника і молодшого школяра) нерідко помічають, що старша дитина, заучуючи вірш, запам'ятовує його гірше, ніж менша. Остання ж, тільки слухаючи, та й то начебто між іншим, через деякий час відтворює вірш, інколи навіть не розуміючи значення окремих слів. *Як пояснити це явище? Чим відрізняється процес запам'ятовування у старшої і меншої дитини?*

---

2. Досвідчені викладачі знають: якщо школяр чи студент вивчає матеріал лише для того, щоб добре відповісти на занятті або щоб скласти екзамен, він його швидко забуває. *Які психологічні механізми зумовлюють таке забування? Як боротися з цим явищем?*

3. Типова задача: «Знайдіть радіус кола, описаного навколо трикутника за заданою стороною та висотою» – в класі була розв’язана двома способами, а вчитель запропонував вдома знайти ще можливі способи її вирішення. Учні знайшли ще три шляхи розв’язання цієї задачі. *Які індивідуальні особливості мислення розвиває вчитель таким чином?*

4. Улюбленим заняттям учнів на уроці географії були мандрівки по карті. Вчитель показував яку-небудь точку на карті, а учні повинні були змалювати флору, фауну, рельєф, вигляд міст, житла, людей певної місцевості. *Розвитку якого виду уяви сприяє такий методичний прийом?*

5. З психологічної точки зору недоречно після математики одразу ж приступати до вивчення фізики чи хімії, оскільки це не сприятиме продуктивному запам’ятовуванню. *Чому? Обґрунтуйте свою відповідь.*

6. Розкрийте роль уяви в ігровій діяльності дитини і творчій діяльності дорослого

4. Робота з діагностичними опитувальниками (самостійна робота).

- Методика “Дослідження мимовільної пам'яті”
<https://onlinetestpad.com/ua/test/1413440-doslidzhennya-mimovilnoi-pamyati>
- Методика “Тип мислення”
<https://onlinetestpad.com/ua/testview/788717-tip-mislennya>
- Методика “Мисленнєві операції”
<https://onlinetestpad.com/ua/test/853638-mislennevi-operacii>
- Методика “Дослідження творчої уяви”
<https://onlinetestpad.com/ua/testview/878686-doslidzhennya-tvorchoi-uyavi>

Практичне заняття №7

Тема: Емоційно-вольова сфера особистості

Мета: студенти повинні розрізняти поняття «емоції» та «почуття», називати їх специфічні ознаки, форми прояву емоційних станів, розуміти особливості та значення вищих почуттів особистості, знати основні способи та прийоми регуляції емоційних станів; знати характеристики волі, її функцій та зв'язку з іншими психічними явищами; розуміння основ вольових дій, відмінностей між простим та складним вольовими актами, сутності локус контролю та його видів, а також основних вольових якостей людини, розкриття умов і шляхів їх формування.

Основні поняття	амбівалентність почуттів, афект, боротьба мотивів, відповідальність, відраза, витримка, вищі почуття, воля, вольові акти, вольове зусилля, вольові якості, гіпоталамусу, гнів, детермінізм, динамічні стереотипи, емоції, емоціональні стани, емпатія, енергійність, здивування, інтенсивність почуттів, інтерес, лімбічна система, локалізація контролю, настроїв, почуття, полярність почуттів, прийняття рішення, пристрасть, радість, ревності, ретикулярна формація, самовиховання, саморегуляція, сміливість, сором, страх, стрес, стресор, терплячість, тривога, фрустрація
------------------------	--

План

1. Поняття про емоції та почуття та їх роль в практичній та пізнавальній діяльності.
2. Фізіологічні основи емоцій та почуттів.
3. Основні емоційні стани та їх зовнішній вираз.
4. Форми переживання почуттів.
5. Вищі почуття і їх види.
6. Поняття про волю.
7. Вольовий акт і його структура.
8. Вольові якості особистості. Самовиховання волі.

Література (інтернет-ресурси):

Основна:

1. Дмитрієва С.М. Загальна психологія: текст лекцій. Навчально-методичний посібник. Житомир: ЖЦНТЕІ, 2012. 171 с. – С.132-147.
2. Дуткевич Т.В. Загальна психологія. Теоретичний курс. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2017. 388 с. – С.209-221.
3. Загальна психологія. Підручник. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Каравела, 2005. 464 с. – С. 219-243,365-390.
4. Максименко С. Д. Загальна психологія: навчальний посібник К. : Центр учбової літератури, 2008. 272 с. – С.211-234.
5. Партико Т. Б. Загальна психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 665 с. – С.313-364.
6. Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. Загальна психологія. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 296 с. – С.115-136.

Додаткова література:

1. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. К.: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с. – С.437-575, 602-615.
2. Москалець В.П. Загальна психологія: підручник. К.: Ліра, 2020. 564 с. – С.323-343, 518-519.
3. Павелків Р. В. Загальна психологія : підручник. К.: Кондор, 2012. 576 с. – С.229-369.

Питання для самоконтролю:

1. Розподіліть основні поняття з теми (наведені вище) у відповідності до того, якого питання теми вони стосуються.

1	
2	
3	
4	
5	
6	
7	
8	

2. Охарактеризуйте сутність почуттів та їх роль у психічному житті людини
3. Охарактеризуйте механізм впливу почуттів на фізіологічні процеси
4. Проаналізуйте основні форми переживань почуттів.
5. За якими ознаками можна з'ясувати емоційний стан людини?
6. Чому моральні, інтелектуальні, практичні та естетичні почуття належать до вищих?
7. Чим відрізняються емоції людини від тваринних?
8. Яку роль відіграють в емоціях органічні відчуття?
9. У чому проявляється суб'єктивність переживань?
10. Що розкривається в змісті почуттів?
11. Обґрунтуйте відмінності у переживаннях стресу і афекту.
12. У чому виявляються основні функції волі?
13. У чому полягає істотні відмінності мимовільних, довільних і вольових дій?
14. Що таке боротьба мотивів? Наведіть приклади.
15. Охарактеризуйте основні етапи вольової дії.
16. Простий і складний вольовий акт, їх суттєві відмінності.
17. Як співвідноситься локус контролю з вольовою поведінкою особистості? Охарактеризуйте інтернальний та екстернальний локус контролю.
18. Назвіть умови та прийоми розвитку волі.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

1. Опрацювати основну та додаткову літературу з теми.
2. Підготувати блок-схеми або конспект основних питань теми.
3. *За бажанням студента:* створити презентацію або буклет теми та підготуватися до доповіді-демонстрації на практичному занятті.

Орієнтовні теми:

- Розвиток емоційної сфери людини.
- Емоції та людські стосунки.
- Стреси в житті людини: причини виникнення та шляхи подолання.
- Теорії волі.
- Ознаки прояву волі у людини.
- Ігри та їх значення в розвитку волі.

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ З ТЕМИ

1. Поняття про емоції та почуття, їх роль в практичній та пізнавальній діяльності

Основні характеристики емоцій та почуттів

Якість -

Полярність -

Активність -

Інтенсивність -

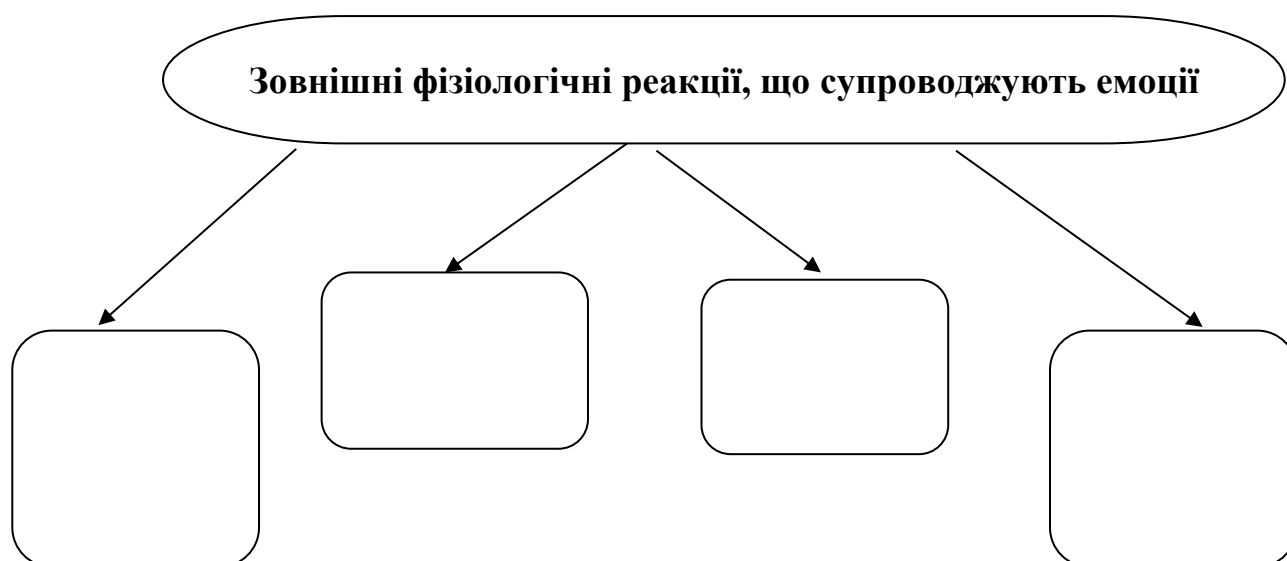
Тривалість -

2. Фізіологічні основи емоцій та почуттів

	Кора великих півкуль	Підкіркові центри
<i>Роль у виникненні почуттів</i>		

3. Основні емоційні стани та їх зовнішній вираз Фундаментальні емоції (за К. Е. Ізардом)

Емоція	Визначення	Зовнішній вираз
Інтерес		
Задоволення		
Здивування		
Гнів		
Сум		
Зневага		
Страх		
Огида		
Сором		
Збентеження		
Вина		

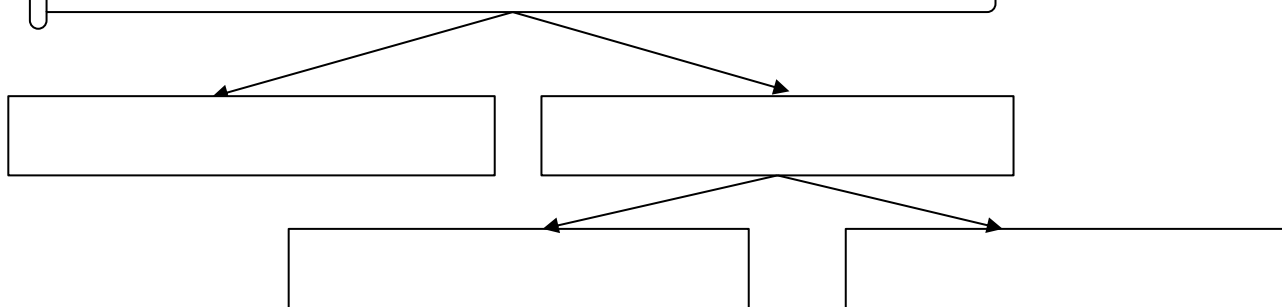
4.Форми переживання почуттів

Форми переживання почуттів

Blank arrow-shaped boxes for notes:

- Blank arrow-shaped box
- Blank arrow-shaped box
- Blank arrow-shaped box
- Blank arrow-shaped box
- Blank arrow-shaped box

Види стресу

Фази стресу (їх зміст)

Flowchart for stress phases:

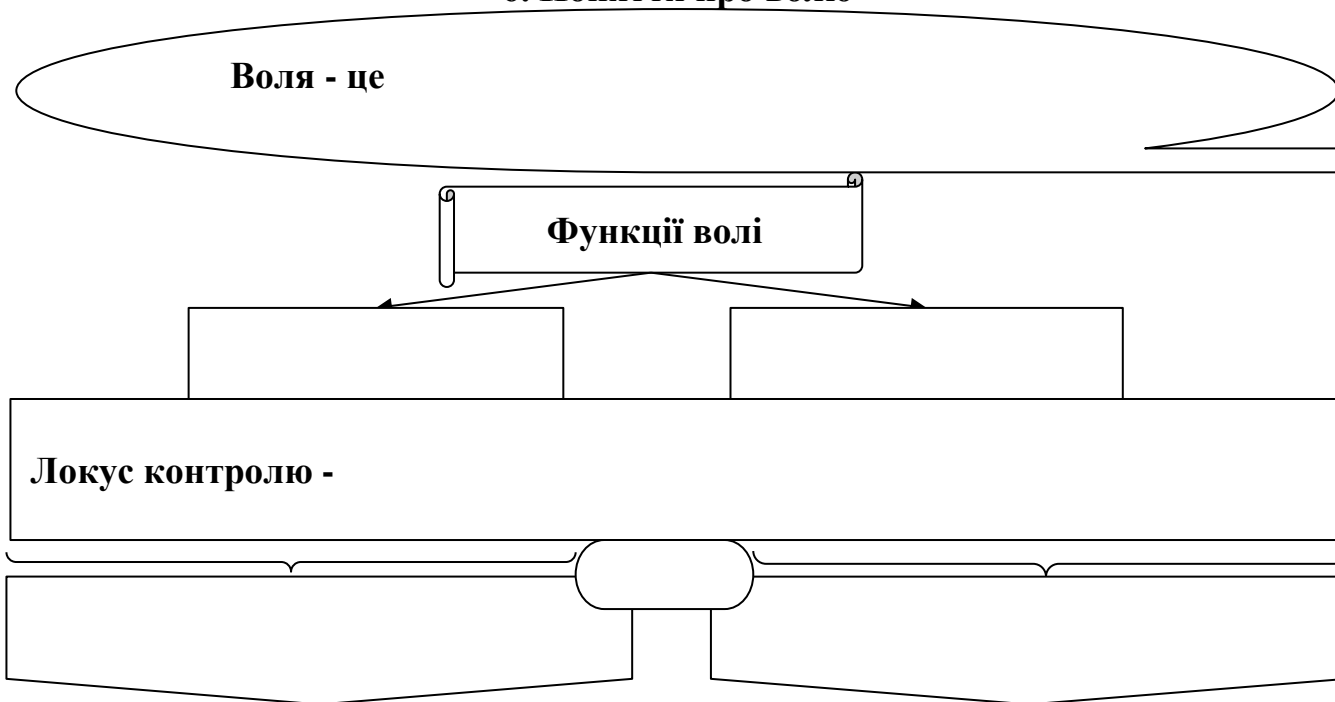
- Downward arrow
- Blank rectangular box
- Downward arrow
- Blank rectangular box
- Downward arrow
- Blank rectangular box

5. Вищі почуття і їх види

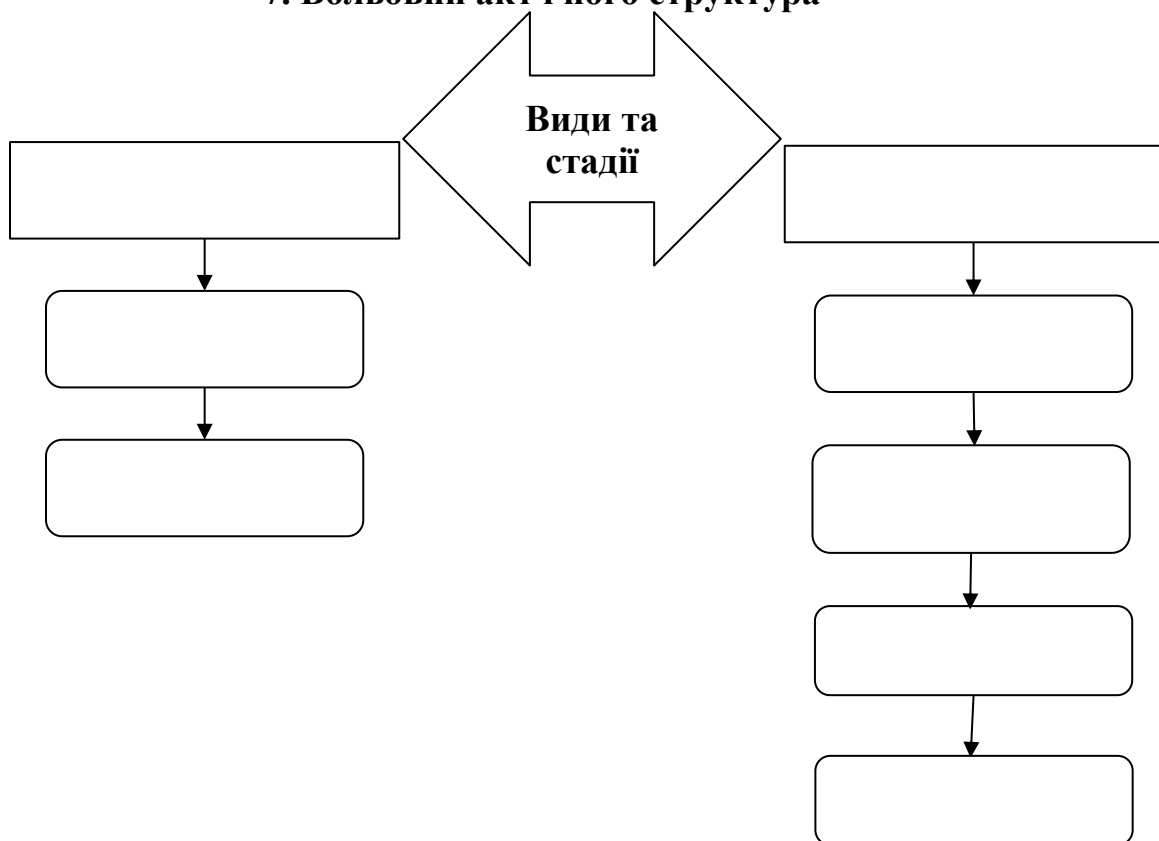
6. Поняття про волю

Теорії волі

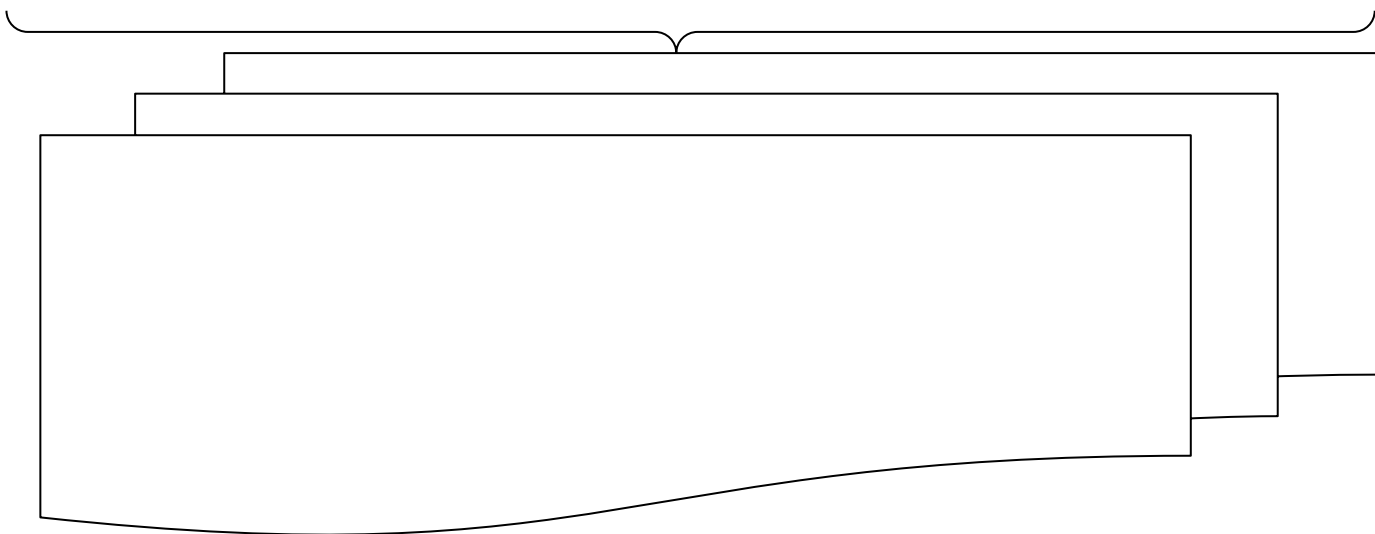

Характеристика теорій волі

7. Вольовий акт і його структура

8. Вольові якості особистості. Самовиховання волі

Вольові якості - це

Самовиховання волі -

Прийоми виховання та самовиховання волі:

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

1. Програмований контроль знань.

2. Актуалізація опорних знань та перевірка конспектів.

3. Розв'язування творчих (професійно-орієнтованих) завдань.

1. Батьки нерідко будують стосунки з дітьми на осуді їх за неправильну, на їхній погляд поведінку та покаранні за це. Проте є й такі, які практично не застосовують покарань і вдаються лише до заохочень. Очевидно, якщо перші викликають у дітей негативні емоції, то другі – позитивні. *Батьки якої категорії мають більше шансів досягти успіху? Які емоції дітей, приємні чи неприємні, відіграватимуть при цьому більшу роль?* _____

_____

_____

2. Прочитайте наведені нижче ситуації.

А. Сидить похнюплено, плечі опущені, руки безсило звисають, голова схилена, нерухомий погляд спрямований у підлогу, голос глухий, мова трохи сповільнена. _____

Б. Поза напружена, руки гарячково перебирають край одягу, погляд бігає, мова уривчаста, швидка, голос гучний, іноді зривається. _____

В. Сидить нерухомо, трохи нахилившись уперед, тіло напружене, погляд невідривно спрямований на співбесідника, говорить майже пошепки або гучними уривчастими вигуками. _____

Як Ви думаєте, яку емоцію відчуває людина? Чи достатньо наведеної інформації, щоб точно визначити емоцію? _____

_____

3. Прочитайте наведені нижче критерії (ознаки) розвитку вольових якостей особистості.

А. Цілеспрямованість виявляється в умінні ставити зрозумілу мету і завдання, в умінні планомірно здійснювати діяльність відповідно до поставленої мети.

Б. Наполегливість і завзятість виявляються в умінні тривало добиватися наміченої мети, в умінні продовжувати діяльність, не дивлячись на невдачі.

В. Рішучість виявляється в умінні приймати рішення швидко і самостійно.

Г. Витримка і самовладання виявляються в умінні зберігати ясність думки, в умінні управляти своїми діями.

Д. Самостійність та ініціативність виявляються в умінні самостійно приймати рішення і в умінні проявляти новаторство.

Проведіть самоаналіз наявності у Вас вказаних якостей, встановіть рівень їх розвитку та назвіть причини відсутності якоїсь із якостей. _____

_____

_____

_____

4. Людині страшно хочеться пити. Вона підходить до водоймища, готова зачерпнути води і випити її. Але їй кажуть: «У цій водоймі виявлений холерний вібріон, майте це на увазі». Людина виливає воду і йде далі. *Вкажіть, яка функція волі проявляється в кожній ситуації. Дайте обґрунтування своєї відповіді.*

5. Є люди, які без особливої необхідності вдаються до небезпечних, ризикованих дій. Напевно, не випадково деякі водії їздять так, начебто навмисне шукають небезпеку, а альпіністи обирають найскладніший шлях до важкодоступної вершини. Чи можна вважати такі дії вольовими? Як пояснити їх природу?

6. *Визначте, які з перерахованих нижче почуттів відносяться до моральних, які - до інтелектуальних, і які - до естетичних:* натхнення, розкаяння совісті, почуття товариськості; здивування; почуття прекрасного; захоплення; почуття обов'язку; почуття іронії; злорадність; почуття комічного; почуття гумору; впевненість; почуття справедливості; почуття трагічного; сумнів; почуття сорому; заздрість; подив; ентузіазм; пристрасть до творчості.

моральні	
інтелектуальні	
естетичні	

4. Робота з діагностичними опитувальниками (самостійна робота).

- Методика “Рівень емоційного вигорання”
<https://onlinetestpad.com/ua/testview/524534-riven-emocijnogo-vigorannya>
- Методика “Діагностика ступеня готовності до ризику”
<https://onlinetestpad.com/ua/testview/176764-metodika-diagnostika-stupenya-gotovnosti-do-riziku>

Практичне заняття №8

Тема: Індивідуально-психологічні особливості особистості (Темперамент)

Мета: ознайомити з поняттям темпераменту, його фізіологічними основами темпераменту, встановити взаємозв'язок типу вищої нервової діяльності та темпераменту, виявити характеристики та властивості типів темпераменту (сангвінік, холерик, флегматик, меланхолік). Навчити диференціювати прояви темпераменту у поведінці, відстежувати зв'язок темпераменту та індивідуального стилю діяльності, впливу темпераменту на виховання, навчання дітей (в тому числі дітей із особливими освітніми потребами).

Основні поняття	активність, врівноваженість, динамічність, екстраверсія, емоційна збудливість, інтроверсія, індивідуальний стиль діяльності, лабільність, пластичність, реактивність, ригідність, рухливість нервових процесів, сила, темперамент, тип ВНД, тип темпераменту.
------------------------	---

План

1. Поняття про темперамент.
2. Фізіологічні основи темпераменту.
3. Основні психічні властивості, які характеризують темперамент.
4. Типи темпераментів та їх психологічна характеристика.
5. Роль темпераменту в трудовій і навчальній діяльності людини.

Література (інтернет-ресурси):

Основна:

1. Дмитрієва С.М. Загальна психологія: текст лекцій. Навчально-методичний посібник. Житомир: ЖЦНТЕІ, 2012. 171 с. – С.148-156.
2. Дуткевич Т.В. Загальна психологія. Теоретичний курс. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2017. 388 с. – С.107-113.
3. Загальна психологія. Підручник. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Каравела, 2005. 464 с. – С. 316-328.
4. Максименко С. Д. Загальна психологія: навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2008. 272 с. – С.235-246.
5. Особистість: практичні засади вивчення.: Навчально-методичний посібник. Частина II / [Дмитрієва С.М., Бутузова Л.П., Дубравська Н.М., Максимець С.М., Сидоренко Н.І., Мачушник О.Л., Стахова О.О., Фриз І.В.]; за ред. С.М. Дмитрієвої. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. – 400 с. – С.71-77.
6. Партико Т. Б. Загальна психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 665 с. – С.67-83.
7. Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасека О.В. Загальна психологія. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 296 с. – С.203-212.

Додаткова література:

1. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. К.: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с. – С.242-251.
2. Москалець В.П. Загальна психологія: підручник. К.: Ліра, 2020. 564 с. – С.389-403.

3. Павелків Р. В. Загальна психологія : підручник. К.: Кондор, 2012. 576 с. – С.370-393.

Питання для самоконтролю:

1. Розподіліть основні поняття з теми (наведені вище) у відповідності до того, якого питання теми вони стосуються.

1	
2	
3	
4	
5	

2. Що таке темперамент? Кому першому в історії психології належить теорія про темперамент?
3. Що є фізіологічною основою темпераменту?
4. Які поєднання властивостей ВНД є засадовими стосовно поділу темпераментів на типи?
5. Як темперамент позначається на формуванні рис особистості?
6. Яку роль у міжособистісних стосунках відіграє знання темпераменту людини?
7. У чому може виявлятися врахування вчителем особливостей темпераменту вихованця?
8. Хто з вчених при визначенні типу темпераменту враховував показники емоційної чутливості (нейротизму) та екстра-/інтроверсії? Як співвідносяться ці параметри у представників різних типів темпераменту?
9. Назвіть сильні та слабкі сторони типів темпераменту.
10. Як темперамент впливає на індивідуальний стиль діяльності людини?
11. Як може впливати темперамент на формування рис особистості?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

1. Опрацювати основну та додаткову літературу з теми.
2. Підготувати блок-схеми або конспект основних питань теми.
3. *За бажанням студента:* створити презентацію, буклет чи кросворд з теми та підготуватися до доповіді-демонстрації на практичному занятті.

Орієнтовні теми:

- Темперамент та індивідуальний стиль навчальної діяльності.
- Темперамент і здібності.
- Професійна приналежність і основні властивості нервової системи.

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ З ТЕМИ

1. Поняття про темперамент

Темперамент - це

Основні підходи до вивчення темпераменту

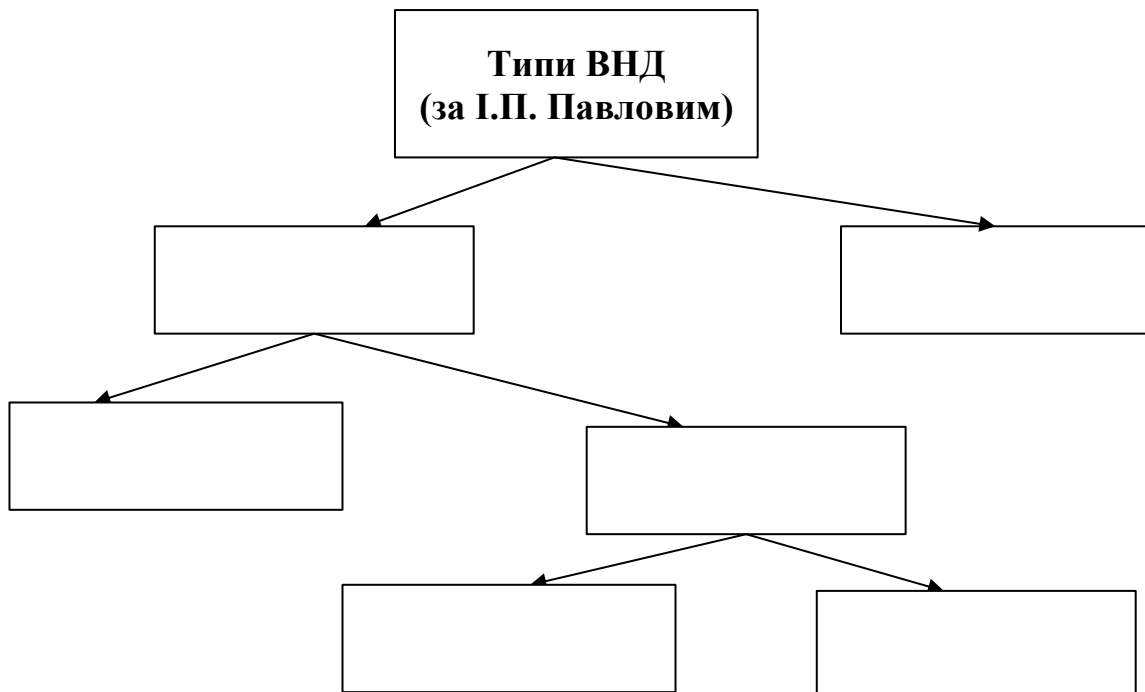
Представники та зміст підходу

Гуморальний

Морфологічний

Фізіологічний

2. Фізіологічні основи темпераменту

Сила -

Врівноваженість -

Рухливість -

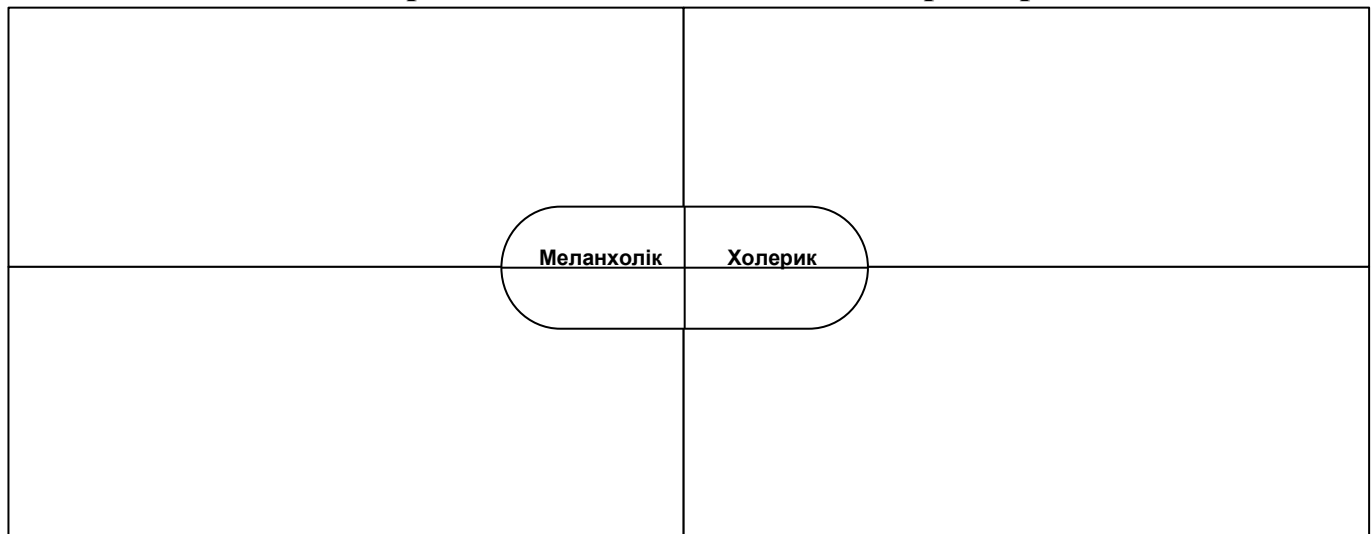
Тип ВНД	Тип темпераменту

3. Основні психічні властивості, які характеризують темперамент

Психічні властивості темпераменту	Зміст психічних властивостей
Активність	
Сензитивність	
Реактивність	
Пластичність	
Ригідність	
Резистентність	
Екстравертованість -інтровертованість	
Темп психічних реакцій	

Тип темпераменту	Сангвінічний	Холеричний	Флегматичний	Меланхолійний
Активність				
Сензитивність				
Реактивність				
Пластичність				
Ригідність				
Резистентність				
Екстравертованість-інтровертованість				
Темп психічних реакцій				

4. Типи темпераментів та їх психологічна характеристика

5. Роль темпераменту в трудовій і навчальній діяльності людини

Тип темпераменту	Сильні сторони	Слабкі сторони

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

1. Програмований контроль знань.

2. Актуалізація опорних знань та перевірка конспектів.

3. Розв'язування творчих (професійно-орієнтованих) завдань.

1. Чи впливає тип темпераменту на успіхи в трудовій та навчальній діяльності? (аргументуйте свою відповідь) _____

---

2. Неврівноваженість; працьовитість; почуття обов'язку; відповідальність; добра координація; акуратність; вразливість; ввічливість; низька працездатність; швидке включення в роботу; низька адаптованість; схильність до оперативної роботи; висока контактність; циклічність у настрої і діяльності; замкнутість; надання переваги самотності; надання переваги великій галасливій компанії; вразливість; малорухливість. Серед наведених нижче ознак виберіть (підкресліть) риси і властивості темпераменту. Дайте обґрунтування свого вибору. _____

---

3. Порівняння результатів роботи водіїв – представників слабкої і сильної нервової системи – показало, що не мали аварій і серйозних порушень не “сильні”, як слід було б чекати, а “слабкі”. Останні велику увагу приділяють плануванню і організації своєї роботи (“програють” маршрут, особливо на складних ділянках траси, частіше, ніж “сильні”, проводять профілактичні огляди машини, уникають поїздок уночі). Що виявило це дослідження? Які висновки випливають з нього?

4. Дітям якого темпераменту слід нагадувати приказку: «Поспішиш – людей насмішиш»? _____
 Від дітей якого темпераменту педагог вимагає швидкої відповіді, а кому дає можливість _____ подумати _____ трохи більше? _____

5. Підвищена активність, тривала працездатність, енергійність, стриманість, запальність, непосидючість, терплячість, повільність рухів і мови, повільна зміна почуттів і настроїв, слабка емоційна збудливість, швидке засвоєння і перебудова навичок, мала активність, млявість, виразність міміки і пантоміміки, мовчазність, невпевненість у собі, підвищена емоційна збудливість, витриманість, пригніченість і розгубленість при невдачах, швидке виникнення і зміна відчуттів, мала активність, спокійний і рівний настрій, зосередженість уваги.

З перерахованих вище якостей випишіть в окремі колонки ті, які характеризують сангвініка, флегматика, холерика і меланхоліка.

сангвінік	
флегматик	
холерик	
меланхолік	

4. Робота з діагностичними опитувальниками [4].

Тест Г. Айзенка для визначення типу темпераменту

Мета: визначення показників інтроверсії-екстраверсії, нейротизму-емоційної стійкості, типу темпераменту особистості.

Необхідний матеріал: текст опитувальника, бланк відповідей, ручка або олівець.

Хід проведення

Інструкція респонденту: «Вам пропонується дати відповіді на 57 запитань, які спрямовані на вивчення Вашого типового стилю поведінки. Намагаючись уявити нескладні ситуації, дайте першу «природню» відповідь, яка прийде Вам в голову. Відповідайте швидко, точно та відверто. Пам'ятайте про те, що «хороших» або «поганих» відповідей немає. Отже, якщо Ви згодні з твердженням, поставте поряд з його номером знак «+», якщо ні – знак «-».

1. Чи часто Ви відчуваєте потребу в нових враженнях, бажання багато чого змінити навколо себе?

2. Чи часто Ви потребуєте підтримки надійного товариша, готового допомогти, підбадьорити чи заспокоїти?
3. Чи вважаєте Ви себе безтурботною людиною?
4. Чи відчуваєте Ви труднощі, коли потрібно відповісти «ні»?
5. Перш ніж діяти, чи обмірковуєте Ви можливі наслідки, кінцевий результат цих дій?
6. Чи завжди Ви дотримуєтесь слова, коли пообіцяли щось зробити?
7. Чи часто у Вас змінюється настрій?
8. Чи швидко Ви говорите та дієте, не витрачаючи при цьому багато часу на обдумування?
9. Чи часто Ви почуваете себе пригніченим, розчарованим без будь-яких вагомих на це причин?
10. Чи можете Ви зробити будь-що, побившись об заклад?
11. Чи відчуваєте Ви сором'язливість та збентеження, коли намагаєтесь заговорити з незнайомою симпатичною людиною протилежної статі?
12. Чи буває так, що, розізлившись, Ви втрачаєте самоконтроль?
13. Чи часто Ви дієте необмірковано, спонтанно, під впливом хвилинного настрою?
14. Чи часто Вас непокоять муки сумління через те, що Вам не варто було щось робити чи казати?
15. Чи приємніше Вам проводити час із книгами, журналами, газетами, ніж із друзями?
16. Вас легко образити?
17. Чи подобається Вам часто бувати в компаніях?
18. Чи спадає Вам на думку таке, чим би Ви не хотіли ділитись з іншими людьми?
19. Чи правда, що іноді Ви настільки енергійні, що все горить у Ваших руках, а часом Вас охоплюють нудьга та смуток?
20. Ви прагнете мати небагато друзів, але дуже близьких і відданих?
21. Ви мрійник?
22. Коли на Вас кричать, Ви кричите у відповідь?
23. Чи часто Вас пригнічує почуття провини?
24. Чи всі Ваші звички позитивні й бажані?
25. Чи здатні Ви дати волю своїм почуттям і весело провести час у галасливій і гучній компанії?
26. Ви легко збуджуєтесь?
27. Чи вважають Вас жвавою, веселою, компанійською людиною?
28. Після того, як справу виконано, чи повертаєтесь Ви подумки до неї, вважаючи, що могли б зробити її краще?
29. Чи правда, що Ви мовчазні та стримані, коли перебуваєте в товаристві незнайомих людей?
30. Вам подобається пліткувати?
31. Чи страждаєте Ви від безсоння через різні думки?
32. Відповідь на питання, яке Вас цікавить, шукаєте в книзі?
33. Чи відчуваєте Ви іноді посилене серцебиття?
34. Вам подобається робота, яка вимагає зосередженості?
35. Чи бувають у Вас напади тремтіння?

36. Чи платите Ви за свій проїзд навіть тоді, коли точно знаєте, що контролю в автобусі не буде?
37. Ви байдуже ставитесь до кепкувань над собою?
38. Ви дратівливі?
39. Чи подобається Вам робота, яка вимагає високого темпу, швидкості трудових операцій?
40. Чи хвилюють Вас думки про неприємні події, які можуть трапитись?
41. Ви неквапливі, повільні в рухах?
42. Чи запізнювались Ви коли-небудь на зустріч або на роботу?
43. Чи часто Вам доводиться бачити “страшні” сни?
44. Чи легко Ви встановлюєте контакти з незнайомими людьми?
45. Чи страждаєте Ви від болю?
46. Чи пригнічують Вас неприємні почуття, які виникають від того, що Ви тривалий час позбавлені можливості спілкуватись із людьми?
47. Чи можете Ви назвати себе нервовою людиною?
48. Чи є серед Ваших знайомих люди, які Вам дуже не подобаються?
49. Ви впевнена в собі людина?
50. Вас легко образити, якщо вказати на недоліки Вашої поведінки?
51. Чи згодні Ви з тим, що від вечірки важко отримати справжнє задоволення?
52. Чи дошкуляють Вам думки, що Ви чимось гірші за інших?
53. Чи здатні Ви внести пожвавлення в нудну компанію?
54. Чи буває так, що Ви говорите про речі, яких не розумієте?
55. Ви піклуєтесь про власне здоров'я?
56. Чи часто Ви кепкуєте з інших?
57. Чи страждаєте Ви від безсоння?

Обробка та аналіз результатів

Отримані результати співставляються з ключем. За відповідь, що з ним співпадає, присвоюється 1 бал; за відповідь, яка не відповідає ключу, – 0 балів. Отримані бали сумуються.

Обробка результатів здійснюється за допомогою 3-х шкал: інтроверсії-екстраверсії, нейротизму-емоційної стійкості та специфічної шкали, призначеної для оцінки ширості досліджуваного, його ставлення до обстеження.

Підраховування балів слід починати саме зі шкали ширості, оскільки показник цієї шкали, що дорівнює 4-5 балам, є критичним і свідчить про тенденцію досліджуваного давати на питання лише «хороші» соціально бажані відповіді. В такому випадку результати опитування за іншими шкалами не слід розглядати.

Шкала ширості: 6+, 12–, 18–, 24+, 30–, 36+, 42–, 48–, 54–.

Шкала інтроверсії-екстраверсії характеризує індивідуально-психологічну орієнтацію людини або внутрішній суб'єктивний світ (інтроверсія), або на світ зовнішніх об'єктів (екстраверсія).

Шкала екстраверсії-інтроверсії: 1+, 3+, 5–, 8+, 10+, 13+, 15–, 17+, 20–, 22+, 25+, 27+, 29–, 32–, 34–, 37–, 39+, 41–, 44+, 46+, 49+, 51–, 53+, 56+.

Шкала нейротизму-емоційної стійкості характеризує людину з боку її нестійкості або емоційної стійкості (емоційна нестабільність або стабільність).

Шкала нейротизму-емоційної стійкості: 2+, 4+, 7+, 9+, 11+, 14+, 16+, 19+, 21+, 23+, 26+, 28+, 31+, 33+, 35+, 38+, 40+, 43+, 45+, 47+, 50+, 52+, 55+, 57+.

Якщо досліджуваний за шкалою інтроверсії-екстраверсії набрав 12 і більше балів, то він – екстраверт, (12-18 балів – помірна екстраверсія, 19-24 – значна екстраверсія); якщо у респондента менше 12 балів, то він – інтроверт (1-7 балів – значна інтроверсія, 8-11 – помірна інтроверсія).

Типовий екстраверт – це безтурботна, добродушна, весела, життєрадісна людина-оптиміст. Вона відкрита, комунікабельна, має широко коло знайомих, прагне до контактів із ними. Надає перевагу активному життю, гарно виконуючи роботу, що вимагає швидкого прийняття рішення. Проте часто діє під впливом ситуації, схильючись до ризикованих вчинків! Почуття та емоції не мають суворого контролю, тому прослідковується тенденція до агресивності, імпульсивності, запальності. На екстраверта не завжди можна покластись.

Типовий інтроверт – пряма протилежність типовому екстраверту. Він спокійний, сором'язливий, замкнутий, схильний до самоаналізу (рефлексії). Стриманий, обережний, некомунікабельний, має вузьке коло друзів. Це людина-песиміст, яка високо цінує моральні норми, вміло контролює свої почуття, її нелегко вивести із себе. Будучи акуратним і педантичним, добре справляється з монотонною роботою. Любить в усьому порядок. Дії ретельно планує та обдумує заздалегідь, не довіряючи несподіваним потягам. Серйозно ставиться до прийняття рішень.

Амбівертам притаманні риси екстраверсії та інтроверсії. Це подвійні натури, «золота середина», а тому до цієї групи належить більшість людей.

Якщо у досліджуваного 12 балів і менше за третьою шкалою, то він – емоційно стійкий (до 10 балів – висока стійкість, 11-12 балів – середня); якщо більше 12 балів – то респондент емоційно нестійкий (15-18 балів – висока, 19-24 балів – дуже висока нестійкість).

Емоційна стійкість свідчить про збереження організованої поведінки, ситуативної цілеспрямованості у звичайних та стресових ситуаціях. Відсутнє велике напруження, характерні зрілість, гарна адаптація, а також схильність до лідерства. Емоційно стійка особистість – конкордант.

Емоційна нестійкість (нейротизм) визначається надмірною нервовістю, нестійкістю в стресових ситуаціях, схильністю до швидкої зміни настрою (лабільністю), депресивними реакціями. Нейротизму притаманні почуття тривоги, занепокоєння; погана адаптація, нерівність у контактах із людьми, імпульсивність, швидка зміна інтересів; невпевненість у собі, вразливість, висока чутливість, схильність до роздратування; неадекватно сильні реакції на стимули, що їх викликають. У несприятливих стресових ситуаціях у осіб із високими показниками по шкалі нейротизму може розвинути невроз.

Нормостеніки – особистості з малопомітним вираженням нейротизму.

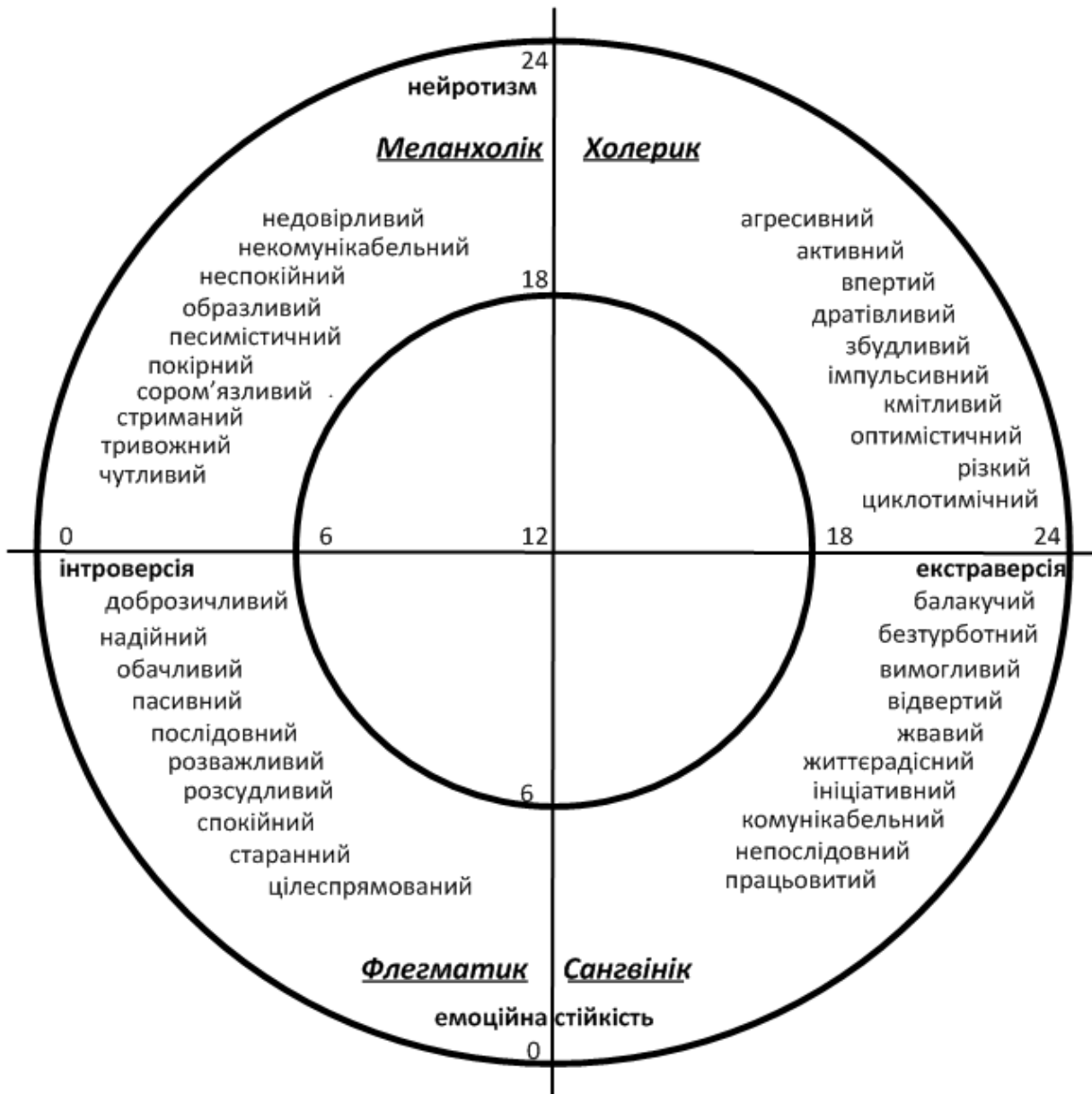
Високі показники по екстраверсії та нейротизму відповідають психіатричному діагнозу істерії, а високі показники по інтроверсії та нейротизму визначають стан тривоги, реактивної депресії. Проте в разі яскравого вираження показника емоційної нестабільності нейротизм розглядається як схильність до вищезазначених видів патології.

Після визначення типології особистості та отримання кількісних показників біполярних характеристик за шкалами інтроверсії-екстраверсії, нейротизму-емоційної стійкості будується «психограма особистості». Для цього на горизонтальній лінії «інтроверсія-екстраверсія» відкладаються значення показників інтроверсії-екстраверсії, а на вертикальній лінії нейротизм-емоційна стійкість» – значення показників нейротизму. При цьому відлік ведеться від нульового значення відповідно зліва направо і знизу доверху; максимальна кількість балів по кожній шкалі – 24.

Перетин значень двох вищевказаних характеристик на «психограмі» визначає тип темпераменту особистості – меланхолічний, флегматичний, сангвінічний, холеричний. При цьому темпераменту меланхоліка відповідає інтроверсія та нейротизм, темпераменту флегматика – інтроверсія й емоційна стійкість, темпераменту сангвініка – екстраверсія та емоційна стійкість, темпераменту холерика – екстраверсія й нейротизм.

«Психограма особистості»

Якщо точка перетину перпендикулярів лежить у площині кола радіусом 6 одиниць, то це показник слабого вираження темпераменту, а якщо вона лежить у межах різниці площини великого та малого кіл, то тип темпераменту виражений яскраво, повно. Проте слід звернути увагу на те, що дані типи темпераменту в чистому вигляді зустрічаються досить рідко, оскільки у більшості людей поєднуються риси різних темпераментів. У такому випадку слід говорити про змішаний тип темпераменту.

Практичне заняття №9

Тема: Індивідуально-психологічні особливості особистості (Характер. Здібності)

Мета: надати знання студентами сутності характеру як психічної властивості особистості, співвідношення його з темпераментом та особистісними утвореннями, структури характеру як інтегрального утворення, а також розуміння значення соціального оточення особистості у формуванні характеру, розкривати роль виховання та самовиховання у формуванні характеру особистості. Студенти також повинні мати уявлення про норму та акцентуацію характеру. Студенти повинні розуміти сутність здібностей як психологічної властивості, встановлювати їх співвідношення з задатками як природною передумовою їх формування, розуміти сутність поліфункціональності задатків, наводити приклади цієї властивості задатків; вміти встановлювати принципову відмінність здібностей порівняно зі знаннями, уміннями і навичками, розкривати їх співвідношення; розкривати сутнісні характеристики різних видів здібностей та рівнів їх розвитку; аналізувати проблему співвідношення біологічного та соціального в розвитку здібностей особистості (в тому числі з особливими освітніми потребами).

Основні поняття	акцентуація характеру, вчинок, геніальність, загальні здібності, задатки, здібності, інтерес, обдарованість, талант, професійна придатність, профорієнтація, профвідбір, профінформація, профконсультація, спеціальні здібності, схильність, структура характеру, характер.
------------------------	---

План

1. Поняття про характер та його структуру.
2. Акцентуація рис характеру.
3. Природні і соціальні передумови рис характеру. Формування характеру.
4. Поняття про здібності. Види здібностей.
5. Природні передумови здібностей.
6. Формування здібностей. Рівні розвитку здібностей.
7. Здібності та завдання профорієнтації учнів.

Література (інтернет-ресурси):**Основна:**

1. Дмитрієва С.М. Загальна психологія: текст лекцій. Навчально-методичний посібник. Житомир: ЖЦНТЕІ, 2012. 171 с. – С.157-170.
2. Дуткевич Т.В. Загальна психологія. Теоретичний курс. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2017. 388 с. – С.114-127.
3. Загальна психологія. Підручник. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Каравела, 2005. 464 с. – С. 329-365.
4. Максименко С. Д. Загальна психологія: навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2008. 272 с. – С.247-268.
5. Партико Т. Б. Загальна психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 665 с. – С.84-122.
6. Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасека О.В. Загальна психологія. Навчальний посібник К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 296 с. – С.213-234.

Додаткова література:

1. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. К.: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с. – С.622-633, 616-620.
2. Москалець В.П. Загальна психологія: підручник. К.: Ліра, 2020. 564 с. – С.510-520, 375-388.
3. Павелків Р. В. Загальна психологія : підручник. К.: Кондор, 2012. 576 с. – С.394-433.

Питання для самоконтролю:

1. Розподіліть основні поняття з теми (наведені вище) у відповідності до того, якого питання теми вони стосуються.

1	
2	
3	
4	
5	
6	
7	

2. Які риси поєднує в собі характер?
3. Які компоненти можна відокремити в структурі характеру?
4. У чому виявляється акцентуація рис характеру?
5. Як пов'язані між собою характер і темперамент?
6. Якими є умови формування характеру?
7. У чому виявляються здібності особистості?
8. У чому проявляються якісні відмінності у здібностях людей?
9. Що є показником здібностей?
10. Як взаємопов'язані здібності і задатки?
11. Що зумовлює розвиток здібностей особистості?
12. Охарактеризуйте рівні розвитку здібностей особистості?
13. В чому суть профорієнтації?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

1. Опрацювати основну та додаткову літературу з теми.
2. Підготувати блок-схеми або конспект основних питань теми.
3. *За бажанням студента:* створити презентацію, буклет чи кросворд з теми та підготуватися до доповіді-демонстрації на практичному занятті.

Орієнтовні теми:

- Вікові особливості становлення рис характеру особистості.
- Типологія характерів.
- Видатні характери.

- Проблема національного характеру.
- Здібності та професія.
- Початковий етап розвитку здібностей.
- Діагностика здібностей.

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ З ТЕМИ

1. Поняття про характер та його структуру

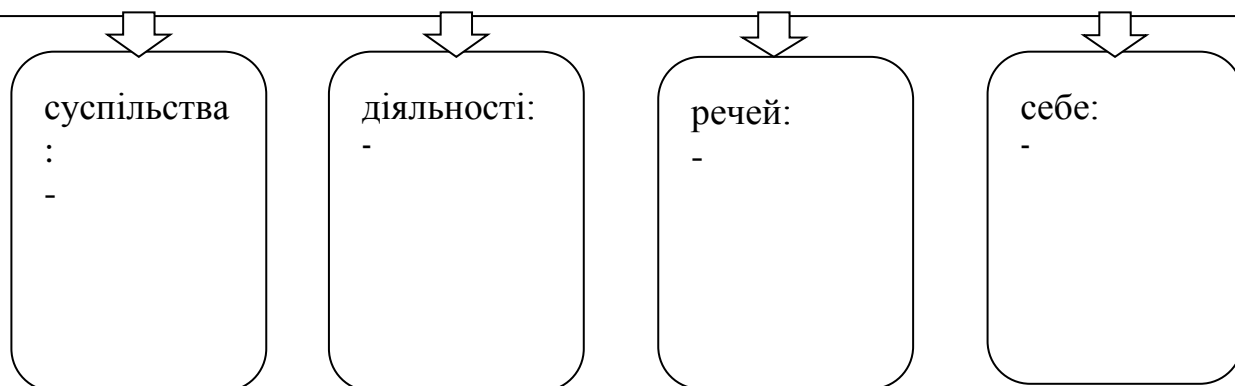
Характер - це

Структура характеру

Компоненти характеру	Зміст компонента
Спрямованість	
Переконання	
Інтелект	
Почуття	
Воля	
Темперамент	
Повнота	
Цілісність	
Визначеність	
Сила	

Риса характеру - це

Структура характеру на основі базисної системи ставлень до:

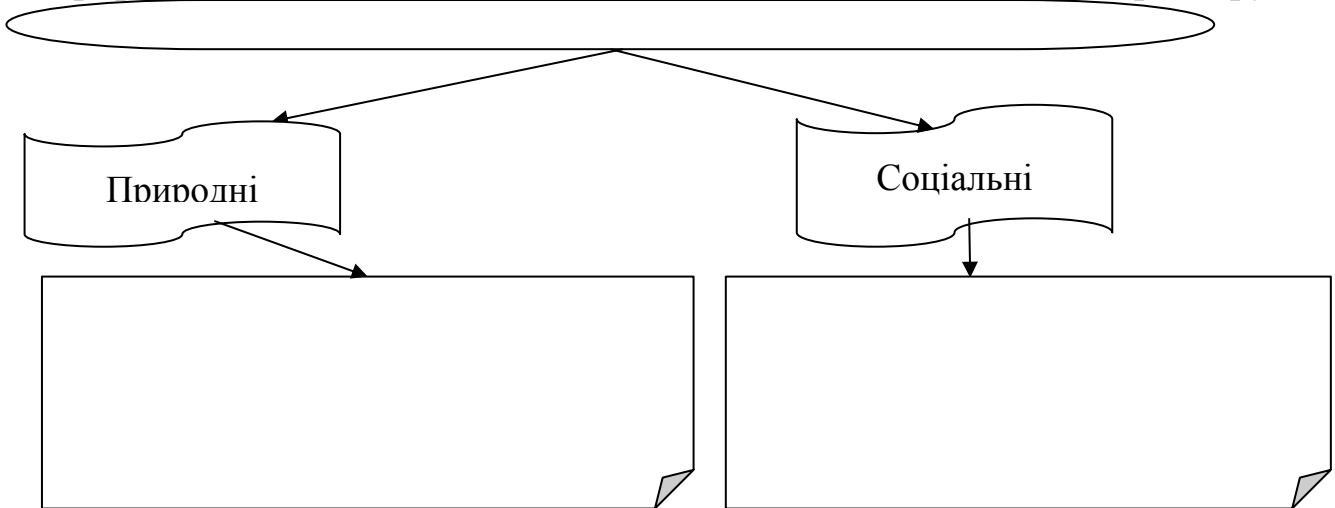
2. Акцентуація рис характеру

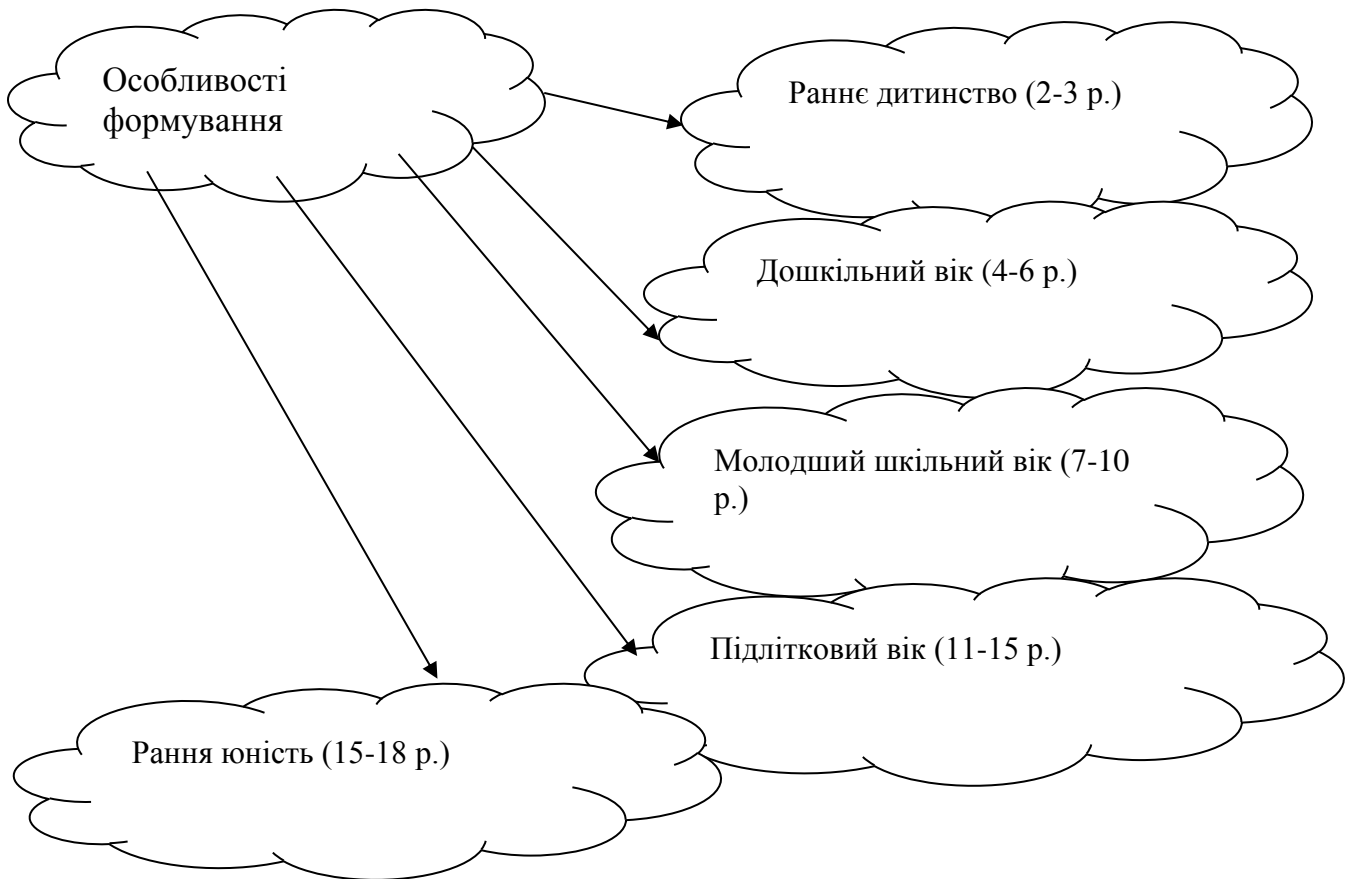
Акцентуація рис характеру - це

Типи акцентуацій характеру (за К.Леонгардом)

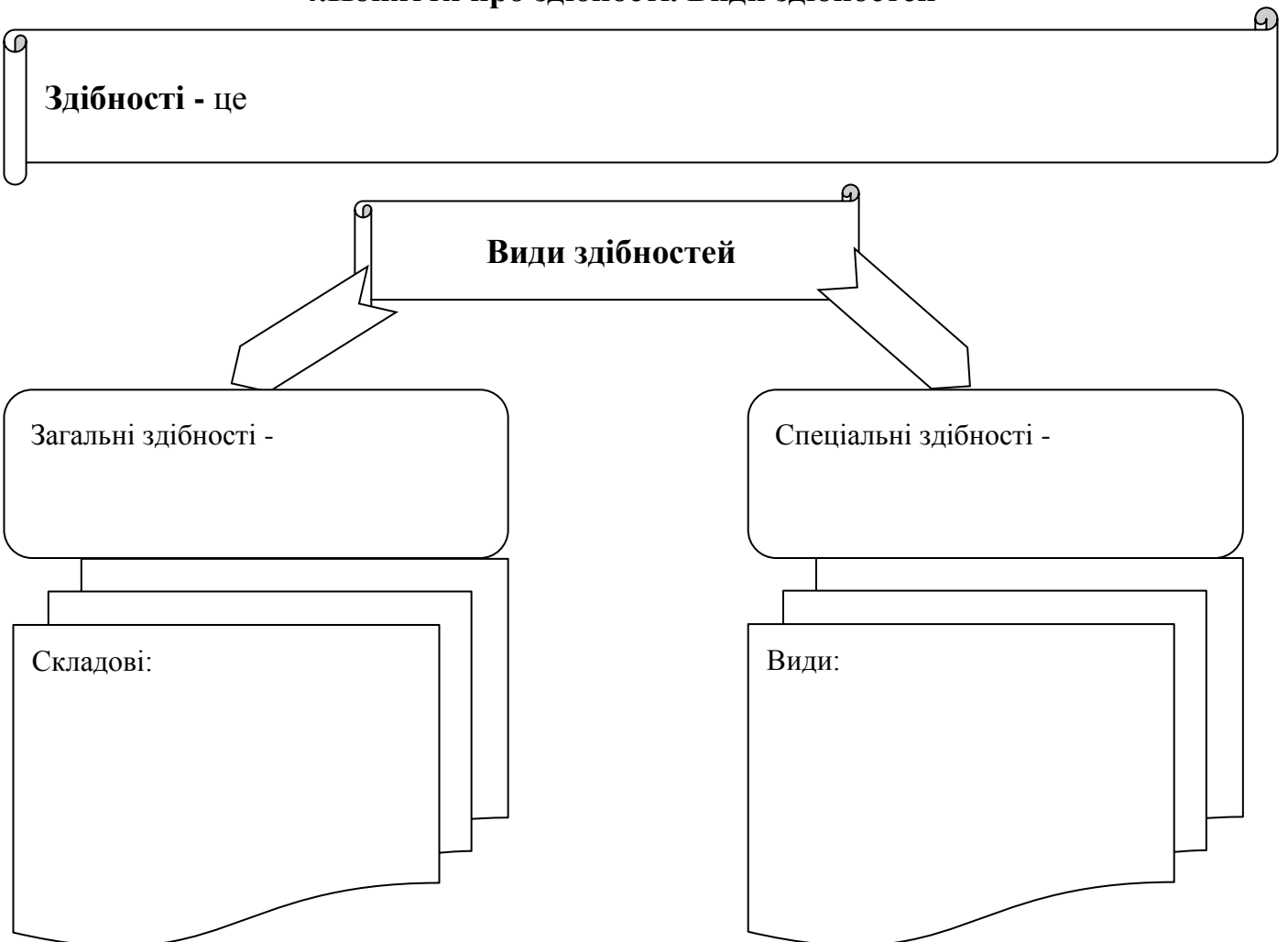
<i>Типи акцентуації характеру</i>	<i>Характеристики типів акцентуацій характеру</i>

3. Природні і соціальні передумови рис характеру. Формування характеру

4.Поняття про здібності. Види здібностей

5. Природні передумови здібностей

Задатки - це

Задатки впливають на:

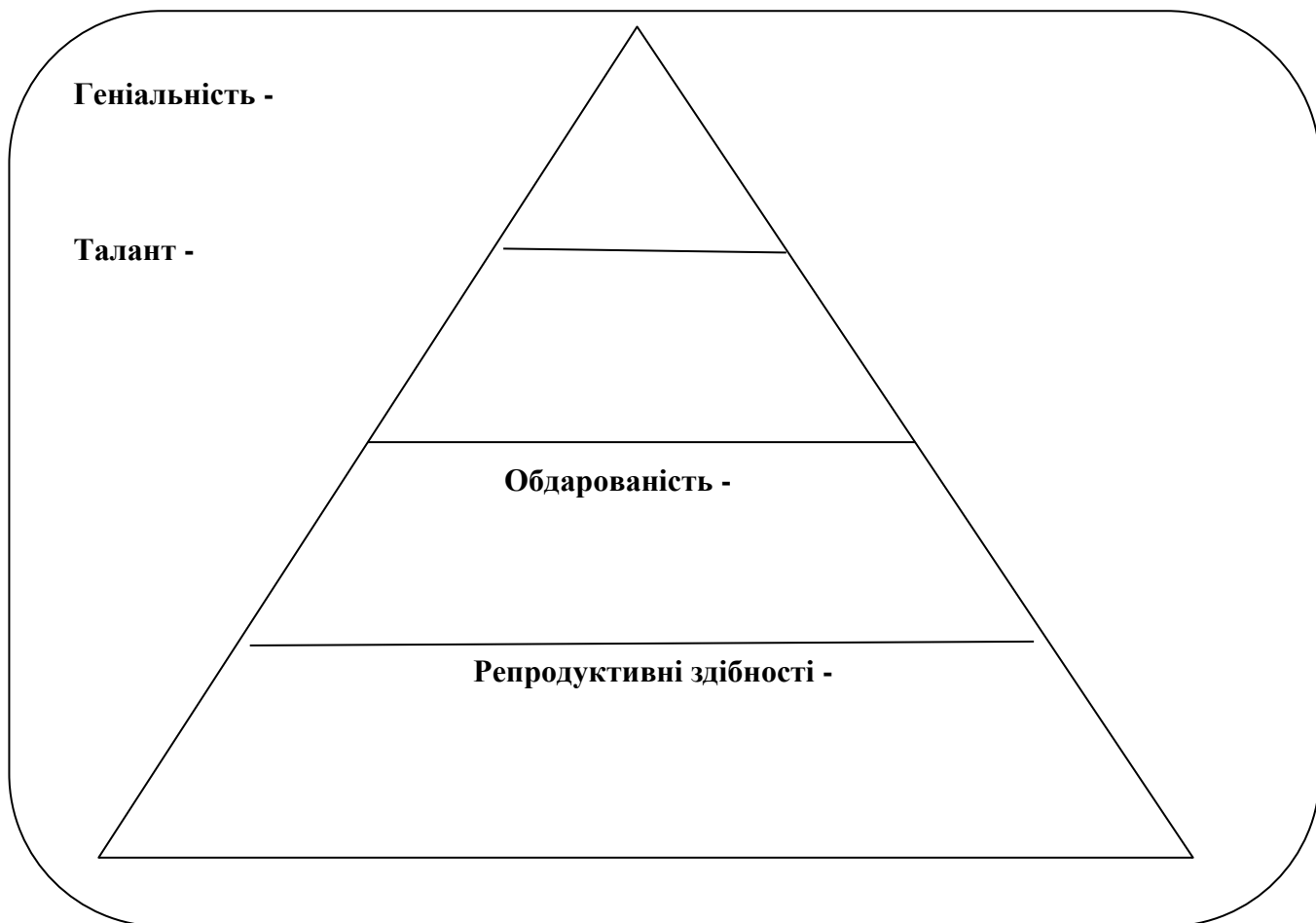
-
-
-
-

6. Формування здібностей. Рівні розвитку здібностей

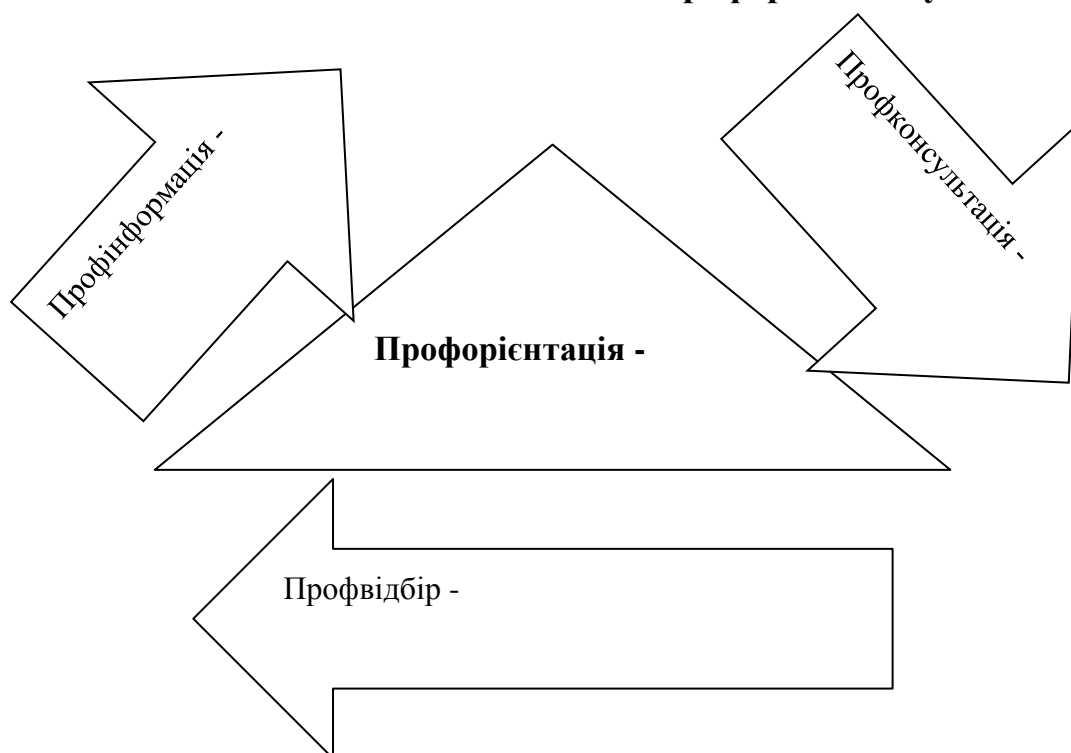
Шляхи формування здібностей

-
-
-

7. Здібності та завдання профорієнтації учнів

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

1. Програмований контроль знань.
2. Актуалізація опорних знань та перевірка конспектів.
3. Розв'язування творчих (професійно-орієнтованих) завдань.

1. Народна мудрість говорить: “Посієш вчинок – пожнеш звичку, посієш звичку – пожнеш характер, посієш характер – пожнеш долю”. *Про яку закономірність становлення характеру тут йдеться? Чи має вона наукове обґрунтування? Яке?*

---

2. Сім пар розлучених з дитинства монозиготних близнюків виховували в різне подібних умовах 27 парами опікувалися родичі батьків, 13 пар поділили між собою друзі їхніх батьків, 10 пар зростали у родинах незнайомих між собою людей. Було виявлено, що ступінь подібності між близнюками від групи до групи зменшувався, причому більше це стосувалося характеру, а менше – здібностей. *Про що свідчать ці результати? Що вони дають для розуміння природи характеру?*

---

3. У 1938 р. експедиція французького етнографа Велляра виявила у Парагваї, в глибині лісів, дворічну дівчинку, кинуту на призволяще. Вона належала до племені, що перебувало на дуже низькому рівні свого розвитку. Мова його відзначалась винятково бідним словником, ніхто із цього племені не знав грамоти. Дівчинку, яку назвали Марі Івонн, привезли в Париж. Вона закінчила університет, успішно займалась етнографією, вільно володіла французькою, іспанською і португальською мовами. *Поясніть розвиток здібностей Марі Івонн.*

---

4. Нижче наведені чинники, що впливають на виховання характеру: наслідування, навіювання і самонавіювання, покарання, заохочення, переконання, ідентифікація, емпатія, рефлексія, світогляд, особистісна спрямованість, гра соціальних ролей. *Які з них ефективні, які - ні?*

---

5. Як пов'язані між собою характер і темперамент? _____

6. Як впливає акцентуація характеру на життєдіяльність людини? _____

7. Який зв'язок між задатками та здібностями? _____

**Підсумкова модульна контрольна робота (ПМР)
Структура модульної контрольної роботи**

1. Тестові завдання.
2. Теоретичні питання - 2.
3. Творче, професійно орієнтоване завдання - 1.

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Завдання	Бали
Тести	30
Теоретичні завдання (2)	40
Професійно-орієнтоване завдання (1)	30

Оцінка відмінно (А: 90-100 балів) виставляється, коли студент дає абсолютно правильні відповіді на тести та теоретичні питання, вільно орієнтується в учбовому матеріалі з викладенням оригінальних висновків, отриманих на основі програмного та додаткового матеріалу. При виконанні творчого, професійно орієнтованого завдання студент усвідомлено застосовує освоєну навчальну й наукову інформацію для осмислення нестандартних проблем, творчо застосовує теоретичний апарат дисципліни, вміє аналізувати різні концепції, робить аргументовані висновки, демонструє власне бачення проблеми й шляхів її розв'язання

Оцінка добре (В: 82-89 балів) виставляється студенту, який дав правильні

відповіді на тестові завдання, в цілому розкрив теоретичні питання на основі програмного та додаткового матеріалу. При виконанні практичних завдань студент демонструє творчий підхід до виконання поставленого завдання й вільне володіння навчальною інформацією, вмє робити аналіз запропонованих ситуацій, але при висвітленні питань можуть траплятися деякі погрішності.

Оцінка добре (С: 74-81 бал) виставляється студенту, який в цілому чітко відповідає на тести та запропоновані теоретичні питання, програмний матеріал викладено у відповідності до вимог. Практичні завдання виконані в цілому правильно, має місце творчість та самостійність мислення, але мають місце окремі неточності.

Оцінка задовільно (D: 64-73) виставляється, коли студент розкрив теоретичні питання, проте при викладенні програмного матеріалу допущені окремі помилки. При виконанні практичних завдань студент частково знає відповідь на запропоновані питання і демонструє наявність окремих елементів самостійного мислення припускається помилок, за рахунок недостатнього розуміння програмного матеріалу.

Оцінка задовільно (E: 60-63) виставляється, коли студент не повністю розкрив теоретичні питання, відповідь містить суттєві помилки. При виконанні практичних завдань студент припускається значних помилок, а виконання

Оцінка незадовільно (FX: 35-59) виставляється студенту, який не розкрив теоретичні питання і не може виконати практичні завдання. Як правило такий студент виявляє здатність до викладення думки лише на елементарному рівні.

Оцінка незадовільно (F: 0-34) виставляється студенту, який не виконав навчальну програму, має фрагментарні знання, які не дозволяють розкрити теоретичні питання і виконати практичні завдання, демонструє повне незнання програмного матеріалу. Такий студент не може викласти свою думку навіть на елементарному рівні.

Питання (теоретичні) для підготовки до ПМР з освітньої компоненти “Психологія”

1. Визначення психології як науки. Історія психологічних вчень.
2. Поняття про психіку. Свідоме і несвідоме в психічній діяльності людини.
3. Психіка і свідомість. Структура свідомості і її основні психологічні характеристики.
4. Будова і властивості нервової системи. Будова нейрону. Будова центральної нервової системи.
5. Рефлекторна природа психічного.
6. Три блоки людського мозку (Р.Лурія). Рептильний мозок, лімбічна система та неокортекс.
7. Функціональна асиметрія великих півкуль головного мозку.
8. Основні напрямки сучасної психології.
9. Принципи сучасної психології.
10. Структура і завдання сучасної психології, її місце в системі наук.
11. Методи сучасної психології. Конкретні методики психологічних досліджень.
12. Потреби як джерело активності.

13. Поняття про діяльність, структура діяльності.
14. Керування дією та контроль за нею.
15. Опанування діяльності. Закономірності формування навичок.
16. Взаємодія навичок та виникнення умінь. Звички та їх роль у поведінці особистості.
17. Основні види діяльності людини.
18. Групи та їх класифікація.
19. Диференціація та інтеграція в групах і колективах.
20. Міжособистісні стосунки в групі: рівні та чинники.
21. Методи дослідження міжособистісних стосунків в групах.
22. Поняття про спілкування, його види та багатоплановість.
23. Спілкування як обмін інформацією. Невербальна і вербальна комунікації.
24. Мовлення як процес спілкування за допомогою мови, його фізіологічні механізми і розвиток у дітей. Мовлення вчителя.
25. Спілкування як міжособова взаємодія. Основні засоби впливу в процесі спілкування.
26. Спілкування як розуміння людьми один одного. Психологічні механізми сприймання людиною людини.
27. Поняття про особистість у психології. Сучасні теорії особистості.
28. Структура особистості.
29. Активність особистості та її життєва позиція.
30. Спрямованість особистості як система мотивів її поведінки.
31. Самосвідомість особистості.
32. Самооцінка та рівень домагань особистості.
33. Психологічний захист особистості.
34. Формування особистості.
35. Поняття про увагу та її фізіологічні основи.
36. Види і форми уваги.
37. Структура (властивості) уваги.
38. Шляхи керування увагою учнів.
39. Поняття про відчуття і сприймання.
40. Рефлекторна природа відчуттів і сприймань.
41. Класифікація видів відчуттів.
42. Загальні властивості та закономірності відчуттів.
43. Характерні особливості сприймань.
44. Сприймання як дія. Спостереження і спостережливість.
45. Класифікація видів сприймань.
46. Поняття про пам'ять. Теорії механізмів пам'яті.
47. Види пам'яті.
48. Характеристика мнемічних процесів. Запамятання і його види. Умови ефективності запам'ятовування. Відтворення і його види. Забування і збереження. Боротьба із забуванням.
49. Індивідуальні особливості в процесах пам'яті. Типи пам'яті.
50. Поняття про мислення, його фізіологічні основи.
51. Процес розуміння. Розумові дії та мисленнєві операції.

- 52.Форми мислення. Процес засвоєння понять.
- 53.Мислення в процесі розв'язування задач.
- 54.Види мислення та його індивідуальні особливості.
- 55.Поняття про уяву та її фізіологічні основи. Процес утворення образів уяви.
- 56.Види уяви та їх особливості.
- 57.Роль уяви в ігровій діяльності дитини і творчій діяльності дорослого.
- 58.Поняття про емоції та почуття та їх роль в практичній та пізнавальній діяльності.
- 59.Фізіологічні основи емоцій та почуттів.
- 60.Основні емоційні стани та їх зовнішній вираз.
- 61.Форми переживання почуттів.
- 62.Вищі почуття і їх види.
- 63.Поняття про волю.
- 64.Вольовий акт і його структура.
- 65.Вольові якості особистості. Самовиховання волі.
- 66.Поняття про темперамент.
- 67.Фізіологічні основи темпераменту.
- 68.Основні психічні властивості, які характеризують темперамент.
- 69.Типи темпераментів та їх психологічна характеристика.
- 70.Роль темпераменту в трудовій і навчальній діяльності людини.
- 71.Поняття про характер та його структуру.
- 72.Акцентуація рис характеру.
- 73.Природні і соціальні передумови рис характеру. Формування характеру.
- 74.Поняття про здібності. Види здібностей.
- 75.Природні передумови здібностей.
- 76.Формування здібностей. Рівні розвитку здібностей.
- 77.Здібності та завдання профорієнтації учнів.

Література з освітньої компоненти «Психологія»

Основна:

1. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник : у 2 т. 5-те вид., виправл. і доповн. Л.: Апріорі, 2016. Т.1. 382 с.
2. Дмитрієва С.М. Загальна психологія: текст лекцій. Навчально-методичний посібник. Житомир: ЖЦНТЕІ, 2012. 171 с.
3. Дуткевич Т.В. Загальна психологія. Теоретичний курс. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2019. 388 с.
4. Загальна психологія. Підручник. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Каравела, 2019. 464 с.
5. Ільїна Н.М., Мисник С.О. Загальна психологія: теорія та практикум: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2017. 352 с.
6. Максименко С. Д. Загальна психологія: навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2021. 272 с.
7. Москалець В.П. Загальна психологія: підручник. К.: Ліра, 2020. 564 с.
8. Павелків Р. В. Загальна психологія : підручник. К.: Кондор, 2012. 576 с.
9. Партико Т. Б. Загальна психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2014. 665 с.
10. Савчин М.Й. Загальна психологія: підручник. 2-ге вид. доповн. Київ: ВЦ «Академія», 2018. 344 с.
11. 10. Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. Загальна психологія. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 296 с.

Додаткова:

1. Будіянський М.Ф., Фурта І.Ю. Психологія: метод. рекомендації. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, 2021. 30 с.
2. Велитченко Л.К. Вступ до загальної психології : програм. Довідник. Одеса: Вид. В. В. Букаєв, 2012. 406 с.
3. Герасімова Н.Є. Загальна психологія: практикум. Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2012. 208 с.
4. Герасімова Н.Є., Герасімова І.В. Основи загальної психології: самостійна робота студентів: навч. посіб. Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2013. 68 с.
5. Загальна психологія. Семінарські та практичні заняття. Методичний посібник. К.: ПП «Дірект Лайн», 2019. Частина 1. 72 с.
6. Зелінська Т.М., Михайлова І.М. Практикум із загальної психології : Навчальний посібник. К.: Каравела, 2018. 272 с.
7. Кириленко В.Г., Лопушанська Н.К. Психологія: [Методичні рекомендації з вивчення дисципліни для студентів КНЛУ непсихологічних спеціальностей: методичний посібник]. К. : вид-во КНЛУ, 2014. 76 с.
8. Колобич О.П. Загальна психологія. Навчально-методичний посібник. Львів, 2018. 172 с.
9. Максименко С.Д., Євтух М.Б., Коваленко В.В., Цехмістер Я.В., Лазуренко О.О. Психологія та педагогіка / За ред. С.Д. Максименка. Київ, 2013. 528 с.
10. Моначин І.Л. Зошит-практикум з курсу «Практикум з загальної психології» для студентів спеціальності «Психологія». Тернопіль : ТНТУ імені Івана Пулюя,

2015. 100 с.

11. М'ясоїд П.А. Курс загальної психології: підручник : [у 2 т.]. К.: Алерта, 2013. Т. 2. 760 с.
12. Погорільська Н.І., Ходанович О.В. Математичні методи в психологічних дослідженнях [текст] : навч. посіб. – Київ : Київський університет, 2015. – 128 с.
13. Практикум із загальної психології [робочий зошит]: методичні рекомендації до лабораторних занять з курсу «Практикум із загальної психології» / [уклад. Портницька Н. Ф., Гречуха І. А., Литвинчук А. І., Можаровська Т. В., Хоменко Н. В.] за ред. Портницької Н. Ф. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 270 с.
14. Чала Ю.М., Шахрайчук А.М. Психодіагностика: навчальний посібник для бакалаврів спеціальності 053 «Психологія». Харків: НТУ «ХП», 2018. 246 с.
15. Шамлян К., Кліманська М. Проективні методи дослідження особистості: підручник. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 465 с.

Інтернет-ресурси:

1. Бібліотека Житомирського державного університету імені Івана Франка [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://irbis.zu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_11/cgiirbis_64.exe
2. Бібліотека українських підручників [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://pidruchniki.ws/>.
3. Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В.О. Сухомлинського. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: www.dnrb.gov.ua.
4. Енциклопедія психодіагностики [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: www.PsyLab.info
5. Наукова бібліотека Національного університету “Києво-Могилянська академія” [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: ukma.kiev.ua/ukmalib
6. Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://nbuv.gov.ua>
7. Національна Парламентська бібліотека України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: www.nplu.kiev.ua
8. Онлайн-курси від Prometheus [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://courses.prometheus.org.ua/courses>
9. Підручники [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://pidru4niki.com/>
10. Психологічні онлайн-тести [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсів: psytests.org; <https://onlinetestpad.com/ua/surveys>; <https://psychotest.org/uk/tests.html>